

ha-kol
הקול

br. 131
rujan/listopad 2013.
elul 5773./tišri/hešvan 5774.

OSCAR NEMON PRVI PUT U ZAGREBU

IZLOŽBA OSCARA NEMONA

Otvaranje izložbe: uz Ognjena Krausa Mira Wolf, Darija Alujević i Lady Aurelia Young

Portret Winstona Churchilla (1950-ih)

Dječja glava

Lady Aurelia Young, kći Oscara Nemona

Akt (oko 1937.)

- 04 Od Oscara Nemona do Alfija Kabilja
 06 Nova povijesna knjiga o osječkim Židovima
 07 Obilježena 70-godišnjica oslobođenja logoraša Kampora
 08 Zabrinjavajući porast nesnošljivosti
 09 Učiti mlade toleranciji – i danas veliki izazov
 10 Večeri za dugo pamćenje
 12 Plemenita ličnost koja je zračila idealizmom
 15 Budućnost Praške – mjesto memorije
 19 Čarolija Izraela – ljeto u Istri
 21 Trodnevni izlet u Budimpeštu
 23 Zapaženi radovi izraelskih umjetnica
 24 Dani igre, učenja i radosti
 25 Osmo gostovanje u Banja Luci
 26 U posjetu Židovskoj zajednici Pečuha
 27 Na Makabijadi u Zrenjaninu
 28 Tradicionalni porodični seminar
 29 Posjet Katalin Peci-Pollner
 30 Unatoč antisemitizmu, renesansa židovske zajednice
 31 Vrelo je nepresušno
 35 Pregršt glazbenih anegdota
 36 Philip Roth prestaje pisati?
 37 Pierre Darmon – teniski as i džentlmen
 39 Devedeseti rođendan Shimona Peresa
 40 Židovske veze Johna Cruyffa
 41 Iznenadjenje iz Teherana
 42 Deset godina židovskog muzeja u Berlinu
 Isprika i poziv Židovima da se vrate
 43 Obnovljeno židovsko groblje – kulturni dragulj Beča
 44 Koncert Barbre Streisand u Tel Avivu
 45 U potrazi za židovskom majkom
 46 Ima li Židova na Aljasci?
 47 Može li se djetetu dati ime Jeruzalem?
 48 Adriana Altaras napisala povijest svoje obitelji
 50 Zagreb je dužan izgraditi Sinagogu
 51 „Zašto su pogasili svjetla, mama?“
 54 Pobjegao je iz Osijeka i postao omiljeni kipar britanske kraljice. Umro je portretirajući princezu Dijanu
 57 Po čemu si Židov? Po onome što činiš.
 58 Mijenja se identitet američkih Židova
 60 Svijet se mora svakodnevno boriti protiv rasizma
 62 Odlazak Bertholda Beitza
 Zahvala
 Dobrovoljni prilozima

Ha-Kol 131
 rujan/listopad 2013.
 elul 5773./tišri/hešvan 5774.

Glavni i odgovorni urednik

Živko Gruden

Uredništvo

Nataša Barac, Nives Beissmann, Vera Dajht-Kralj,
 Tamara Indik-Mali

Oblikovanje i priprema za tisak

Studio Hendrih

Ha-Kol

glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Izdavač

Židovska općina Zagreb
 Palmotićeva 16, 10000 Zagreb p.p. 986
 tel: 385 1 49 22 692
 fax: 385 1 49 22 694
 e-mail: jcz@zg.t-com.hr
 uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača

dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-Kola financijski potpomaže
 Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske

Pretplata

100 kuna godišnje, za inozemstvo 200 kuna
 Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
 2360000-1101504155
 Židovska općina Zagreb

Devizni račun:

Account owner: Židovska općina Zagreb
 Bank: Zagrebačka banka d.d.
 Account number: 1500260173
 IBAN: HR4923600001500260173
 Swift: ZABHR2X

Tisak

Offset tisak NP GTO d.o.o.

Str. 1.: Oscar Nemon s bistom Winstona Churchilla
 i vlastitim portretom

Str. 2.: S izložbe Oscara Nemona

Str.63.: S izložbe Branka Gvozdana

Str.64.: S izložbe Branka Gvozdana

U realizaciji ovog broja svojim su prilozima sudjelovali:

Nataša Barac, Nives Beissmann, Ivan Bauer, Zoran
 Bošnjak, Milivoj Dretar, Darko Fischer, Snješka
 Knežević, Siniša Jurica, Fredi Kramer, Narcisa Potežica,
 Veronika Rešković, Melita Švob, Neda Wiesler

Toda raba!

ZAGREB: EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE BAŠTINE I KULTURE

OD OSCARA NEMONA DO ALFIJA KABILJA

IZLOŽBAMA DJELA OSCARA NEMONA I BRANKA GVOZDANA, PROJEKCIJOM ČETVRTOG DIJELA OPSEŽNOG DOKUMENTARCA O POVIJESTI ŽIDOVSKOG NARODA I IZVEDBOM NOVIH KOMPOZICIJA ALFIJA KABILJA, U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB OBIJELJEŽEN JE DAN OTVORENIH VRATA

S otvaranja izložbe Oscara Nemona u Galeriji Milan i Ivo Steiner

Već trinaestu godinu zaredom Židovska općina Zagreb obilježava Europski dan židovske baštine i kulture, Dan otvorenih vrata. I ove je godine tom prilikom bilo niz privlačnih i zanimljivih događanja – od izložbi skulptura i slika do filma i glazbe. Ovogodišnja tema bila je „Judaizam i priroda“. Europski dan židovske baštine i kulture tradicionalno se obilježava od 2000. godine. Sada se održava u 260 gradova u 27 zemalja.

Ni vrlo kišno i hladno predvečerje u nedjelju, 29. rujna, nije spriječilo mnoge članove i prijatelje Židovske općine Zagreb da ispune zgradu u Palmotićevoj ulici. Ugodno

večernje druženje započelo je na trećem katu, u Galeriji Milan i Ivo Steiner, otvaranjem izložbe skulptura Oscara Nemona (1906. – 1985.), nekoć Oskara Neumanna, kipara svjetskog glasa rodom iz Osijeka. Zavičaj je napustio već nakon gimnazije, sredinom dvadesetih godina prošlog stoljeća. Zrele godine proveo je u Velikoj Britaniji, gdje je i umro 1985. godine.

Kako je na otvaranju izložbe rekla autorica postava Darija Alujević, „Nemon je bio vrlo vješt portretist, realističnog, ali i vrlo sugestibilnog prikaza psiholoških osobina portretiranih osoba“. Osobito su zapaženi i širom svijeta

S otvaranja izložbe Branka Gvozdana u Klubu Židovske općine Zagreb: Mira Wolf, Branko Gvozdan i Ariana Kralj

Oscar Nemon portretira Sigmunda Freuda, Beč, 1931.

poznati njegovi portreti slavnih osoba – pozirali su mu Sigmund Freud, Winston Churchill, članovi britanske kraljevske obitelji...

Na otvorenje Nemonove izložbe u Galeriji Milan i Ivo Steiner u Židovskoj općini Zagreb - a to je bila i prva izložba njegovih djela u Zagrebu - došla je i njegova kći Lady Aurelia Young. „Moj otac bi bio vrlo ponosan ovim svojim ‘povratkom’ u Hrvatsku, koju je toliko volio“, rekla je vidno dirnuta Lady Young.

Dan otvorenih vrata Židovske općine Zagreb potom se nastavio u Klubu Općine, otvorenjem izložbe slika Branka Gvozdana, inače korisnika Doma zaklade Lavoslava Schwarza. Ariana Kralj, predsjednica Savjeta Galerije Milan i Ivo Steiner i Mira Wolf, predsjednica Odbora ŽOZ-a za zaštitu židovske kulture i baštine, za ovu su priliku odabrale dvadesetak njegovih slika s motivima prirode, koje su se skladno uklopile u ovogodišnju temu Dana otvorenih vrata.

Ni ove godine nije izostala projekcija dijela opsežnog dokumentarnog filma „Povijest židovskog naroda“. Na redu je bila četvrta epizoda, „Davidova zvijezda“. Zanimljivom i dinamičnom pričom zahvaćeno je 16. i 17.

stoljeće, život, rad i stradanja Židova u Veneciji, Istanbulu, Poljskoj, Ukrajini i Amsterdamu.

U glazbenom dijelu večeri nastupili su violinist Anđelko Krpan i pijanistica Renata Hil, izvodeći kompozicije Alfija Kabilja. Suita za violinu „Fiddler on the Street“ (Guslač na ulici), posvećena je slavnemu violinistu Yehudi Menuhinu, koji je jednom svirao solo na ulici ispred sinagoge u Sarajevu. Zatim su premijerno izveli „Chagalleske“, dvije skladbe posvećene Chagalovoj supruzi Belli i njegovom rodnom gradu Vitebsku, a po prvi puta ovom su prilikom javno izvedene i „Sefardeske“, skladbe inspirirane sefardskim melodijama iz Bosne. Uz brojnu publiku, koncert je iz prvoga reda auditorija pažljivo pratilo sam autor, Alfi Kabiljo.

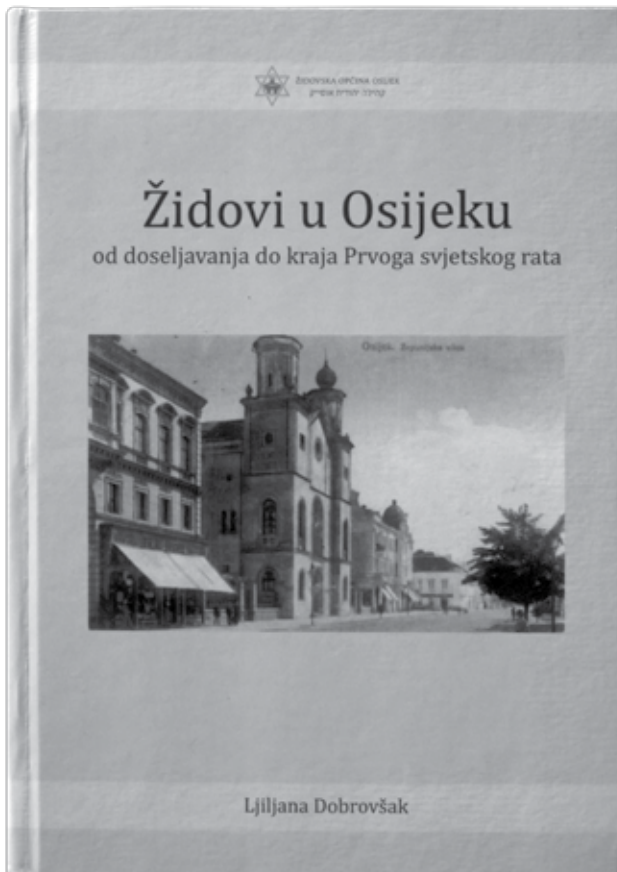
Dan otvorenih vrata završio je domjenkom u Klubu ŽOZ-a.

Organizatori ovogodišnjeg programa bili su Židovska općina Zagreb, Predstavnik židovske nacionalne manjine Grada Zagreba, Odbor ŽOZ-a za zaštitu židovske kulturne baštine, Savjet Galerije Milan i Ivo Steiner te B'nai B'rith ogranak Gavro Schwartz. Program je financijski pomogao republički Savjet za nacionalne manjine. ✨

OSIJEK: EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE BAŠTINE I KULTURE

NOVA POVIJESNA KNJIGA O OSJEČKIM ŽIDOVIMA

U OBILJEŽAVANJU EUROPSKOG DANA ŽIDOVSKJE BAŠTINE I KULTURE, U ŽIDOVSKOJ OPĆINI OSIJEK SREDIŠNJI JE DOGAĐAJ BIO PREDSTAVLJANJE UPRAVO OBJAVLJENE KNJIGE „ŽIDOVIMA U OSIJEKU OD NASELJAVANJA DO KRAJA PRVOG SVJETSKOG RATA“ AUTORICE LJILJANE DOBROVŠAK

Osijek je među gradovima koji već više od jedne decenije obilježavaju Europski dan židovske baštine i kulture. Zahvaljujući vrijednom i kontinuiranom radu Nives Beissmann, toga se dana članovima Židovske općine i svima drugima zainteresiranim uvijek nudi zanimljiv i sadržajno bogat program.

Ovoga puta, u nedjelju 29. rujna, u sjedištu Židovske općine Osijek prikazana je izložba umjetničke fotografije Borisa Lihentala. Izloženo je bilo desetak njegovih fotografija na temu prirode. Uz to je bila priređena i izložba dječjih radova na temu "Židovski praznici i priroda".

Kako je neposredno prije Europskog dana židovske baštine i kulture u Osijeku izašla još jedna povijesna knjiga o Židovima Osijeka, ta prigoda je iskorištena i za prikaz te knjige. U prisutnosti razmjerno velikog broja posjetilaca, članova i prijatelja Židovske općine Osijek, predstavljanje knjige obavili su, uz autoricu knjige Ljiljanu Dobrovšak, Dubravka Božić-Bogović, docentica

na Filozofskom fakultetu u Osijeku i Darko Fischer, rani predsjednik Židovske općine Osijek.

Knjigu pod naslovom "Židovi u Osijeku od naseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata" objavila je Židovska općina Osijek. Autorica knjige, dr. sc. Ljiljana Dobrovšak, povjesničarka je uposlena u Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar" u Zagrebu. Grafičku pripremu i tisak obavilo je osječko grafičko poduzeće "Čarobni tim".

Riječ se o opsežnoj knjizi, koja na oko 400 stranica sadrži niz informacija o Židovima s područja današnjeg Osijeka, od antičkih vremena rimske Murse do kraja Prvog svjetskog rata. Kako su već ranije, 2005. i 2006., izašle povijesne knjige o Židovima Osijeka - od 1918. do 1941. i od 1941. do današnjih dana autorice osječke povjesničarke Zlate Živaković-Kerže, izdavač kojih je također Židovska općina Osijek - ovom je knjigom sada upotpunjena povijest osječkih Židova.

Predstavljanje knjige „Židovi u Osijeku“ – slijeva nadesno: dr.sc. Dubravka Božić-Bogović, predsjednik Židovske općine Osijek Željko Beissmann, prof.dr.sc. Darko Fischer i autorica knjige dr.sc. Ljiljana Dobrovšak

Bogato ilustrirana crtežima i fotografijama, knjiga opisuje mnoge ličnosti, njih oko tisuću, kako Židova, odnosno članova Židovske općine, tako i nežidova koji su utjecali na rad i opstanak ove Općine. ✨

Darko Fischer

RAB

OBILJEŽENA 70-GODIŠNJICA OSLOBOĐENJA LOGORA KAMPOR

KROZ LOGOR KAMPOR NA OTOKU RABU PROŠLO JE ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA OKO 15.000 ZATOČENIKA, A PROCJENJUJE SE DA JE U NJEMU IZGUBILO ŽIVOT NJIH OKO 4.500

Predsjednik Josipović polaže vijenac

U povodu 70. godišnjice oslobođenja talijanskog fašističkog koncentracijskog logora Kampor na otoku Rabu, na spomen-groblju logora održane su u subotu i nedjelju, 14. i 15. rujna, komemoracije i položeni vijenci. Do 11. rujna 1943., kada su partizani oslobodili logor, kroz njega je prošlo petnaest tisuća zatočenika – Slovenaca, Židova i Hrvata. Na popisu onih koji su izgubili život u Kamporu nalazi se 1490 imena međutim, procjenjuje se da je ukupan broj zatočenika koji su pomrli od izgladnjivanja i bolesti u krajnje neljudskim logorskim uvjetima oko četiri i pol tisuće.

Rab je ovim povodom posjetio i položio vijenac na spomen-groblju logora Kampor predsjednik Republike Hrvatske Ivan Josipović. U organizaciji obilježavanja oslobođenja logora glavnu ulogu je, uz Grad Rab, imala Udruga antifašista otoka Raba sa svojim predsjednikom Ivom Barićem na čelu. Uvodnu riječ na spomen-groblju imala je gradonačelnica grada Raba Rosanda Krstinić-Guščić, a vijence su položili slovenska ministrica dr. Anja Kopač-Mrak, izaslanik hrvatske Vlade Zdenko Antešić, predstavnici Židovske općine Zagreb i predstavnici više gradova, općina i udruga. Nakon polaganja vijenaca izveden je kraći kulturno-umjetnički program.

Mjesto za logor na Rabu odredio je 26. lipnja 1942. godine jedan talijanski pukovnik. Već 2. srpnja na otok je stiglo dvjesto talijanskih vojnika, koji su podigli šatore u polju podno kamporske škole, te započeli s radovima u kojima su sudjelovale i tri talijanske firme. Talijani su također mobili-

zirali oko tristo Rabljana i uključili ih u radove na logoru i proširenju ceste Rab-Kampor.

Logor je bio pod zapovjedništvom talijanske Druge armije, sa sjedištem u Sušaku, pod zapovjedništvom generala Maria Roatte koji je razradio Mussolinijevu ideju o „preseljenju naroda“.

U logoru je bilo zatočeno oko 15.000 ljudi, među kojima i 1.200 djece. Nije bilo ubijanja, ali su uvjeti života bili toliko surovi da se masovno umiralo od gladi i bolesti, ponajviše ditzenterije i paratifusa.

Prva skupina Židova, njih 590, dovedena je u Kampor 29. svibnja 1943., a u relativnom kratkom roku u logoru je bilo više od tri tisuće Židova. Kada je logor 13. rujna 1943. godine oslobođen, jedan od pet bataljuna partizanske Rapske brigade sastavljen je isključivo od dotasnjih židovskih logoraša.

Nakon što je položio vijenac na spomen-groblju u Kamporu predsjednik Josipović dao je kratku izjavu za predstavnike medija. Na pitanje zašto Italija ni nakon 70 godina od oslobođenja ovog zloglasnog logora kroz koji je prošlo 15 tisuća logoraša od kojih je 4,5 tisuće umrlo, uglavnom od mučenja, gladi i žeđi, nikada nije nikoga procesuirala i osudila za ovaj zločin, predsjednik je u odgovoru, između ostalog rekao:

„Znamo da je povijest bila takva da su više odgovarali neki drugi, u Italiji se manje takvih procesa vodilo, ali to je sad povijest. Mi s Italijom razvijamo jako dobre odnose, a to znači da obnavljamo i sjećanje na ono što je bilo, da smo svjesni i s jedne i s druge strane granice zla koje se dogodilo, i to je zalag dobre budućnosti za oba naroda. Odnosi se moraju graditi, povijest je teška, međutim mi gledamo u budućnost. Upravo zato je važno ovo Spomen područje koje, i nas, i Talijane, i sve ljude dobre volje, podsjeća na zločin koji je ovdje učinjen, to je ujedno vapaj da se nikada ništa slično više ne ponovi. Nažalost vidjeli smo, pa evo, i u našoj nedavnoj prošlosti, da se uvijek iznova javljaju oni ljudi koji su spremni na zločin, a na svima drugima je da to pokušaju spriječiti, a naravno, zločin da se kazni.” ✨

KOMEMORACIJA U JADOVNOM

ZABRINJAVAJUĆI PORAST NESNOŠLJIVOSTI

NA KOMEMORACIJI ODRŽANOJ NA MJESTU JEDNOG OD NEKADAŠNJIH MASOVNIH STRATIŠTA, ISTAKNUTO JE DA ZABRINJAVA AKTUALNI PORAST SVIH VRSTA NESNOŠLJIVOSTI, OSOBITO MEĐU MLADIMA

Ognjen Kraus govori u Jadovnom

U organizaciji Srpskog narodnog vijeća, Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj, Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske i Udruženja „Jadovno 1941.“ iz Banja Luke, 29. lipnja je kod Šaranove jame na Velebitu, na jednom od nekadašnjih masovnih stratišta, održana komemoracija za sve žrtve tog logora smrti.

Dan sjećanja na Jadovno okupio je velik broj poštovatelja žrtava, rodbine nestalih, antifašista. Na žalost, ove je godine izostala delegacija hrvatskog državnog vrha, uz opravdanje organizacijom i obilježavanjem ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju. Njihov se izostanak itekako osjetio, jer uz tradicionalni nedolazak gradonačelnika Gospića i župana Ličko-senjske županije, ovog se puta stekao dojam da je ovo obilježavanje palo u trećerazredan interes državne vlasti.

„Nezavisna Država Hrvatska nije bila ništa iz svog imena, već zločinačka tvorevina stvorena na bajunetima njemačkih i talijanskih okupatora“, rekao je, među ostalim, Stjepan Mesić, bivši hrvatski predsjednik, ističući da mu je mjesto ovdje, na ovoj komemoraciji, više nego negdje u Zagrebu, slaveći ulazak u Uniju. „Kako ćemo mi u europsko društvo kada se kod nas još slavi ustaštvo, kada na fasadama niču slova U, kada se nose kape s ustaškim oznakama i maše zastavama koje su trebale ostati negdje u prošlosti“, rekao je Mesić.

„Netolerancija, antisemitizam, šovinizam, nacionalizam i dalje su u porastu. Osobito je to zabrinjavajuće kod mlađe populacije: u Zagrebu su napadnuti neki učenici iz Francuske koji su tu bili na razmjeni, napadnuti su zato što su crnci. U jasenovačkoj knjizi utisaka osvanuli su skandalozni napisi učenika iz međimurskog Nedelišća. Pjevale su se i ustaške pjesme. Ima li odgovarajućih reakcija na takve pojave?“, zapitao je Ognjen Kraus, predsjednik Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj.

Putujući prema Jadovnom autocestom do Gospića, a zatim cestom prema Karlobagu nailazimo na prvi problem – čak ni GPS ne može utvrditi lokaciju Jadovna. Srećom, vođa puta je već nekoliko puta bio tamo pa se vožnja odvija bez zastoja. Kod table sela Jadovno oznaka da se nalazite na biciklističkoj stazi Gospić – Smiljan – Trnovac – Jadovno. Putem još nekoliko znakova da se nalazite u Parku prirode Velebit. Zatim vožnja kroz šumu. Vođa puta pojašnjava da su ovim putem prolazili vezani logoraši iz Gospića u logor Jadovno. Autobus iskrcava putnike na jednoj ledini. Spomenik koji se tu nalazio uništen je početkom devedesetih, ostali su samo goli zidovi. Teško se stječe dojam da je tu bio logor. No, u čak 32 jame pronađeni su ljudski ostaci. I to svih onih nevinih ljudi koji su odmah po uspostavljanju NDH odvođeni iz svojih domova u Danicu, Jastrebarsko, Kerestinec, da bi ih se zatim prosljedilo u Gospić. No Gospić je ubrzo postao pretijesan za sve logoraše. Dio ih je prebačen u Jadovno, dio u Slano i Metajnu na Pagu. Točan broj ubijenih i bačenih u kraške velebitske jame nikad se neće posve pouzdano ustanoviti. Procjenjuje se da je broj žrtava Jadovna 20 do 35 tisuća. Toliko ubijenih u samo 132 dana postojanja logora! Po broju žrtava - Srba, Židova, antifašista, hrvatskih rodoljuba - drugo stratište u NDH. Vjerojatno je upravo tu nestao i cijeli sastav zagrebačkog Makabija.

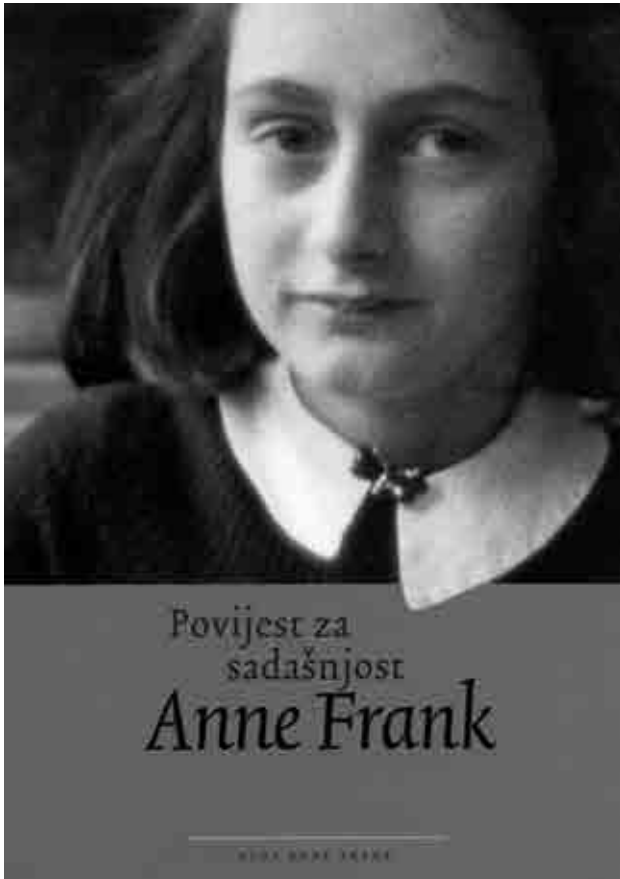
Komemoracija u Jadovnom prošla je u primjerenom ozračju. Pravoslavni svećenik održao je parastos, a Luciano Moše Prelević, glavni rabin u Republici Hrvatskoj, izmolio je kadiš za sve žrtve. Poslije komemoracije dio posjetitelja je produžio na Pag – tamo je postavljena spomen-ploča za žrtve logora Slane i Metajne. No, ploča je uništena u noći sa 18. na 19. srpnja. Već treći puta! „Zahtijevamo da se počinitelji ovog kaznenog djela, ali i onih prethodnih, pronađu i procesuiraju u skladu sa zakonima i hrvatskim Ustavom“, stoji u priopćenju Srpskog narodnog vijeća i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj. ✨

Milivoj Dretar

PUTUJUĆA IZLOŽBA „ANNE FRANK – POVIJEST ZA SADAŠNJOST“

UČITI MLADE TOLERANCIJI – I DANAS VELIKI IZAZOV

NA PUTU PO HRVATSKOJ, PRVO JE U ZAGREB STIGLA IZLOŽBA O ANNI FRANK, KOJA JE DO SADA BILA ODRŽANA U VIŠE OD ČETRDESET ZEMALJA ŠIROM SVIJETA

Zašto se milijuni dnevno troše na rat, a ni novčića za razvoj medicine, za umjetnost ili za siromašne? Zašto neki ljudi moraju gladovati, dok ima viškova koji trule po drugim krajevima svijeta? Oh, zašto li su ljudi tako bezumni? – mali su to biseri iz Dnevnika Anne Frank koji je potka putujuće izložbe „Anne Frank – povijest za sadašnjost“, otvorene 19. rujna na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na tridesetak panoa prikazan je život i tragedija male Anne i njezine obitelji tijekom Drugog svjetskog rata. Od njezinog rođenja 1929. godine u Frankfurtu, preko straha od nacizma i emigracije obitelji Frank u Nizozemsku nakon dolaska Hitlera na vlast, do dvogodišnjeg skrivanja u jednoj kući u Amsterdamu i Annine smrti u nacističkom logoru Bergen-Belsenu. Izložba je gostovala u više od 40 zemalja. Gostovanje u Hrvatskoj rezultat je partnerstva Kuće Anne Frank iz Amsterdama i udruge HERMES iz Zagreba.

U svakoj zemlji u kojoj gostuje, izložba je nadopunjena lokalnim materijalom. Cilj je na taj način približiti, prije svega mladima, kontekst rata i antisemitizma, ali i upozoriti na važnost poštovanja ljudskih prava kao civilizacijske vrijednosti. U našem slučaju, na šest dodatnih panela na upečatljiv i sažet način prikazano je stradanje Židova u NDH,

kroz osobne priče Lee Deutsch, Vojka Sterka i Ota Konsteinina. Jedan panel dirljivo je podsjećanje na Dianu Budisavljević, koja je spasila oko 12.000 djece, pretežito srpske nacionalnosti iz logora po Hrvatskoj. Autor hrvatskog dijela izložbe Miljenko Hajdarović prikazao je i nedavne ratove na prostoru bivše Jugoslavije, prije svega koz stradanja djece. Upravo taj spoj svjetski poznate sudbine Anne Frank, čija se obitelj očajnički pokušavala spasiti od Hitlerovog nacizma, i hrvatskog pandana stradanja u zločinačkoj NDH, izložbi daje univerzalnost. Dobar je to poticaj mladima da na mržnju i zlo odgovaraju znanjem i akcijom. Bilo kad i bilo gdje u svijetu. Kako prije 70 godina, tako i danas.

„Anne Frank je bila naše dijete, isto kao i drugih milion i pol malih Židova stradalih u Holokaustu ili kao i naša djeca stradala u ratovima na ovim prostorima prije dvadeset godina, a sve pod izlikom ‘naše’ i ‘vaše’ djece. Uspjeli smo iskorijeniti najveće zarazne bolesti, ali to ne“, rekla je Julia Mikić, predsjednica udruge HERMES na otvaranju izložbe. Obrazovanje mladih i učenje o demokraciji, kao glavne poruke, istaknula je nizozemska veleposlanica u Hrvatskoj Stella Ronner-Grubačić. „Obrazovanje, obrazovanje, obrazovanje! Lijepo je djecu učiti toleranciji, to je veliki izazov koji nam je ostao kako nakon Drugog svjetskog rata, tako i danas“, rekla je veleposlanica Ronner-Grubačić.

Zrinka Vrabc-Mojžeš, izaslanica predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića, koji je podržao gostovanje izložbe u Hrvatskoj, upozorila je da su mladi u Hrvatskoj godinama bili zakinuti za informacije o tamnoj strani hrvatske povjete u vrijeme NDH. „O Holokaustu se u Hrvatskoj ponovno uči posljednjih nekoliko godina, ali to još nije službeno. Stoga podržavamo uvođenje građanskog odgoja u školama“, naglasila je Zrinka Vrabc-Mojžeš.

Kroz izložbu posjetitelje vode mladi, posebno obučeni srednjoškolci. Kako kažu, priključili su se tom projektu da i sami nešto nauče i to prenesu svojim vršnjacima, za bolju i sigurniju budućnost. Izložbu je financijski pomogla Europska unija, u čije se ime na otvorenju posjetiocima obratio Branko Baričević, šef Predstavništva Europske komisije u Hrvatskoj. Izložba je na Filozofskom fakultetu otvorena do 6. listopada, a potom seli u Muzej suvremene umjetnosti do 30. studenog, pa u Rijeku, Split, Osijek i Čakovec. Organizatori su pozvali sve zainteresirane da im se jave ako žele izložbu i u svojoj sredini. Bilo bi korisno da ona bude postavljena izvan strogih muzejskih prostora, u školama i na fakultetima. Da je vidi što više mladih. ☆

Veronika Rešković

BLAGDANI U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB

VEČERI ZA DUGO PAMĆENJE

VELIKI BLAGDANI U RUJNU – ROŠ HAŠANA, JOM KIPUR I SUKOT – I OVE SU GODINE U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB OBILJEŽENI SVEČANO I RADOSNO, UZ SUDJELOVANJE VELIKOG BROJA ČLANOVA

Rabin Luciano Moše Prelević obraća se sudionicima proslave Roš hašana u Domu zaklade Lavoslava Schwarza

Članovi Židovske općine Zagreb, njihove obitelji i prijatelji i ove su godine velike blagdane u rujnu - Roš hašanu, Jom kipur i Sukot – proveli u organizaciji svoje Općine. Na erev Roš hašanu, u srijedu, od sumraka 4. rujna 2013. (Elui 5773), započela je proslava Nove godine 5774., i to paljenjem svijeća i večernjom molitvom koju je u prepunoj sinagogi vodio Moše Luciano Prelević, glavni rabin u Republici Hrvatskoj, a zatim je u klubu, koji je bio premalen za više od 140 okupljenih, slijedio kiduš i svečana večera. Bila je to večer za pamćenje: sastale su se ne samo tri nego čak četiri generacije. I večera je bila izvrsna - na stolu je bila obvezna hala, pa jabuke, med, datulje i šipak, kako bi nam iduća godina bila slatka i sretna.

Blagdansko jelo je središnji dio Roš hašana. Iako se svaka zajednica drži svojih običaja, neka jela, kao hala, jabuke, med, šipak i riba, zajednička su svima. Za svaku vrstu hrane izrečen je blagoslov, a hala, med i jabuke simboliziraju ili, može se reći, „prizivaju“ slatku godinu. Za ovaj blagdan svečani blagdanski kruh - hala - oblikuje se okruglo, poput kolača (kuglofa), jer je i čitav ljudski život vezan uz okrugli kotač sudbine. Okrugla hala simbolizira punu godinu i ispunjenje naših želja. Nakon zalogaja kruha - slatke hale - svatko uzima krišku jabuke umočenu u med, simbolizirajući molitvu i želju za slatkom i uspješnom novom godinom. Tradicijski je običaj da je pokraj zdjele s medom na blagdanski stol položen i pladanj ili tanjur s jabukama, datuljama, mrkvom i zelenim povrćem (špinat, salata), koje simbolizira željeno obilje. Ribu jedemo sa željom da budemo brojni i plodni kao riba, a riblja glava predstavlja sim-

bol da u sljedećoj godini „budemo glava a ne rep“ (da sami odlučujemo o svom životu, da imamo mogućnost izbora). Naravno, uz novogodišnji blagdan jede se i slatko jelo, kolač, kako bi godina koja dolazi bila „slatka“. Tako su svi, uz lijepo dekorirane stolove, imali priliku uživati u izvrsnoj ribi i kolačima, a na kraju večere je, kao i svaki put, naš rabin u ime svih zahvalio našem „kulinarskom timu“. Bilo je to opet jedno svečano i lijepo novogodišnje okupljanje, zajednički obiteljski praznik.

Blagdan Roš hašana slavi se kao nova godina; ustvari je to sinagogalna nova godina, a dolazi na početku, prvog ili drugog dana jesenjeg mjeseca tišrija (rujan/lisopad). To je i tradicijska židovska Nova godina, nazvana još Roš hašana lejlanot ili Glava godine. Prema njoj se u židovskom kalendaru računaju godine, kao obljetnice stvaranja svijeta, odnosno prema drugim mišljenjima, kao obljetnice stvaranja prvog čovjeka, Adama. Taj dan je istodobno i dan prema kojemu se broji svaka sedma godina, to jest Šabat njiva (šmita) i svaka pedeseta je jubilara godina (jovel), koja nastaje nakon ciklusa sedam puta sedam godina. Tada se zemlja nije obrađivala, jer i zemlja mora imati svoj odmor – šabat. Ne smije se zaboraviti da je židovski kalendar nastao u početku kao agrikulturno pomagalo i veoma rano kao nezaobilazan vodič za obilježavanje blagdana u točno određeni dan u godini.

Roš hašana je dvodnevni blagdan i slavi se kao novogodišnji blagdan od vremena povratka iz babilonskoga sužanjstva. Postao je to i blagdan dobrih želja za nastupajuću godinu, pa se vremenom oblikovao kao dan pokajanja za grijeha i priprema za jomkipurski iskupljujući post. Naime, nova godina je za Židove vrijeme kajanja, tužno vrijeme oko jesenje ravnodnevnice, kada dani postaju kraći i najav-

Obvezna hala, datulje i kriške jabuke

Laila Špraic, nova upraviteljica Doma zaklade Lavoslava Schwarza, govori na svečanosti Roš hašane

ljuju zimski mrak, što je poput smrti. Roš hašana je vrijeme suđenja za učinjeno tijekom godine što je prošla, dan Božje odluke o životu ljudi tijekom sljedeće godine. Stoga nakon novogodišnje službe Božje vjernici jedni drugima žele „Šana tova!“, što znači „Dobra godina!“. Također je običaj da se pozdravljaju riječima „Lešana tova tikatev!“ (tikatevi!), što znači „Budi upisan(a) u dobru godinu!“, a to možemo prevesti kao „Za dobru godinu!“, jer želi se „Dobra i slatka godina“.

Sljedećeg dana, 5. rujna, upriličena je proslava Roš hašana u Domu zaklade Lavoslava Schwarza. Za Židove korisnike Doma bila je to velika svečanost koja je među njih unijela radost zajedničkog slavlja. Radost je uvećana dolaskom mnogih gostiju. Naravno, tu je bio, kao i uvijek prigodom blagdana, rabin Luciano Moše Prelević. Pripremljeni su stolovi s halom, medom, jabukama i košer vinom, a sve pod brižnom okom Brankice Anđukić, socijalne radnice u Domu. Sve prisutne je pozdravila i nova ravnateljica Doma Lajla Špraic, predstavivši se toplim riječima dobrodošlice i zaželivši svima sve najbolje. Kao i uvijek prilikom paljenja svijeća, ulogu rabinovog pomoćnika imao je Branko Gvozdan. Među gostima i prijateljima koji su i ovom prilikom došli u Dom bila je i svima poznata Žuži Jelinek.

Na kraju podsjećamo da su i ove godine stigle mnoge čestitke. Koordinaciji židovskih općina u Hrvatskoj i njezinu predsjedniku prof.dr.sc. Ognjenu Krausu stigla je čestitka predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića. „Iskreno i od srca čestitam blagdan Roš Hašana i novu 5774. godinu prema židovskom kalendaru, tradicionalnim pozdravom Lešana tova tikatevu“ piše u čestitci uz isticanje da predsjednik „svim građanima židovske vjeroispovijesti u Hrvatskoj želi blagdanski mir i veselje u obiteljskom i prijateljskom okruženju. Ujedno u duhu nadolazećih blagdana Jom Kipur i Sukot, svima želi zdravlje, radost i svako dobro“.

Između ostalih, Židovskoj općini Zagreb došla je i čestitka u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti „sa željom za sretnu i prosperitenu 5774. godinu“, koju je uputio akademik Zvonko Kusić, predsjednik HAZU. U povodu Roš hašana i Jom kipura rabin Luciano Moše Prelević primio je čestitku mons. dr. Vlade Košića, biskupa sisačkog i predsjednika Vijeća za ekumenizam i dijalog Hrvatske biskupske konferencije.

Žuži Jelinek, jedna od najmilijih gošći u Domu zaklade Lavoslava Schwarza

A na stranicama našeg WEB-a mogli smo pročitati da je predsjednik Europske komisije Jose Manuel Barroso poslao čestitke europskim židovskim zajednicama i Europskom židovskom kongresu. U njima Barroso osobito naglašava doprinos koji su židovske zajednice dale europskoj politici, biznisu, umjetnosti, kulturi, sportu i civilnom društvu.. Pismo je završio željama za dobru godinu života, zdravlja i napretka uz tradicionalni hebrejski „L' shanah tovah“. ✨

Mr.sc. Narcisa Potežica

MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER (1903. – 1943.)

PLEMENITA LIČNOST KOJA JE ZRAČILA IDEALIZMOM

IAKO JE IMAO PRILIKE DA ODE NA VRIJEME IZ ZAGREBA I DA SE SPASI, MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER, POSLJEDNJI ZAGREBAČKI NADRABIN, BIO JE ODLUČAN U TOMU DA OSTANE U SVOME GRADU I SA SVOJIM VJERNICIMA DO KRAJA

Piše prof.dr.sc. Darko Fischer

Miroslav Šalom Freiberg bio je posljednji zagrebački nadrabin.*) Pogubljen je početkom svibnja 1943. u Auschwitzu, kamo je odveden s velikim brojem zagrebačkih Židova. Iako je imao prilike da se spasi i ode na vrijeme iz Zagreba, bio je odlučan u tome da ostane u svome gradu i sa svojim vjernicima do kraja. Poznata je ta njegova plemenita žrtva, iako o njegovom djelovanju i radu ima razmjerno malo podataka. Ove godine navršava se 70 godina od Freibergove tragične pogibije i 110 godina od njegovog rođenja, a također je 25 godina od osnivanja kulturnog društva koje nosi njegovo ime, kao i 20 godina od prvoga broja lista „Novi Omanut“, nasljednika predratnog „Omanuta“ u kojem je Freiberg bio česti suradnik.

Osnovni izvor podataka o njegovom radu objavio je njegov prijatelj i dugogodišnji suradnik Cvi Rothmüller – Rotem. On je u Izraelu, gdje je živio do 2008., još 1973. godine, povodom 30-e godine Freibergovog stradanja, objavio članak o njemu u „Biltenu“, glasilu Židova iz Jugoslavije. Na temelju tog članka i daljnjih istraživanja zagrebački publicist Slavko Goldstein objavio je u „Novom Omanutu“ - i to 1999. u broju 36/37 i 2003. u broju 58. - još dva članka. Na Internetu se članak o Freibergu može naći na stranicama Wikipedije. To su jedini izravni pisani izvori o Freibergu. Neizravno se o njemu mogu naći podaci u knjigama zagrebačkog povjesničara Ive Goldsteina („Židovi u Zagrebu“ i „Holokaust u Zagrebu“), gdje se opisuju prilike u zagrebačkoj Židovskoj općini dok je u njoj djelovao Miroslav Šalom Freiberg kao vjeroučitelj i kasnije kao nadrabin. Osim ovih pisanih dokumenata postoji još nekoliko živućih osoba, koje se sjećaju Freibergera kao svog vjeroučitelja i duhovnog vođe zajednice.

U žarištu aktivnosti mladih

Miroslav Šalom Freiberg rođen je 9. siječnja 1903. u Zagrebu. Njegov otac Antun bio je po zanimanju stolar. Došao je u Zagreb iz Karlovca nešto prije Šalomovog rođenja i tu se zaposlio kao domar (šamaš) u sinagogi. Njegova majka bila je Ana rođena Kaufmann.

Miroslav Šalom Freiberg

Šalom je imao dvije sestre, Hildu i Ljubicu. Oženio se 1931. u Osijeku za Irenu Steiner, porijeklom iz Beča. U tom braku rodio se sin Ruben. Miroslav Šalom Freiberg koristio je oba svoja imena, židovsko Šalom i hrvatsko Miroslav. Ponekad u radovima koji nisu bili izričito židovskog karaktera potpisivao se samo s Miroslav. Za vrijeme boravka u Njemačkoj, umjesto Miroslav koristio je ime Fritz.

Freiberg je pohađao osnovnu školu i gimnaziju u Zagrebu. Studirao je teologiju u Berlinu, na visokoj školi Hochschule für die Wissenschaft des Judentums. Studije je povremeno prekidao da bi dolazio u Zagreb i bio u centru aktivnosti židovske omladine u Hrvatskoj, zagovarajući povratak korijenima judaizma i

pripremi za odlazak u Palestinu i osnivanje židovske države. Freiburger je već sa 23 godine doktorirao u Würzburgu na temu postova u starom Izraelu.

Po završetku školovanja Freiburger se vraća u Zagreb i zapošljava kao vjeroučitelj na zagrebačkim školama. Godine 1929. prihvaća mjesto pomoćnog rabina u Osijeku. U to vrijeme u Osijeku je nadrabini Simon Ungar već bio u podmakloj dobi te je postojala potreba za pomoćnim rabinom, što je za mladog Freibergera bilo vjerojatno privlačnije nego biti vjeroučitelj u zagrebačkim školama. No već 1937. Freiburger se vraća u Zagreb, gdje je uz oduševljenje članka Židovske općine Zagreb, čiji je predsjednik tada bio Marko Horn, postavljen za novog nadrabina. Na ovoj dužnosti ostaje sve do početka svibnja 1943., kada ga ustaše, zajedno s mnogim ostalim Židovima Zagreba, odvođe u Auschwitz, gdje je odmah po dolasku bio pogubljen.

Angažirani pisac i prevoditelj

Uz Miroslava Šaloma Freibergera vezana su i imena nekoliko njegovih značajnih suradnika. Njegov osobni tajnik, dok je bio nadrabini u Zagrebu, bio je Emil Schwarz, koji je odlaskom u Izrael promijenio ime u Amiel Shomrony. On je imao određenu ulogu u Freiburgerovim nastojanjima da dobije pomoć Katoličke crkve i zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca u spašavanju zagrebačkih Židova, posebno djece. Shomrony se kasnije, oko 2000., mnogo zalagao da se Stepincu priznaju zasluge u spašavanju Židova. Uz Freibergera u razdoblju od 1941. do 1943. požrtvovno je radio i tadašnji predsjednik Židovske općine Zagreb Hugo Kon. On i Freiburger rješavali su zajedno gotovo sve tekuće probleme Općine u najtežem razdoblju, onom pod ustaškim režimom. Uz Freibergera treba spomenuti i njegovog prethodnika Gavru Schwarza, koji je odstupio s mjesta nadrabina Freiburgerovim dolaskom, ali je i dalje ostao aktivan pomažući svom nasljedniku.

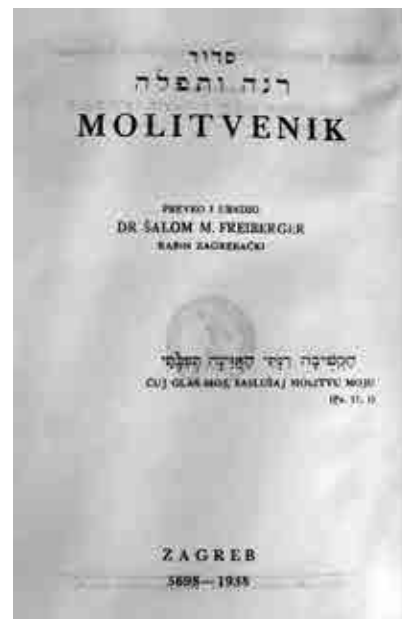
U vrijeme Freiburgerove aktivnosti u Zagrebu je izlazilo nekoliko židovskih časopisa. Freiburger se u njima javljao ne samo kao publicist, već je imao i literarnih i prevodilačkih radova. Prevodio je dijelove Biblije: Pjesmu nad pjesmama i Knjigu o Ruti. Prevodio je modernu hebrejsku liriku, a s njemačkog je prevodio Heinea. To i neke svoje književne uratke objavljivao je u listu "Židov", časopisu za omladinu "Gideon", a za najmlađe je pisao u listu "Haaviv".

Njegov ponajvažniji prijevod je molitvenik, koji je izdan 1938. godine. Molitvenik je bio dvojezični - hebrejski i hrvatski - pa su se njime mogli služiti i vjernici koji nisu znali čitati hebrejski. Zbog njegove vrijednosti, Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger izdalo je 1994. njegov reprint, kopiju identičnu originalu (urednice Vlasta Kovač i Dunja Šprajc). Time,

kako je u predgovoru ovom reprintu napisao Slavko Goldstein, "Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger ispunjava dug prema čovjeku čije ime nosi".

Freibergera se još sjećaju neki danas živući njegovi đaci. Dr. Zdenko Sternberg, osječki đak i zagrebački student, sjeća ga se kao vjeroučitelja koji je u nižim razredima, uz vjeronauk, predavao i hebrejski jezik, dok je u višim razredima podučavao i filozofiju s psihologijom. Kao studentu, Freiburger je 1941. pomogao Sternbergu prilikom bijega iz Zagreba na teritorij pod talijanskom kontrolom.

Andreja Preger, zagrebački student prava, kasnije poznati glazbenik, pijanist, sjeća se Freibergera iz svojih omladinskih dana: "Bio je vođa i inspirator omladine. Stvorio je lični odnos sa svakim svojim đakom. Bio je plemenita ličnost koja je zračila idealizmom".

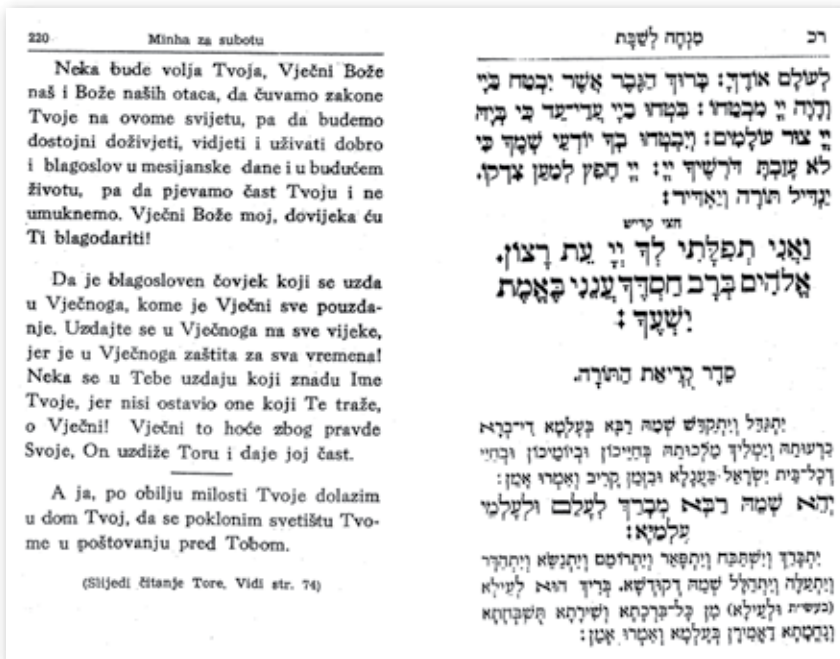
Molitvenik koji je preveo i uredio Freiburger

Dr. Boris Braun sjeća ga se iz osječkih đakih dana kao strogog vjeroučitelja koji je vodio računa da učenici dolaze u sinagogu na praznike. Braun je također bio u istom konvoju za Auschwitz s Freiburgerom. Na selekciji pri ulasku u logor, Braun je kao mlad bio određen za radnu grupu, dok je Freiburger odmah pogubljen, prema nekim iskazima zato, jer je protestirao kod SS-ovaca protiv brutalnog odnosa prema ljudima iz transporta.

Pobornik povratka načelima judaizma

Freiburger je započeo svoju aktivnost među židovskom omladinom nakon završetka Prvog svjetskog rata. To razdoblje karakteristično je po bitnim promjenama u Europi. Nakon rata propala su tri carstva: rusko, osmanlijsko i Austro-Ugarska. Iz nastalog Sovjetskog Saveza počela se širiti ideja komunizma prihvatljiva za mnoge potlačene, siromašne i beznadne Židove. Ideju su prihvatili lijevo orijentirani židovski omladinci, cionisti, koji su tvorili radikalnu stranu u cionističkom pokretu te su nazvani revizionistima. Porazom Turske Palestina je došla pod britanski mandat. Balfourova deklaracija iz 1917. davala je Židovima nadu za stva-

nastavak na sljedećoj strani

Stranice iz Freiburgerova molitvenika

ranje vlastite države u tadašnjoj Palestini. To je pokrenulo cionističke težnje i omladina se pripremala za odlazak i rad u Palestini. Raspad Austro-Ugarske stvorio je nekoliko manjih nacionalnih država u kojima su se Židovi trebali organizirati pod novim uvjetima.

U takvim prilikama mladi Freiburger zauzimao se za povratak načelima judaizma i pripremama za odlazak u Palestinu. Pripadao je umjerenjima liniji cionista, koji nisu htjeli čekati na “dobivanje” židovske države od strane Engleza, ali nisu željeli dobiti pravo na svoju državu ni oružanom borbom po svaku cijenu. Smatrao je da Židovi trebaju biti i nacija i religija, da trebaju doživjeti svoju unutarnju obnovu stjecanjem židovskog duha i uz “povratak židovskom čovjeku”. Da bi to poticao, Freiburger je organizirao omladinske udruge kao Akiva, i Ahdut Haolim, koje su na izletima i logorovanjima uvježbavale poslove koji će im biti potrebni pri dolasku u Palestinu, u izgradnji nove države u kojoj bi Židovi sami branili i obrađivali svoju zemlju.

Četiri su razdoblja Freiburgerovog djelovanja. Prvo je u Zagrebu, dok je bio mladi vjeroučitelj, kada je okupljao omladinu i motivirao ju za literarni rad te za povratak korijenima judaizma i prihvaćanje cionizma. Od 1929. do 1937. Freiburger je boravio u Osijeku, bio pomoćni rabin i vjeroučitelj. Posebnih podataka o njegovoj aktivnosti u tom razdoblju ima vrlo malo. Po-

vratkom u Zagreb i preuzimanjem posla nadrabina u 34-oj godini, on postaje središnja ličnost zagrebačke Židovske općine, njezin vjerski i duhovni vođa, pokretač i sudionik gotovo svih aktivnosti.

Briga za židovsku djecu

To razdoblje prekida se ratom i dolaskom ustaša na vlast 1941. Tada predsjednik Općine ponovo postaje Hugo Kon, koji s Freiburgerom vodi sve operativne poslove u to najteže doba za zagrebačke Židove i Židovsku općinu. Freiburger i Kon brinu se o pomoći već odvedenima, skupljaju novac i šalju pakete. Pokušavaju, najčešće neuspješno, saznati o sudbini zatočenih članova zajednice i oba-

vještavati rodbinu o njihovoj sudbini. Općina i dalje radi, ali u drugoj zgradi, u suženom prostoru i s ograničenim aktivnostima. Iako u teškim prilikama, Freiburger nastoji osigurati školovanje židovske djece koja su izbačena iz redovnih škola.

Posebna je bila briga o židovskoj djeci. Freiburger na sve strane, uključujući i Katoličku crkvu, traži načine da djecu spasi na taj način da ona otputuju u Palestinu. Uspijeva mu da samo 11 djece, preko Budimpešte i Istanbula, stigne u Palestinu, u kibuc Šar Hamakim. Bila su to djeca u dobi od 10 do 16 godina, među kojima je bio i Freiburgerov sin Ruben. Nakon mnogo poteškoća djeca su sretno stigla u Palestinu. O tom dječjem transportu postoji pisani trag u članku Esther Deutsch-Nir, jedne od učesnica transporta. Članak je objavio „Novi Omanut“ u svom 58. broju, 2003. godine. Freiburgerov sin Ruben bio je na putu da postane uspješni glazbenik, ali je nažalost poginuo u ratu na Sinaju 1956. godine.

Miroslav Šalom Freiburger posljednji je put došao u ured Općine 2. svibnja 1943. Već 3. svibnja bio je, zajedno sa svojom ženom, u teretnom vagonu koji se kretao prema Auschwitzu. Tamo je odmah pogubljen.

Predani rad i požrtvornost zadnjeg zagrebačkog nadrabina, Miroslava Šaloma Freiburgera, obvezuje sadašnje i buduće članove Židovske općine Zagreb da ga se sjećaju s dužnim poštovanjem. ✨

*)Tekst je sažetak predavanja koje je prof.dr.sc. Darko Fischer održao 15. listopada 2013. na tribini Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger, u Židovskoj općini Zagreb

DILEME O SADRŽAJU GRADNJE NA MJESTU RAZORENE ZAGREBAČKE SINAGOGE

BUDUĆNOST PRAŠKE - MJESTO MEMORIJE

SUDEĆI PO EUROPSKIM, PONAJPRIJE NJEMAČKIM I AUSTRIJSKIM RJEŠENJIMA, NA TAKVIM MJESTIMA GOTOVO NIGDJE NISU IZGRAĐENE REKONSTRUKCIJE ILI KOPIJE RAZORENIH HRAMOVA NEGO SE PREDNOST DAJE SIMBOLICI, PRI ČEMU IZA TAKVIH PROJEKATA MAHOM STOJE VELIKA UMJETNIČKA IMENA

Piše dr.sc. Snješka Knežević

Otkako je zemljište razorene sinagoge posljednjeg dana 1999. godine predano Židovskoj općini Zagreb u posjed i vlasništvo, periodično se u medijima i javnosti postavljaju pitanja što će se i kada graditi u Praškoj. Povodi su različiti, a posljednji povod ovoga ljeta bila su geomehanička istraživanja na rubovima parkirališta. Kao prijašnji članci, tako i ovogodišnji sadrže materijalne greške, neproverene informacije, neutemeljene tvrdnje i zaključke, svjedočeći o nepoznavanju povijesti problema i nespremnosti da se ona istraži. No za razliku od članaka potaknutih važnijim prigodama, kao što je bila dvjestota obljetnica osnutka Židovske općine (2006.) ili predstavljanje kulturnopovijesnog vodiča Židovski Zagreb (2010.) – da spomenemo tek najmarkantnije, u ovogodišnjima nije bilo pakosti, svjesnog krivotvorenja činjenica, odnosno, manipulacije, nego tek zajedljivog bockanja i sitnog podbadanja. Ni traga poštovanju i pijetetu kakvi se razabiru u europskim sredinama koje se i danas suočavaju s Holokaustom kao neželjenom baštinom, kad su posrijedi slične teme. Ugledni Židovi anketirani tom prilikom posvjedočili su raznoraznim i kojekakvim prijedlozima da uglavnom nisu pratili sustavni i dugogodišnji rad Židovske općine Zagreb da nešto učini na zemljištu svojega razorenoga hrama. Ili su ga možda ignorirali – zbog tko zna kojih (osobnih?) razloga.

Medije i javnost Židovska općina Zagreb proteklih je godina dovoljno obavještavala o tome što se planira i kako pripreme teku prigodnim javnim izjavama i promemorijama, a izložbom Sinagoga i Zagreb, održanom 2001. u Arheološkom muzeju, detaljno je prikazana povijest mjesta nakon rušenja hrama (1941/1942.), geneza ideje o gradnji, kronika priprema, izvodi iz dviju anketa koje su provela glasila Židovske zajednice u Hrvatskoj - 1987. i 1988. Bilten, a 2000. i 2001. Ha-Kol - te niz arhitektonskih studija. Katalog na hrvatskom i engleskom jeziku, dostupan je i danas u Palmotićevoj 16 i vjerodostojno je vrelo informacija.

Geneza ideje o gradnji

Podsjećam na važnije činjenice i etape. Na praznom zemljištu 1959. izgrađena je u montažnoj konstrukciji robna kuća, koja je izgorjela posljednjeg dana 1980. godine. No nekoliko godina prije toga u urbanističkim se studijama razmatra inzulablock s parcelom razorene sinagoge, koja je nacionalizira-

na i proglašena „društvenim vlasništvom“. Te studije predviđaju ponovno robnu kuću, a 1977. bio je raspisan natječaj za njezino arhitektonsko rješenje. Tek 1986. Židovska općina Zagreb počinje razmatrati mogućnost izgradnje židovskog kulturnog centra i memorijalne sinagoge na svojem još otuđenom zemljištu, a 1988. osniva i Odbor za izgradnju. Godine 1989. izrađena je konzervatorska studija bloka, 1990. u prijedlogu Provedbenog urbanističkog plana za Donji grad na parceli hrama predviđa se soliterni četverokatni objekt korisne površine 4450 m², s mogućnošću povećanja dvjema podzemnim etažama do 6000 m², a kao jedini korisnik navodi se Židovska općina Zagreb. Iste godine Urbanistički zavod grada Zagreba donosi urbanističke uvjete za gradnju. Projekt nije napredovao zbog izbijanja rata nakon rasapa Jugoslavije. Početkom 1992. nanovo se počinje razmišljati o gradnji, a zanimanje javnosti ojačalo je napose 1996. godine, kad je svečano obilježena 190-a obljetnica osnutka Općine, među ostalim izložbom „Zagrebačka sinagoga – reliquiae reliquiarum“. Tom prigodom Studiju Kušan povjerena je izrada virtualne rekonstrukcije sinagoge. Pošto je zemljište vraćeno, od 2000. intenziviraju se pripreme za gradnju, izrađuje poslovnik i plan rada Odbora za izgradnju s prijedlogom svih procedura: od pripreme programa, raspisa arhitektonskog natječaja, po mogućnosti međunarodnoga, sve do izgradnje. Potkraj 2000. godine Odbor je pregledao svu dokumentaciju i utvrdio da se za program natječaja angažiraju afirmirane specijalističke tvrtke. Dolazi do trogodišnjeg zastoja zbog dilema o sadržajnoj strukturi i budućim programima objekta. Sredinom 2003. trima uglednim tvrtkama (Urbane tehnike, CM Expert i Pontus) povjerena je programska studija kao obvezatna podloga za natječaj. Ona je izrađena 2004. i predstavljena Vijeću i članovima Općine. No od 2005. godine dolazi do zastoja na putu prema realizaciji zbog internih razloga, a uslijedili su neumjesni pritisci i miješanja nositelja političke vlasti. No jedan je od razloga otezanja povrat imovine, što bi Židovskoj općini Zagreb omogućilo da vlastitim snagama, bez neželjenih intervencija ostvari svoj projekt. Upravo zbog toga, a iz aspekta provedivosti i realističnosti, kasnije se ponovno i ponovno razmatrao sadržajni koncept.

Kao što svjedoči ova, za razumijevanje procesa nužno opširna kronika, nadležni odbor ŽOZ-a ozbiljno i odgovorno se

nastavak na sljedećoj strani

Leipzig, Memorijal na mjestu Velike sinagoge, izgrađen 2001. Memorijal ima obris sinagoge, sadrži 140 brončanih stolaca i spomen-stup s podacima o sinagogi

bavio najvažnijim i bitnim elementom gradnje: sadržajem, odnosno namjenom budućeg objekta. Prvotno je bilo riječi o židovskom kulturnom centru i memorijalnoj sinagogi. Uz dominantno memorijalnu i sakralnu funkciju, predlagali su se, prilično općenito, još neki suvremeni kulturni sadržaji okrenuti budućnosti. U programskoj studiji iz 2004. memorijalni, sakralni i kulturni sadržaji bili bi povezani s komercijalnim sadržajima. Jezgra objekta je sinagoga koja ima sakralnu i memorijalnu funkciju; potonju nosi Žid sjećanja (kotel-hazikaron) s imenima svih žrtava Holokausta, članova ŽOZ-a i Soba sjećanja (heder-hazikaron) s dokumentacijom o sinagogi; predviđena je sjenica za sukot. Židovski kulturni centar sadržavao bi Židovski muzej u Hrvatskoj, Galeriju Milan i Ivo Steiner te knjižnicu i arhiv. Kao komercijalni sadržaj predložen je kongresni centar s višefunkcionalnom dvoranom za 600 osoba, dvije manje dvorane i niz prostorija za sastanke, radionice, odmor, garderobe i sl. U ponudu su uključeni prostorije za fitness i wellness, košer-restaurant, caffe-bar i manji prodajni prostori (museum-shop, specijalizirana knjižara). Dakle: kultura, komunikacija, rekreacija. U podzemnim etažama predviđeni su garaža i servisne prostorije. Zgra-

da bi bila visoko tehničirana i opremljena sigurnosnim uređajima obvezatnim za europske židovske centre. Židovski i komercijalni sadržaji bili bi prostorno odijeljeni kako bi mogli autonomno funkcionirati. Zgrada je zamišljena kao višestruko inovativni i dinamični urbani punkt. Kao alternativa međunarodnom natječaju predloženo je da se arhitektonski projekt povjeri jednom od afirmiranih svjetskih imena, što bi osiguralo iconic building u samom središtu grada i visoko profitno funkcioniranje samoga Centra, kako to dokazuje niz svjetskih primjera.

Proces zrenja

U raspravi o studiji ta, u mnogočemu utopijska vizija otvorene kuće kulture, izazvala je skepsu i kritike, ne samo zbog dvojbene provedbe, nego i zato što su mnogi članovi ŽOZ-a smatrali da im dodatni sadržaji nisu potrebni. No indikativno je da se većina ipak zalagala za podzemnu garažu, a čula su se i mišljenja da kulturne sadržaje treba zamijeniti komercijalnim. Studija i koncept predstavljeni su predstavnicima Republike Hrvatske i Grada Zagreba, koji su od početka najavljivali sufinanciranje, no oni su ga odbili, pa je odlučeno da se sadržajna struktura objekta revidira. U novoj programskoj osnovi, pod naslovom Židovski centar i sinagoga, predviđeno je da se u novu zgradu premjeste svi sadržaji iz sjedišta ŽOZ-a u Palmotićevoj ulici. Ponovno se u užem sastavu, u kojem su uz funkcionare Općine bili članovi tima nositelja studije iz 2004., tvrtke Urbane tehnike, u travnju 2007. razmatrala sadržajna struktura buduće zgrade. Nova koncepcija predstavlja zapravo reduciranu varijantu prijedloga iz 2004. Uz židovske sadržaje: sinagogu, Židovski muzej, Galeriju Milan i Ivo Steiner, Centar za istraživanje Holokausta te višefunkcionalnu dvoranu za potrebe Općine i javnu namjenu,

Beč, Memorijal Turnertempel, izgrađen 2011. Podsjeća na povijest mjesta i poziva na boravak.

Berlin, Nova sinagoga Berlin – Centrum Judaicum – izgrađena 1994. Pročelje je rekonstruirano prema izvornom stanju, dok je ostalo moderno zdanje. Nema sakralnu funkciju, ali sadrži malu prostoriju za molitvu

predloženi su kao komercijalni sadržaji visoko tehnizirani elitni uredi i podzemna garaža za potrebe zgrade i obližnjih ureda te manji, kao knjižara, café-bar, lokali... Ključ: kvaliteta aktivnosti, opreme i arhitekture. Do toga vremena i toliko sežu moje informacije o problemu gradnje u Praškoj. U možebitne promjene namjene, financijske i organizacijske aspekte, komunikaciju s državnim i gradskim vlastima, uglavnom u sve što prethodi realizaciji, kao ni u sadašnje planove, nisam upućena.

Analiza iznesenoga upućuje na postojanu hibridnost koncepta od samoga početka. Tako u naoko jednostavnom ishodišnom prijedlogu iz 1980-ih nije definirano što znači „memorijalna sinagoga“, a ni „židovski kulturni centar“; ideje su tek nabačene. U programskoj osnovi iz 2004. željelo se spojiti sakralnu, memorijalnu, kulturnu i komercijalnu funkciju, a Centru pridati internacionalni karakter. Zacijelo odviše iz aspekta funkcioniranja, financiranja (gradnje i održavanja) i prostornih mogućnosti, a nadasve njihova usklađivanja. Slijedi revizija, odnosno premještanje svih sadržaja iz povijesnog sjedišta u Palmotičevoj, čime se zgradi pridaje posve oprečni karakter kao nove Židovske kuće u službi Općine. U reviziji iz 2007. ponovno se spajaju židovski sadržaji (memorijalni, sakralni, kulturni) s komercijalnim, ali ne onako otvoreni-ma kao što su u prijedlogu iz 2004. godine. Sve to svjedoči da autoritet mjesta, kao poprišta kulturocida i simbola Holokausta nije prevladao i nadvladao, iako se svi eksplicitno

pozivaju na njega. Praška je, prema mojem dubokom uvjerenju, prvenstveno mjesto memorije, a ne dobro iskoristiva nekretnina.

Što su rekli anketirani

No o dvojabama zorno i izrijekom svjedoče brojna mišljenja o izgledu i arhitekturi objekta na mjestu sinagoge, koja su u javnosti, a i unutar ŽOZ-a prekrila dominantnu važnost namjene, bila i ostala glavno pitanje kad je posrijedi Praška. Navodim karakteristične sudove iz anketa, što ih je 1987. i 1988. proveo Bilten, a 2000. i 2001. Ha Kol.

Oto Centner: Ono što nama treba nije toliko sinagoga nego spomen-obilježje za stradale u Holokaustu. Vera Dajht Kralj: U Praškoj bi moralo stajati spomen-obilježje. Greta Šilinger: Ja bih željela da u prvom redu imamo spomenik palim žrtvama. (Bilten 1, 1987.) Dr. Teodor Grüner: Stara zgrada bila je arhitektonski tako lijepa, da bi nova na tom prostoru trebala zadržati barem prednju fasadu bivše sinagoge. (Bilten 2, 1988.) Mirko Mirković: Mislim da bi bilo vrijeme da se na mjestu na kojem je stajala zagrebačka sinagoga napokon podigne dostojno spomen-obilježje. Dr. Antun Steinberger: U obzir dolazi samo pažljiva, pedantna rekonstrukcija ovog prekrasnog starog zdanja... Hram treba da ovdje postoji makar u Zagrebu ne bi bilo ni jednog živućeg Židova. (Bilten 3, 1988.) Vlasta Kovač: U budućem Židovskom kulturnom centru uredit će se spomen-soba, začetak možda zagrebačkog Židovskog muzeja. Kardinal Franjo Kuharić, zagrebački nadbiskup: Sasvim je pravedno da sinagoga bude ponovo izgrađena. Ševko Omerbašić, glavni imam za Hrvatsku i Sloveniju: Židovima u Zagrebu treba sinagoga zbog njihove tradicije. (Bilten 6-7, 1988.) Akademik Ivo Padovan, predsjednik HAZU: Na tom mjestu potrebno je izgraditi novo memorijalno, kulturno i kulturno središte u obliku dostojanstvenog istaknutog arhitektonskog objekta s naglašenom simboličnom akcentuacijom. Prof. dr. Radovan Ivančević: Smatram da bi trebalo rekonstruirati reprezentativno ranohistoricističko pročelje stare sinagoge... odnosno izraditi njegov faksimil. Slavko Dakić: «Hram» u Praškoj vidim, uz njegove tradicijske funkcije važne za samu zajednicu, kao središnje, otvoreno transferno mjesto zagrebačke i hrvatske modernizacije usmjerene planetarnoj izvrsnosti. Inž. arh. Iva Kušan i inž. arh. Tomislav Kušan: Prilikom rada na rekonstrukcijama imali smo priliku proučiti svu postojeću dokumentaciju o Kleinovom objektu i došli smo do zaključka da iz nje ne bi bilo moguće rekonstruirati taj objekt kakav je on zaista bio. Akademik Miroslav Begović: Nova Židovska kuća – kako bih nazvao taj centar – morala bi povezati prošlost, sadašnjost i budućnost... morala bi biti prihvaćena od građana kao nov društveni fokus i inovacija. Prof. dr. Aleksandar Flaker: Samo se po sebi razumije da je riječ o podizanju zgrade koja bi predstavljala arhitektonsku repliku nekadašnje sinagoge. (Ha kol, 65-66, 2000.) Prof. dr. Ivo Goldstein: Podizanje replike pročelja početkom 21. stoljeća treba pokazati da židovska zajednica i dalje postoji. (Ha kol, 67-68, 2000.) Vera Dajht Kralj: Zagrebačka židovska sredina... zaslužuje da

nastavak na sljedećoj strani

Essen, Kuća židovske kulture, izgrađena 2010. Stara sinagoga, izgrađena 1913., a teško oštećena 1938. Godine 1961. lišena svih obilježja hrama, a obnovljena 1986. i adaptirana 2008. Služi kao otvoreni forum i izložbeni prostor.

svojim prinosom obilježi početak trećeg milenija. Ali to se ne smije učiniti lažnom sentimentalnom provincijskom inscenacijom (kulisom). Zdenko Šternberg: Zgrada židovskog kulturnog centra morala bi strogošću i jednostavnošću oblika izraziti tugu preživjelih. (Ha kol 71, 2001.)

Poučna njemačka i austrijska iskustva

Takve polarizacije nisu, međutim, ništa neobično ni lokalno-specifično. Slične su se rasprave i polemike mnogo većom žestinom vodile u mnogim europskim (njemačkim i austrijskim) sredinama, suočenima sa sličnim problemom: što i kako s praznom parcelom razorenoga hrama. I dileme o sadržaju ili namjeni objekta koji bi se gradio na takvom mjestu, odnosno transformacije i revizije već utvrđenih koncepata, prethodile su većini realizacija, a pripreme su trajale i desetljećima. Otezanja, koja mnoge u nas nerviraju i obeshrabruju, sastavni su dio geneze projekta. No u većini slučajeva, barem reprezentativnih, židovske općine ili zajednice imale su čvrstu organizacijsku, a nadasve financijsku potporu komuna i država u ime onoga što se u Njemačkoj zove Wi-

München, glavna sinagoga „Ohel Jacob“ (Jakovljevi šator), izgrađena 2006. Nova sinagoga u sklopu Židovskog centra München (Općina i Židovski muzej)

edergutmachen: ideje i principa popravka onoga što je Židovima, Nijemcima, Austrijancima i cijelome svijetu nanio Holokaust. Židovska općina Zagreb ostala je, čini se, u svojem najvećem projektu sama. Prigodne i deklarativne izjave ne mogu prikriti istinu, da se hrvatsko društvo nije esecijalno suočilo s teškom baštinom Holokausta.

No pomoć i nadu mogu pružiti iskustva. Recentni, a i nešto stariji primjeri otvaraju veliku panoramu mogućnosti, pa i kad su posrijedi ispražnjene parcele povijesnih sinagoga, mahom uništenih u Noći pogroma 9./10. studenoga 1938. i kasnije brutalno „očišćene“ od relikata. Gotovo nigdje na takvim se mjestima ne javljaju rekonstrukcije ili kopije razorenih hramova, a ako se gradi, onda u suvremenim formama i suvremenom izrazu: primjer je nova sinagoga na mjestu stare u Dresdenu (2001., prva novogradnja neke sinagoge u Njemačkoj). Prednost se uglavnom daje simboli: bilo da se na praznoj plohi označavaju tek tlocrtni obrisi (Spomenik sinagoga iz 1988. u Hamburgu), bilo da se u tlocrtnim gabaritima izvode različite instalacije, izravnije ili prikrivenije poruke (Memorijal na mjestu Velike sinagoge u Leipzigu, 2001. ili Memorijal Turnertempel iz 2011. u Beču). Impresivan je po složenoj simbolici velik memorijal Neuer Börneplatz iz 1996. u Frankfurtu, koji osim trga sadrži srednjovjekovno groblje sa spomen-zidom i dokumentacijski centar – sve na području razorenoga geta. Ti i slični memorijali zapravo su javni trgovi ili urbane niše, koji pozivaju na dijalog, na licu mjesta, u duhu i srcu. Rekonstrukcije se poduzimaju kad su hramovi očuvani, fragmentarno ili u cjelini, koliko god bili opustošeni i oštećeni. Postupci obnove sežu od restauracije izvornog stanja do adaptacije i modernizacije, a rezultati mogu biti impresivni, kako svjedoče dva čuvena njemačka templa: tzv. Nova sinagoga u Oranienburger Strasse u Berlinu, obnovljena 1994. ili glavna sinagoga u Essenu, obnovljena 2010. Obje su postale kulturni centri i socijalna poprišta: berlinska je primila Centrum Judaicum, essenska Kuću židovske kulture. Dileme izostaju kad su posrijedi novogradnje na mjestima bez teških sjećanja i tada se novi arhitektonski i simbolički koncepti mogu razviti slobodno i kreativno, kako svjedoči sinagoga Ohel Jacob iz 2006. u Münchenu. Minimalistički pak postupak predstavlja asketsko-monumentalni spomen-znak u bivšoj Tempegasse u Beču iz 2006., gdje je bila najveća i najraskošnija austrijska sinagoga, na čijem je mjestu moderna stambena zgrada. No važno je napomenuti, da iza navedenih, a i mnogih sličnih projekata stoje velika umjetnička imena, a novi prostori ili objekti predstavljaju identitetske fokuse suvremenog urbaniteta.

Svjesno istaknuti datumi upućuju da veliki zahvati i kreacije potječu nešto prije prijeloma milenija i poslije njega, što znači da je bilo potrebno dugo vremena da se ostvare. Mnogi i raznovrsni razlozi stoje iza tog fenomena, nipošto samo materijalni. Zato i Židovskoj općini Zagreba treba dati vremena, a prividno otezanje smatrati procesom zrenja u svakom smislu. Prigodnim svečanostima i javnom prisutnošću ona ipak pokazuje da nije zaboravila svoj templ, iako je na njemu još parkiralište. ✨

TJEDAN IZRAELSKJE KULTURE

ČAROLIJA IZRAELA, LJETO U ISTRI

GLAZBOM, PLESOM, FOTOGRAFIJOM I GASTRONOMIJOM, ZVIJEZDE S IZRAELSKJE KULTURNE SCENE PRENIJELE SU OVOGA LJETA ISTRANIMA I MNOGIM NJIHOVIM GOSTIMA LIJEPE I PRIVLAČNE „ČAROLIJE“

Poslije Paga, Zadra i Zagreba, program predstavljanja izraelske kulture ovoga je ljeta ostvaren na Istarskom poluotoku. Sedmodnevna manifestacija odvijala se u Puli i Poreču od 3. do 9. kolovoza pod nazivom "Čarolija Izraela, ljeto u Istri". Bogat i raznovrstan program kojim je prezentirana izraelska kultura življenja organiziralo je izraelsko veleposlanstvo u Hrvatskoj, uz pokroviteljstvo Istarske županije i Grada Pule. Izraelski veleposlanik u Hrvatskoj Yossi Amrani pozvao je Istrane i sve turiste da se pridruže zabavi i uživaju u upoznavanju Izraela. Istakao je da je ovaj festival gesta prijateljstva Izraela prema Hrvatskoj kao novoj članici Europske unije i pozvao sve da se pridruže festivalu i upoznaju kulturu koja ne poznaje granice, već spaja ljude i zemlje kroz svoje sličnosti i različitosti.

Tako su Izrael i njegova kultura, zahvaljujući gostima iz Izraela, predstavljeni u punom sjaju svake večeri tijekom tjedna, među ostalim, nizom koncerata za sve ukuse, od rocka i jazza do vrhunske klasične glazbe, te popularne opere i evergrina, zatim jednom izložbom i na kraju zanimljivom degustacijom izraelske hrane. Popularne izraelske zvijezde iz glazbenog života i gastroscene prenijele su čarolije svoje zemlje kroz ples, muziku, fotografiju i gastronomiju, a Izrael je predstavljen zvukom, slikom i mirisima.

U ime Grada Pule organizatorima se zahvalila dogradonačelnica Elena Puh Belci, kazavši da "umjetnost, fotografija i gastronomija povezuju daleke zemlje", dok se istarski župan Valter Flego pohvalio da je već dva puta bio u Izraelu i da se uvjerio u sve kvalitete koje ova država ima. Veleposlanik Države Izrael, istarski župan i gradonačelnik Pule sinkronizirano su otvorili festival rekavši: "Neka čarolija počne!".

Program je započeo atraktivnim nastupom vokalnog kvinteta Carmel A-Cappella na prekrasnom Pulskom trgu, Forumu, pred efektno za tu priliku osvjetljenim veličanstvenim Augustovim hramom. Ovaj ženski kvintet imao je na otvorenju repertoar sastavljen od vokalnih verzija poznatih skladbi. Svoj su nastup otpočele skladbom iz popularne serije The Muppet Show, a nastavile Mozartovom "Malom noćnom muzikom". Tijekom večeri izvele su i song iz mjuzikla "Moje pjesme, moje snovi", kao i pojedine izraelske pjesme, poput skladbe "Paranoya" koju je kreirao Ahinoam Nini, narodne pjesme na raznim jezicima, jazz skladbe, Vivaldijeva "Četiri godišnja doba", kubansku ljubavnu pjesmu "Guantanamera", a koncert su završile skladbom Glenna Millera "In the Mood".

Poklonici fotografije imali su priliku pogledati izložbu pod nazivom „Od početka“ izraelske fotografkinje Shai Ginott u Galeriji Cvajner u Puli. Sljedeće večeri u Puli se publici predstavio svjetski poznati mentalist i "čitač" misli Liora Sucharda, koji navodno zna što razmišljaju holivudske zvijezde i uvijek je spreman razoružati najveće skeptike, pa je izveo neuobičajen show za okupljenu publiku, pogađajući imena prvih ljubavi i brojeve računa Puljana i njihovih gostiju.

Za ljubitelje klasične glazbe priredena su dva nastupa gudačkog kvarteta Carmel, i to najprije u pulskoj katedrali, a njihovim je muziciranjem otvoren i festival u Poreču, 6. kolovoza u Eufrazijevoj bazilici. Njihovi nastupi su za sve prisutne bili nezaboravni glazbeni doživljaji. Za početak izveli su djelo Naomi Shemer "Jerusalem of gold", uslijedio je Haydenov "Gudački kvartet u C-duru", a na kraju je izvedeno djelo Felixa Mendelssohna "Gudački kvartet u Es-duru op. 12". Ispraćeni su ovacijama oduševljene publike u Puli i u Poreču.

Ljubitelji plesa došli su na svoje prateći nastupe plesne skupina Sheketak na rimskom Forumu u neposrednoj blizini antičkog hrama koji je izgrađen u čast prvom rimskom caru Augustu, čime su izvođači bili oduševljeni.

nastavak na sljedećoj strani

Gudački kvartet Carmel

Zatim je dvije večeri - najprije na trećoj večeri festivala u Puli i na završnici u Poreču - nastupio Amir Gwirtzman, jedan od vodećih izraelskih jazz glazbenika. On vješto koketira s kubanskim ritmovima te romskom, židovskom, armenском, irskom i indijanskom glazbom, a najpoznatiji je po tome što se u svojim nastupu koristi s više od dvadeset različitih instrumenata iz cijeloga svijeta. S obzirom na to da mu je cura iz Istre, potrudio se naučiti pokoju hrvatsku riječ, čime je dodatno osvojio publiku. Gwirtzman je bio ispraćen glasnim i oduševljenim pljeskom.

Pulski kulturni festival "Čarolija Izraela, ljetno u Istri" završio je "Opernom noći na Kaštelu", gdje su se pred punim auditorijem, izvedbama arija iz opera i opereta predstavili izraelski solisti uz dubrovački simfonijski orkestar pod ravnanjem izraelskog dirigenta Noama Zure. Večer opere

S nastupa vokalnog kvinteta Carmel A-Capella

i operete bila je u znaku poznatih arija iz najboljih opera i opereta. Uz stalnu izmjenu opernih pjevača i stabilnu podršku dubrovačkog simfonijskog orkestra, izvođači su započeli program Gershwinovim „Summertimeom“, te arijama iz Leharove „Giuditte“ i Frederick Loeweove „My Fair Lady“, pa je uslijedila „Mein Herr Marquis“ iz Straussova „Šišmiša“ i najpoznatije arije iz opere „Carmen“. Za sam kraj pjevači su uz pratnju orkestra izveli pjesmu „Hallelujah“ kojom je Izrael 1979. godine pobijedio na Euroviziji, pa su oduševljeni posjetitelji izvođače nagradili dugotrajnim aplauzom.

Program u Puli posebno je obogatio poznati izraelski kuhar - chef Shaul Ben Aderet, popularna zvijezda izraelske gastroscene, koji je jelima koja je pripremao predstavio okuse, boje i mirise izraelske kuhinje.

Tjedan izraelske kulture, zabave i kuhinje održan je u Hrvatskoj već treću godinu zaredom, što sigurno doprinosi zblizavanju dviju država i međusobnom upoznavanju kulture i običaja. Poslije Tjedna Izraela u Zagrebu, ove je godine privlačni festival glazbe, slike i mirisa održan u prekrasnim ambijentima Istre, pa je svaka večer u ljetnom ugođaju zaista bila svojevrsna „čarolija Izraela“. A kao što je na otvorenju u Puli, tako je i na završnoj večeri naglašeno da ovakva manifestacija bitno pridonosi afirmaciji načela multikulturalnosti, multikonfesionalnosti, višejezičnosti i međuetničkoj toleranciji. ☆

Mr.sc. Narcisa Potežica

ŽIDOVSKA OPĆINA OSIJEK

TRODNEVNI IZLET U BUDIMPEŠTU

U PROGRAMU IZLETA U BUDIMPEŠTU, U KOJEM JE SUDJELOVALO TRIDESETAK ČLANOVA OPĆINE, VAŽNO SU MJESTO IMALI POSJETI ŽIDOVSKOJ ČETVRTI, SINAGOGAMA, MUZEJU ŽIDOVSKE POVIJESTI, MEMORIJALNOM CENTRU HOLOKAUSTA I DRUGIM ZNAMENITOSTIMA GLAVNOG GRADA MAĐARSKE

Detalj Velike sinagoge

Tridesetak članova Židovske općine Osijek uputilo se potkraj kolovoza na trodnevni izlet u Budimpeštu. Ideja o ovom putovanju rodila se još proljetos, na povratku iz Poljske u kojoj smo bili da bismo posjetili logor Auschwitz-Birkenau i kraljevski grad Krakow. Tada smo odlučili da ćemo u bližoj budućnosti organizirati nekoliko putovanja kojima će cilj biti posjet židovskim četvrtima i sinagogama. Kako nam je Budimpešta najbliža, a bogata je sadržajem koji smo željeli vidjeti, upravo smo nju odabrali za svoje sljedeće putovanje.

Put do glavnog grada Mađarske bio je ugodan. Uz razgovor, šale i dobro raspoloženje, začas se našosmo na Citadeli, najvišoj točki centra Budimpešte, odakle se pruža predivan pogled na cijeli grad. Citadela je tvrđava koju su izgradili Habzburgovci 1854. godine, kao znak prijetnje buntovnim Mađarima, nakon revolucije 1848.-49. Nalazi se na brdu Gelert, dok se na vrhu brda nalazi Statua Slobode, podignuta nakon Drugog svjetskog rata kao znak sjećanja na oslobođenje od njemačke okupacije. Nakon razgledavanja tih znamenitosti uputili smo se u

centar grada do hostela u kojem ćemo se smjestiti. Hostel je bio daleko iznad očekivanja: prostran, čist, uredan - pravi europski.

Nakon kratke pauze krenuli smo u razgledavanje židovske četvrti. Posjetili smo nekoliko sinagoga, kupili suvenire u židovskoj radnji i oduševili se ponudom i proizvodima koji se u Hrvatskoj teško mogu naći. Vrativši se u hostel, umorni od puta i cjelodnevnog obilaska, stariji su članovi otišli na spavanje, dok su mlađi iskoristili to što imamo smještaj u centru grada i otišli u noćni život, koji je u Budimpešti stvarno buran - veća je gužva na ulicama tijekom noći nego danju.

Sljedećeg dana smo prvo razgledali Baziliku, najveću crkvu u gradu u kojoj se nalazi najteže crkveno zvono u Mađarskoj (teži devet tona), te Trg heroja na kojem dominira Milenijski spomenik. Trg heroja je najveći trg u gradu i najveća atrakcija, projektiran kao znak tisućljetne obljetnice od dolaska mađarskih plemena na ovo područje. Zatim smo otišli na Budim. Tamo se također ima-

nastavak na sljedećoj strani

Izletnici iz Osijeka pred „Stablom života“

lo što vidjeti – crkva Sv. Matijaša i Ribarski bastion s jedne strane i Budimski zamak s okolicom s druge. Zaista impresivno!

Kad smo se spustili s Budima, cilj nam je bila imponantna zgrada mađarskog Parlamenta, ali još i više spomenik - kompozicija „Cipele na obali Dunava“ postavljen 2005. godine. Za mene je to najdojmljiviji spomenik Budimpešte. Najbolje ga opisuje Daša Drndić u jednom svom djelu; to mi se urezalo u sjećanje: „S peštanske strane postoji šetalište koje se zove Dunavsko šetalište. Na jednom dijelu tog šetališta, u dužini od četrdeset metara Gyula Pauer i Can Togay razbacali su šezdeset pari cipela,

Spomenik „Cipele na obali Dunava“

sve modela iz 1940-tih. Cipele su izlivenne, željezne, i ima ih raznih: dječjih, dubokih, plitkih, ženskih s visokim potpeticama i s niskim, muških na vezivanje, ima cokula, ima i papuča. Ima novih cipela i starih, pohabanih i vrlo iznošenih. To su nepomične željezne cipele na obali Dunava, prazne cipele koje više neće šetati, ukopane na šetalištu uz Dunav. Te cipele ostale su na keju s kojeg su Szálasijevi vojnici Strelastih križeva 1945. histerično pucali u svoje sugrađane. Izujte se, urlali su vojnici Strelastih križeva, i ljudi su prostrijeljeni i bosonogi padali u rijeku. Na tisuće Židova plutalo je lijepim plavim Dunavom, a na keju nigdje krvi, nigdje leševa, nigdje grobnica, čist i uredno obavljen posao.“ Nakon „Cipela“ nismo više bili za razgledavanje grada, vratili smo se u hostel.

Posljednji dan smo započeli razgledavanjem Velike sinagoge u Ulici Dohany, sagrađene u 19. stoljeću. To je najveća europska sinagoga, a druga je po veličini u svijetu, odmah iza one u New Yorku. Može primiti tri tisuće vjernika. Unutrašnjost je bogato uređena. Uz nju se nalazi Muzej židovske povijesti, prekrasno uređen i bogat rijetkim eksponatima. Cijela četvrt u kojoj se nalazi sinagoga, 1944. godine bila je ograđena i pretvorena u geto u koji su smješteni svi Židovi Budimpešte. Na mjestu nekadašnjeg ulaza u geto nalazi se spomenik Drvo života autora Imrea Varge. To drvo je žalosna vrba od metala s više od 400.000 listova, a na svakom je listu napisano ime jednog mađarskog Židova stradalog u Holokaustu. U dvorištu sinagoge nalaze se i nadgrobne ploče stradalih u getu.

Za kraj našeg boravka u Budimpešti ostao nam je posjet Memorijalnom centru Holokausta. Vrlo velik, programski dobro osmišljen i raznovrstan, Centar je dobar podsjetnik na zlo koje se dogodilo. Ima istaknutu ulogu u edukaciji omladine, kako se ništa slično ne bi više nikada dogodilo. ☆

SVJETSKE UMJETNIČKE IGRE U LUDBREGU I UMAGU

ZAPAŽENI RADOVI IZRAELSKIH UMJETNICA

POČETKOM SRPNJA, U TJEDNU PRVIH SVJETSKIH UMJETNIČKIH IGARA, U LUDBREGU JE BORAVILO STOTINJAK UMJETNIKA IZ FINSKE, MAĐARSKE, MEKSIKA, IZRAELA, NOVOG ZELANDA, KANADE, MALEZIJE, BANGLADEŠA, ČILEA I DRUGIH ZEMALJA SVIJETA

Izraelske umjetnice u Ludbregu

Usporedo sa svečanosti pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji, početkom srpnja u Hrvatskoj je održana jedna zanimljiva međunarodna manifestacija. U Ludbregu i Umagu, gdje se održavao veći dio programa Prvih svjetskih umjetničkih igara (WAG), okupio se velik broj umjetnika iz Kolumbije, Finske, Meksika, Mađarske, Izraela, Novog Zelanda, Kanade, Malezije, Bangladeša, Čilea i drugih država svijeta. Cilj ovih igara je druženje i razmjena iskustava umjetnika, promicanje kulture kao predmeta suradnje i prijateljstva, prezentacija kulturnog nasljeđa raznih zemalja.

Idejni tvorca i pokretača cijelog projekta WAG-a je osječki umjetnik židovskog podrijetla Peter Weisz. Odlučio je da se Igre održe prvo u hrvatskim gradovima, a namjerno su izabrani manji gradovi, u kojima se kulturna scena ne može usporediti s onom u regionalnim središtima. Tko su bili umjetnici koji su došli u Hrvatsku? Među njima bilo je ljudi svih životnih dobi, slikara, kipara, plesnih performerica, pjevača, spisatelja, modnih umjetnika, glazbenjaka. U Ludbregu je u tjednu Igara boravilo stotinjak umjetnika.

Početak jedne večeri u dvorcu Batthyany obilježio je koncert pijanista Berislava Arlavia, izraelskog umjetnika, rođenog u Zagrebu. Izraelska reprezentacija, predvođena slikaricom i mirovnom aktivisticom Tamar Epstein iz Cezareje, boravila je u Ludbregu na početku Igara, a zatim su otišli u Umag. Tamar se oduševila Ludbregom: „Hrvatsku sam posjetila već nekoliko puta, no sad sam prvi puta došla u Ludbreg. Malo, tiho mjesto s velikodušnim i vrlo smirenim

ljudima – odlično mjesto i za odmor i za rad. Mnogo smo toga razgledali, a oduševile su me priče i legende kojima se diči ovaj gradić. Rado bih se ovamo vratila u budućnosti.“

Tamar Epstein posjetila je i okolicu, kip sv. Vinka, najviši na svijetu, Ludbrešku vinsku cestu, povijesnu jezgru Varaždina. Posjetila je i varaždinsko židovsko groblje te mjesto na kojem je nekad stajala sinagoga ludbreških Židova. „Čim sam došla ovamo, nešto sam osjetila u zraku, nešto nedorečeno, nešto teško. Kasnije sam saznala da je i ovdje bila mala židovska zajednica koja je stradala u Holokaustu. Kao da sam osjetila nestanak tih ljudi, njihove nedovršene poruke i molitve, rekla je Tamar. Sa zanimanjem je slušala o prošlosti ludbreških Židova: odakle su došli, gdje su se nalazile njihove kuće, trgovine, banke, na koji su način živjeli sa svojim susjedima kršćanima do rata, gdje su mjesta na kojima su stradali. Njenu obitelj nisu zahvatile strahote Holokausta, no poznaje mnoge koji dijele strašne obiteljske priče.

Za cijelo vrijeme održavanja Svjetskih umjetničkih igara, umjetničke slike Tamar Epstein bile su izložene u Gradskoj vijećnici. Iako su njena djela većinom aktovi, portreti, cvijeće, Tamar je ovom prilikom izložila i sliku „Flow“, koja je posvećena stradanju Židova.

U Gradskoj knjižnici Tamar Epstein je predstavila knjigu izraelske spisateljice Noemi Abramzon Stadler „Dream Valley“, posvećenu djeci iz Yavnielske doline, koja su sudjelovala u ratu za neovisnost. Predstavila je i pjesmu za djecu

nastavak na sljedećoj strani

Tamar Epstein pred jednom od svojih slika izloženih u ludbreškoj Gradskoj vijećnici

koju je napisala pjesnikinja Sigal Magen. Ilustracija te pjesme od sada će krasiti zid dječjeg odjela ludbreške knjižnice.

Na zidovima Gradske vijećnice i Starog grada bile su izložene i umjetničke slike članica izraelske WAG reprezentacije: Michal Shimoni, Rummy Renan, Michal Rotem, Haya Raiten. Rummy je profesionalna slikarica rodom iz bugarskog

Gabrova, a sada živi u Talmei Yosefu, Haya je ekonomistica iz Cezareje, Michal Rotem liječnica iz Tel Aviva, a Michal Shimoni je slikarica iz Karkura. Sve su dolazak u Hrvatsku iskoristile i kao odmor i kao priliku za nova nadahnuća za slikanje, za sklapanje novih poznanstava, dogovor o novim izložbama. I obećale da će ponovo doći! ✨

Milivoj Dretar

LJETO U PIROVCU

DANI IGRE, UČENJA I RADOSTI

U ODMARALIŠTU ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB I OVOGA JE LJETA ORGANIZIRAN DJEČJI KAMP U KOJEM SE IZ DANA U DAN, UZ KUPANJE I SPORTSKE IGRE, ODRŽAVAO ZANIMLJIV I POUČAN PROGRAM

U dječjem i omladinskom odmaralištu Židovske općine Zagreb u Pirovcu početkom srpnja organiziran je dječji kamp, desetu godinu zaredom. Bio je zanimljiv ponajprije po razmjerno velikom broju djece – bilo ih je 47 u dobi od 6 do 17 godina - iz niza židovskih općina s područja bivše Jugoslavije. Međutim, bez obzira na gužvu koja je vladala u svim sobama i na svim katovima, jer su nam kapaciteti bili popunjeni do maksimuma, sve je prošlo u najboljem redu. Djeca su bila poslušna (koliko se to od

njih može očekivati) i živjela su deset dana sa sedam madrihima i tetom Marijom, našom kuharicom, skladno, kao jedna velika obitelj. Nekome je tu i tamo malo nedostajala mama, nekome Internet, nekima privatnost, ali uz puno prijatelja i bezbroj različitih sadržaja, sve smo to progurali i odlično se proveli.

Kao temu ovogodišnjeg kampa odabrali smo Izrael, pa smo tako svaki dan obrađivali neko drugo područje – od povijesne povezanosti Židova s Izraelom, preko osnivanja dr-

žave Izrael, geografije, sigurnosti, hebrejskog jezika, pa sve do umjetnosti. Puno različitih stvari, pregršt zanimljivih tema, tako da nam je svaki dan bio drugačiji i svaka se tema obrađivala na posve drugačiji način. Večernji su programi, kao i uvijek, bili najzanimljiviji – imali smo maskenbal, talent-show, potragu za blagom, bitku za Masadu, noćno kupanje, večer s beduinima kada smo sami pravili pite, odlaske u grad, Kabalat Šabat i Havdala, a zadnju večer nezaobilazni tradicionalni kviz s vrlo nekonvencional-

nim pitanjima. U međuvremenu smo pjevali, svirali, plesali, crtali, slikali, izrađivali maske za maske-nbal, igrali razne sportske igre, imali igre bez granica i, naravno, kupali se i skakali do iznemoglosti. Nekih smo večeri najmlađe doslovce nosili na spavanje jer su pozaspali još za vrijeme programa. Imali smo i novinarsku sekciju, koja je pod vodstvom Rebeke Mučeve izdala Pirovačke novine. ☆

Nives Beissmann

PLESNA SKUPINA „OR HAŠEMEŠ“

OSMO GOSTOVANJE U BANJA LUCI

PLESNA SKUPINA „OR HAŠEMEŠ“ IZ ZAGREBA SUDJELOVALA JE U PROGRAMU ORGANIZIRANOM U BANJA LUCI U POVODU DANA DRŽAVNOSTI IZRAELA

U ponedjeljak 7. listopada 2013. u Banja Luci, u povodu Dana državnosti Izraela, uz novoosnovani zbor „Bejahad“ iz Doboja, nastupila je Plesna skupina „Or haŠemeš“ iz Zagreba. Bio je to osmi puta da Plesna grupa gostuje u Banja Luci, ali prvi puta na manifestaciji pod nazivom „Večer Izraela“.

Prijašnjih godina predstave su se odvijale u sklopu „Večeri nacionalnih manjina“, koje je organizirao grad Banja Luka u Narodnom kazalištu. Suradnja Plesne grupe „Or haŠemeš“ sa Židovskom općinom Banja Luke počinje još 2001. godine i traje neprekidno do danas. Međusobne simpatije rezultirale su prijateljstvom, a druženja su se proširila i na različite, uglavnom plesne radionice, na zajednička obilježavanja blagdana, a i na redovite posjete.

Za ovu je prigodu Plesna skupina „Or haŠemeš“ odabrala nastup simboličnoga naziva - „Jakov i Rahela“ – sa sljedećim uvodom koji je pročitao rabin Luciano Prelević:

„...I posla Izak Jakova Labanu da kod njega izabere ženu. Kad je došlo vrijeme da prenoći, Jakov uze kamen, stavi ga pod glavu i legne da spava. U snu je vidio anđele kako uzlaze i silaze po ljestvama čiji vrh je doticao nebo. Idućeg jutra kod izvora ugleda Rahelu, pastiricu lijepog stasa i lijepog izgleda. Tada Jakov poljubi

Rahelu i od dragosti počne plakati. Kasnije borio se s bogom i čovjekom sve dok nije zora svanula i zglob Jakov iščaošio u tetivi kuka! Tvoje ime neće više biti Jakov nego Izrael!“

Nastup je osmislila i koreografirala Neda Wiesler. Svečanom izgledu pozornice pridonijeli su scenografi iz Banja Luke, na način da se tijekom nastupa zbora, umjesto kulise, na velikom platnu prikazivao video-zapis o stradanju Židova u Drugom svjetskom ratu, dok su nastup Plesne skupine „Or haŠemeš“ pratile video-ilustracije biblijskih motiva. Cijeli je nastup uživo prenosila banjalučka televizija.

Manifestacija Dan Izraela odvijala se pod pokroviteljstvom Milorada Dodika, predsjednika Republike Srpske, a u organizaciji veleposlanika Izraela u Bosni i Hercegovini Davida Koena i šefa Predstavništva Republike Srpske u Izraelu Arie Livne, te Jevrejske opštine Banja Luka. Cilj je ove manifestacije, rekao je Milorad Dodik u uvodnom govoru, razvijanje prijateljskih odnosa između Republike Srpske i Izraela. Arie Livne je pak istakao da vjeruje da će ova manifestacija postati tradicionalna i da očekuje da će od sljedeće godine ona i slična događanja naći svoje mjesto u židovskom kulturnom centru, izgradnja kojeg je u tijeku. Svečano otvaranje očekuje se u travnju 2014. ☆

Neda Wiesler

ŽIDOVSKA OPĆINA OSIJEK

U POSJETU ŽIDOVSKOJ ZAJEDNICI PEČUHA

NASTAVLJAJUĆI DUGOGODIŠNJU SURADNJU SA ŽIDOVSKOM VJERSKOM ZAJEDNICOM PEČUHA, ČLANOVI ŽIDOVSKJE OPĆINE OSIJEK OVE SU GODINE, NEPOSREDNO NAKON JOM KIPURA, POSJETILI PEČUH, GDJE SU IM DOMAĆINI, S PREDsjedNIKOM TAMASOM GOLDMANNOM NA ČELU, PRIREDILI ZANIMLJIV I RAZNOVRSTAN PROGRAM UPOZNAVANJA S POVIJEŠĆU I SADAŠNJICOM ŽIDOVA I ŽIDOVSTVA U TOM MAĐARSKOM GRADU

Sinagoga ukrašava jedan od središnjih trgova Pečuha

Sličnost Osijeka i Pečuha (mađarski Pécs) je očevidna. Oba grada nastala su na mjestu rimskih naselja. Osijek je nastao na mjestu antičke Murse, a Pečuh na mjestu rimskog naselja Sophianae. Kasnije, u rano kršćansko doba, kada je Osijek bio Essegg, Pečuh je dobio ime *Quinque Ecclesiae*. Grad je imao pet crkava pa je kasnije njegovo slavensko ime bilo Pet, odakle dolazi i njegovo sadašnje ime. U Pečuhu, kao i u Osijeku, živjeli su Mađari, Hrvati, Nijemci i Židovi. I Pečuh i Osijek bili su pod Turcima oko 150 godina. Po veličini (broju stanovništva) gradovi su također slični. Danas je Pečuh središte Baranjske županije u Mađarskoj, a Osijek je središte Slavonско-baranjske županije u Hrvatskoj. Međusobno su gradovi udaljeni oko 100 km.

Židovske zajednice oba grada također imaju vrlo sličnu povijest. Židovi dolaze u oba grada već u 18. stoljeću, ali dozvolu trajnog boravka dobivaju tek u 19. stoljeću. Židovske općine u oba grada osnivaju se sredinom 19. stoljeća, židovsko groblje i sinagoga nastaju 60-ih godina 19. stoljeća. Židovska škola u oba grada sagrađena je početkom 20. stoljeća. I u Pečuhu i u Osijeku živjelo je oko 2.000 Židova. Njihov suživot s ostalim stanovništvom prekida se u Holokaustu. Židovi Pečuha i okolnih mjesta, njih oko 4.000, odvedeni su u logore smrti u ljeto 1944. godine. Iza Holokausta preostalo je samo oko 450 Židova.

Suradnja Židovske općine Osijek i Židovske vjerske zajednice Pečuha (*Pécsi Zsidó Hitközség*) je duga iako ne i intenzivna. Poteškoće stvara jezična barijera, jer zajednički jezik jidiš ili hebrejski već odavno nije u upotrebi ni u jednoj za-

jednici. Ipak, u prosjeku jednom godišnje Židovi iz Pečuha dolaze u Osijek ili Osječani idu u Pečuh.

Tako su ove godine, neposredno nakon Jom Kipura, Židove u Pečuhu posjetili članovi Židovske općine Osijek. Dočekani od predsjednika Tamása Goldmanna, Osječani su naprije posjetili sinagogu. Ta trobrodna kupolna bogomolja, sagrađena u stilu panonske secesije, reprezentativna je zgrada koja svojim pročeljem ukrašava jedan od središnjih trgova u Pečuhu, Kosut tér. Projektirala su je tri poznata mađarska arhitekta (Feszl, Gerster i Kauser). Vanjski dio sinagoge obnovljen je 1983. godine. Na luku iznad glavnog ulaza hebrejskim slovima piše biblijski citat "Mjesto molitve za sve narode". U sinagogi ima oko 900 sjedećih mjesta. Orgulje u sinagogi izrađene su u poznatoj radionici orgulja Angster.

O aktivnosti sinagoge govorio je u njoj rabin iz Pečuha. Vjerska zajednica je neološka što znači da nije ortodoksna, ali se ipak pridržava dosta strogo nekih pravila halahe. Član Općine može biti samo osoba, kojoj je majka Židovka. Na određenim mjestima u zgradi Općine poštuje se kašrut i postoji za to uređena kuhinja. Služba se u sinagogi obavlja na hebrejskom, ali se propovijedi drže na mađarskom jeziku.

Nakon posjeta sinagogi goste su njihovi domaćini odveli na židovsko groblje. Na groblju se nalazi impozantni spo-

Spomen-ploča u nekadašnjem getu

Impozantni spomenik žrtvama Holokausta na židovskom groblju

menik žrtvama Holokausta. Također je na groblju vrijedan grob jedinog od pečujskih rabina koji je pokopan u Pečuhu. Umjetničku vrijednost ima jedan nadgrobni spomenik napravljen od Zsolnaya porculana (Zsolnaya je poznata pečujska tvornica porculana, npr. krov zagrebačke crkve svetoga Marka na Markovom trgu prekriven je crijepovima od Zsolnaya porculana).

Na mjestu nekadašnjeg geta, sabirnog logora Židova iz Pečuha, postavljena je spomen ploča žrtvama. Ploču je podigao grad Pečuh u spomen na svoje židovske sugrađane koji su u ljeto 1944. odvedeni u logore smrti. Taj spomenik je bilo iduće mjesto koje smo posjetili. Osim ovog spomenika, postoji i spomenik uz željeznički kolosijek, gdje su Židove utovarivali u vagone da bi ih odveli u smrt. Posjetili smo i ovaj spomenik, rad jednog poznatog savremenog mađarskog kipara.

Uz zgradu Židovske općine stoji spomenik židovskoj djeci stradaloj u Holokaustu. Od djece odvedene u logor, vratila su se samo dva dječaka, brata blizanca, koji su preživjeli jer su bili "sačuvani" za eksperimente dr. Mengelea.

Nakon boravka u zgradi Općine, gdje je za goste priređen i mali prigodni koncert, gosti iz Osijeka oprostili su se od svojih prijatelja iz Pečuha s uvjerenjem da će uskoro imati priliku u Osijeku ugostiti članove Židovske vjerske zajednice Pečuha. ☆

Darko Fischer

ŽIDOVSKA OPĆINA OSIJEK

NA MAKABIJADI U ZRENJANINU

POTKRAJ LIPNJA JE NA IZLETIŠTU BABATOVO PORED ZRENJANINA, NA SAMOJ OBALI RIJEKE TISE, ODRŽANO SPORTSKO NATJECANJE MALA MAKABIJADA 2013. U RAZNIM DISCIPLINAMA NATJECALI SU SE ČLANOVI JEVREJSKIH OPŠTINA IZ SUBOTICE, NOVOG SADA, ZRENJANINA, BEOGRADA, KIKINDE, PANČEVA, NIŠA I SOMBORA, ALI I ČLANOVI ŽIDOVSKE OPĆINE OSIJEK, KAO JEDINI PREDSTAVNICI IZ HRVATSKE.

Zrenjaninska Makabijada je zamišljena kao susret članova iz raznih općina, gdje je, za razliku od drugih susreta koji se odvijaju tijekom godine, sport na prvome mjestu. S obzirom na to da većina članova nisu profesionalni sportaši, discipline su prvenstveno zabavne. Ima svega - od nošenja čaša napunjenih vodom na poslužavniku, trčanja ili skakanja u vreći, skakanja na jednoj nozi, bacanja karika na metu, skoka u dalj i sl., pa sve do potezanja konopca. Discipline su smišljene tako da zaista svatko može sudjelovati. Nije bitno imate li tri ili osamdeset i tri godine - za svakoga sigurno postoji kategorija u kojoj se može natjecati, samo treba imati volju. A zabava je pritom neizbježna. Sudački tim s Erneom Svanom na čelu imao je pune ruke posla. Bilo je pokušaja varanja (malo, tek toliko da bude zanimljivije), ali ažurni suci su i tome stali na kraj. Oni svoj posao shvaćaju ipak sasvim ozbiljno.

Mnogi redovito dolaze na Makabijadu samo zbog druženja i navijanja, pa nas se tako ovom prilikom skupilo čak 260, iako je natjecatelja bilo znatno manje. Osim natjecateljskog dijela programa, vrijeme se moglo provesti i u drugim

nastavak na sljedećoj strani

sportskim aktivnostima, poput košarke, malog nogometa, šaha, ali i pecanja. Najhrabriji su se i okupali u Tisi. Ostali su imali priliku plesati uz bend koji je svirao u restoranu. Nakon ručka su se dijelile medalje za pojedinačne uspjehe, kao i pehari za općine koje su ukupno ostvarile najbolje rezultate.

Moram pohvaliti našu općinu koja je ove godine osvojila jedno srebro i tri bronce, ali i pehar za osvojeno drugo mjesto u ukupnom poretku. Vrlo smo zadovoljni ostvarenim rezultatom, a kako bilježimo napredak s obzirom na prošlu godinu, možda na godinu osvojimo i prijelazni pehar za prvo mjesto, koji nam je ove godine pred nosom odnijela JO Subotica.

Kada je program dobro osmišljen i raznovrstan, vrijeme proleti za tren. Tako je bilo i u ovom slučaju. Dan je uvijek prekratak za sve što bismo htjeli ostvariti. Sva sreća što put od Zrenjanina do Osijeka nije nipošto kratak, pa smo u autobusu na povratku kući imali vremena pretresti sve dojmove i veseliti se postignutim rezultatima. ✨

Nives Beissmann

KLADOVO

TRADICIONALNI PORODIČNI SEMINAR

OVOGODIŠNJI, PETI PORODIČNI SEMINAR, BIO JE DO SADA NAJPOSJEĆENIJI: U NJEGOVU RADU SUDJELOVALO JE OKO 400 ČLANOVA ŽIDOVSKIH OPĆINA S PODRUČJA BIVŠE JUGOSLAVIJE, ALI I NEKOLIKO SUDIONIKA IZ IZRAELA I BUGARSKJE

Već pet godina zaredom gradić Kladovo u Srbiji u blizini Đerdapa za prvomajске praznike vrvi članovima židovskih općina iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske.*) Naime, u tom se gradu pokraj Dunava, na samoj granici s Rumunjskom, tradicionalno svake godine u to vrijeme održava Porodični seminar koji organizira Savez jevrejskih opština Srbije.

Ove je godine trajao čak pet dana i na njemu je sudjelovalo oko 400 članova židovskih općina s područja bivše Jugoslavije – iz Beograda, Zemuna, Novog Sada, Subotice, Zrenjanina, Kikinde, Niša, Pančeva, Sombora, Osijeka, Zagreba, Sarajeva, Teslića, Banja Luke, Doboja, Skopja, ali i iz Sofije i Izraela... Broj sudionika se iz godine u godinu povećava i sada je već nastao problem sa smještajem, jer hotel „Đerdap“ nema tolike kapacitete, pa su sudionici bili smješteni u svim hotelima Kladova, ali i u privatnom smještaju.

Ono što posebno veseli jest veliki broj djece na seminaru – ove ih je godine bilo čak 80. Raspoređeni u nekoliko različitih dobnih skupina imali su po cijele dane radionice, igraonice, sportske sadržaje, ples, kvizove, igre

po gradu i tu i tamo malo slobodnog vremena. Roditelji su viđali samo na obrocima, a samo su najmlađi (do dvije godine) bili s roditeljima i tijekom dana. Posebnu su skupinu činili „hadrahaovci“, omladinci koji se pripremaju da postanu madrihimi. Oni su sa svojim predavačima radili marljivo da što bolje iskoriste vrijeme i nauče što više.

Za odrasle su bila organizirana zanimljiva predavanja, filmovi, ali i razne radionice - od pjevanja s Urijem Zevom, umjetničke radionice, dramske radionice, preko izraelskog plesa i sporta, do „Sefardske kuhinje“ Hane Gašić. Bilo je tu i šetnji po gradu, druženja na terasi hotela od ranog jutra pa sve do kasno u noć, zabavnih večeri uz ples, koncerata, viceva... U petak navečer smo imali Kabbalat Šabat, pjevali smo šabatne pjesme, upalili svijeće i dočekali Šabat svi zajedno, kao jedna velika obitelj.

U subotu je nakon Havdala bilo posebno svečano. Naime, svake godine osoblje hotela pripremi jednu gala večeru, kada se kompletno osoblje predstavi na jedan impresivan način. Ove je godine to bilo upravo u subo-

tu. Ne zna se što je impresivnije - njihovo predstavljanje ili delicije koje pri tome služe. To se ne može opisati, to treba doživjeti.

Imali smo i izlet, koji se organizira svake godine, gdje se uz gozbu na otvorenom plesalo i pjevalo, a oni spretniji su sudjelovali i u sportskim natjecanjima. Vrijeme je na sreću bilo prekrasno - pravo ljetno s vrlo visokim temperaturama. Teško je bilo vratiti se u hotel nakon tako prekrasno provedenog dana na otvorenom.

Od predavača bih istakla veleposlanika Izraela u Hrvatskoj Yosefa Amranija, koji je održao predavanje „65 go-

dina neovisnosti – stari i novi izazovi“, kao i veleposlanika Izraela u Srbiji Yosefa Levija, koji nam je govorio o židovskom identitetu i državi Izrael. Oba su predavanja bila izuzetno zanimljiva i poučna.

Iako je ove godine seminar trajao jedan dan duže nego obično, vrijeme je proletjelo je kao treptaj oka. Pregršt zanimljivih sadržaja, potpuno ispunjeni dani, ugodno društvo, divan hotel, odlična hrana – definitivno su recept za nezaboravan provod koji ne treba propustiti. Jedino je šteta što se treba čekati cijela godina do novog seminara u Kladovu. ☆

Nives Beissmann

*) Ovaj je tekst trebao biti objavljen u prošlom broju Ha-Kola, ali je tehničkom greškom bio izostavljen

IZ UDRUGE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA U HRVATSKOJ

POSJET KATALIN PECSI-POLLNER

Na poziv Udruge preživjelih Holokausta u Hrvatskoj, a u dogovoru s drugim organizacijama u Židovskoj općini Zagreb, posjetila nas je dr. Katalin Pecsí-Pollner iz Budimpešte.

Do ovog je posjeta došlo stjecajem posebnih okolnosti. Predsjednica Svjetske organizacije preživjelih Holokausta Stefanie Salzer (New York) željela je da dr. Melita Švob sudjeluje na velikoj međunarodnoj konferenciji „Jewish Life and Anti-Semitism in Contemporary Europe“ organiziranoj od „Tom Lantos Instituta“ u Budimpešti. Organizatori su prihvatili sudjelovanje, ali nisu mogli snositi troškove puta i boravka, pa je dr. Švob predložila da na Konferenciju ide dr. Katalin Pecsí, kolegica iz ICJW (Svjetske organizacije židovskih žena), koja živi u Budimpešti i poznata je aktivistica i spisateljica o antisemitizmu.

Suradnja s dr. Pecsí bila je prilika da je pozovemo u Zagreb i da „iz prve ruke“ čujemo o situaciji u Mađarskoj iz koje u posljednje vrijeme dolaze vrlo loše vijesti, vijesti o porastu antisemitizma i jačanju desnih neonacističkih političkih stranaka (Jobbik), koje imaju svoje predstavnike i u parlamentu.

Upravo je dr. Pecsí osoba koja nas je o tome mogla dobro informirati, jer je i sama preživjela Holokaust, jer je

predavala na univerzitetu predmet „Predstavljanje Holokausta“ – „Representation of the Shoah“ 2009.-2012. godine i vodila edukacijski program u Holocaust Memorial Centru u Budimpešti. U ICJW je također uključena u edukaciju o judaizmu.

Dr. Katalin Pecsí autorica je nekoliko knjiga, a najnovija „Daughters, Mothers - Untold Stories of Jewish Women“ (Kćeri i majke - neispričane priče židovskih žena) tiskana je u Budimpešti 2013. i sada se prevodi na nekoliko jezika. Članica je internacionalnog „Auschwitz komiteta“ i koautorica velike putujuće izložbe „Sticking together“ (Ostanimo zajedno).

Organizirali smo susret dr. Pecsí s našim „preživjeli-ma“, od kojih su neki u vrijeme Holokausta bili u Budimpešti ili na teritoriju pod mađarskom okupacijom. Važno je bilo njezino predavanje, održano u Židovskoj općini Zagreb, o Židovima i židovstvu u Mađarskoj danas.

Boravak dr. Pecsí u Hrvatskoj uskladili smo s tradicionalnim druženjem koje organizira Židovska općina Osijek svake godine za praznik Sukot, tako da je ona s nama putovala u Osijek i Valpovo (na poziv Drage Kohna) te se družila ne samo s osječkim već i subotičkim i drugim Židovima s područja bivše Jugoslavije. ☆

Dr.sc. Melita Švob

MAĐARSKI ŽIDOV I NEKAD I SAD

UNATOČ PORASTU ANTISEMITIZMA,
RENESENSA ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE

DR. KATALIN PECSI-POLLNER, MAĐARSKA ZNANSTVENICA, ISTRAŽIVAČICA HOLOKAUSTA, U SVOM PREDAVANJU U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB ISTAKLA JE DA, UNATOČ AKTUALNOM PORASTU ANTISEMITIZMA U MAĐARSKOJ, U TAMOŠNJOJ ŽIDOVSKOJ ZAJEDNICI, KOJA BROJI OKO STO TISUĆA ČLANOVA, POSTOJI NIZ ORGANIZACIJA KOJE SU VRLO AKTIVNE NA KULTURNOM, VJERSKOM I POLITIČKOM PLANU

Dr. Katalin Pecsí-Pollner

Porast antisemitizma, ali i vrlo dinamičan život židovske zajednice, ukratko je slika o Židovima i židovstvu u Mađarskoj danas, kakvu je 23. rujna, u Židovskoj općini Zagreb, u svom predavanju naslovljenom „Mađarski Židovi nekad i sad“ slušateljstvu predočila dr. Katalin Pecsí-Pollner, mađarska istraživačica Holokausta, inače povjesničarka književnosti koja radi na više projekata koji se bave Židovima. Članica je ICJW-a (Međunarodne organizacije Židovki) i supredsjednica Prosvjetnog odbora te organizacije.

Danas u Mađarskoj živi oko sto tisuća Židova, većina u Budimpešti. Uoči Drugog svjetskog rata bilo ih je više od pola milijuna, od kojih je oko 300.000 stradalo u Holokaustu.

„Situacija je u Mađarskoj čudna: s jedne strane, stanje je strašno - antisemitizam je u porastu - ali istodobno događa se renesansa židovske zajednice“, rekla je na po-

četku svog predavanja Katalin Pecsí. Ilustrirala je to podatkom iz istraživanja provedenog 2012. godine, kada je čak 63 posto ispitanih Mađara iskazalo antisemitske stavove, dok je 2009. godine taj postotak bio 47. Većinom su potvrdno odgovorili na pitanja poput „Smatrate li da u poslovnom svijetu ima previše Židova?“, „Govore li Židovi previše o Holokaustu“ i sl.

No, antisemitizam u Mađarskoj, istakla je, nije od jučer: antižidovske tendencije pojavile su se još u prvim desetljećima 20. stoljeća. Prvi antižidovski zakon donesen je u Mađarskoj 1920. godine. Tzv. numerus clausus, kojim se mađarskim Židovima ograničavao pristup obrazovanju i pojedinim zanimanjima, bio je zapravo preteča kasnijih njemačkih rasističkih zakona, rekla je dr. Pecsí. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, tijekom Holokausta, okrutnošću su se isticali i domaći nacisti, pripadnici odreda tzv. Strelastih križeva. Poubijali su i bacili u Dunav tisuće Židova. U spomen tih židovskih žrtava tek je 2005. godine na obali Dunava u Budimpešti, blizu Parlamenta, podignuto spomenobilježje - potresna skulptura. No, i to je, prema riječima Katalin Pecsí, učinjeno „s figom u džepu“. Naime, kako je objasnila, na ploči koja je postavljena uz spomenik, piše samo da je posvećen žrtvama koje su ubili pripadnici Strelastih križeva 1944.-1945., ali ne i to da su žrtve bili Židovi i koliko ih je bilo likvidirano. A kada je ona, s grupom prijatelja, postavila novu ploču, ta ploča je već poslije nekoliko sati bila uklonjena. Vlasti nisu reagirale ni na provokacije mađarskih neofašista, koji su grubo oskrvnuli spomenik.

Antisemitskih ispada, rekla je zatim Katalin Pecsí, ima i na drugim mjestima. Na nogometnim utakmicama izvikuju se parole poput „Židovi su istrenirani živjeti u Auschwitzu“. Policija u takvim slučajevima obično ništa ne poduzima. Sramotne izjave stižu i iz redova parlamentarnih stranaka. Tako je Jobbik, stranka krajnje mađarske desnice, proljetos organizirala demonstracije protiv održavanja Svjetskog židovskog kongresa u Budimpešti. Jobbik je na posljednjim parlamentarnim izborima 2010. godine dobila 17 posto glasova i treća je stranka po snazi u Parlamentu. Prema riječima dr. Pecsí, ni vlada konzervativnog mađarskog premijera

Viktora Orbana nije imuna od antisemitskih poteza. „Vlada želi revidirati ulogu Mađarske u Holokaustu. U Ustav su stavili odredbu da Mađarska nije odgovorna za Holokaust koji se dogodio na njezinom području“, rekla je, među ostalim, Katalin Pecsí.

Unatoč rastućem protužidovskom raspoloženju, prema riječima Katalin Pecsí, u Mađarskoj istodobno postoji veliki broj židovskih organizacija, aktivnih na vjerskom, kulturnom i političkom planu. Pored formalnih udruženja, u posljednje vrijeme ima dosta mladih koji se udružuju u male neformalne stambene zajednice, otvaraju kafiće, imaju neki svoj život. Prema Katalin Pecsí, upravo se na takvim mjestima i u takvim okolnostima, izvan službene zajednice, događaju najinteresantnije stvari za Židove u Mađarskoj. „Mnogi me pitaju kako

izdržavamo pod takvim pritiskom, zašto se ne iselimo... Iako ne vidim dobru budućnost u ovoj ksenofobnoj političkoj situaciji, iako nam mnogo mladih odlazi, mi ipak ostajemo i opstajemo“, istakla je na kraju svog predavanja dr. Katalin Pecsí.

Nakon predavanja prikazana je kratka filmska rekonstrukcija zločina nad Židovima na obali Dunava 1944.-1945. godine. Zbog vrlo sugestivnih scena, ali i vlastitih sjećanja, nekoliko posjetitelja tribine napustilo je dvoranu. Film završava scenom u kojoj nekadašnja djevojčica s Dunava, koja je pukom srećom izbjegla egzekuciju od strane pripadnika mađarskih Strelastih križeva, sada već kao baka, 70 godina kasnije, na ulicama Budimpešte postaje žrtvom huliganskog napada mladih mađarskih neofašista. ✨

Veronika Rešković

OD GERSHWINA DO DYLANA – ŽIDOVSKI GLAZBENICI U AMERIČKOM JAZZU I POPULARNOJ GLAZBI

VRELO JE NEPRESUŠNO

AMERIČKA POPULACIJA ŽIDOVSKIH KORIJENA NEPRESUŠNO JE VRELO VRHUNSKIH MUZIČKIH TALENATA I IZNIMNIH GLAZBENIH POSTIGNUĆA

Piše dr.sc. Ivan Bauer

Dvanaesto predavanje u okviru moga ciklusa Od Gershwinu do Dylana, o židovskim glazbenicima u američkom jazzu i popularnoj glazbi, održao sam na tribini Kulturnog društva “Miroslav Šalom Freiberg” 29. listopada ove godine.

Svijet glazbe je, kažu, nepresušno vrelo užitaka, i to ne samo za dobre poznavaoce glazbene umjetnosti već i za svakoga od nas kojima glazba pruža trenutke ugođe i opuštanja od dnevnih briga. A kad je riječ o američkoj populaciji židovskih korijena, ona predstavlja nepresušno vrelo brojnih muzičkih talenata i iznimnih glazbenih postignuća. Stoga sam ovo, dvanaesto predavanje nazvao Vrelo je nepresušno. To sam zastupljenošću glazbenika raznih profila - vokalnih i instrumentalnih izvodača, dirigenata, vođa orkestrara, aranžera, pisaca tekstova te, posebno, skladatelja - pokazao i u svojim dosadašnjim predavanjima, a to sam potkrijepio i u ovom, dvanaestom. Od četvorice glazbenika iz američkih obitelji židovskih korijena o kojima sam te večeri govorio dvojicu sam predstavio prvi put. To su Neil Sedaka, singer-songwriter, u nas je uvriježen termin kantautor, te Frank Loesser, vrsni skladatelj. Uz njih dvojicu predmetom moje prezentacije bio je i nezaboravni

pjevačko-skladateljski duo, Paul Simon i Art Garfunkel, koje sam spomenuo u jednom ranijem predavanju, a ovog puta sam im posvetio znatno više prostora.

Neil Sedaka – pjevač, skladatelj i pijanist

U prošlom predavanju, koje sam nazvao Trolist asova, predstavio sam i kantautora Neila Diamonda. Ove sam večeri govorio o njegovu dvije godine starijem imenjaku. Neil Sedaka (Brooklyn, New York, 1939.), pjevač, skladatelj i pijanist, rođen je, poput mnogih glazbenika židovskog podrijetla, u Brooklynu, a sestrična mu je poznata američka pjevačica jazza, osobito swinga i popularne glazbe, nedavno preminula Eydie Gormé (1928.-2013.). Vrlo muzikalan dječarac, 1947. dobio je stipendiju za glasovir na uglednoj njujorškoj Juilliard School of Music, a veliki Arthur Rubinstein odabire ga da na jednoj njujorškoj radijskoj postaji svira klasičnu glazbu.

Sredinom pedesetih počinje suradnju sa svojim susjedom, mladim, nadobudnim pjesnikom. To je Howard Greenfield, na čije će tekstove Sedaka skladati pjesme u svom najplodnijem stvaralačkom razdoblju. Godine 1958. pročuli su se pjesmom Stupid Cupid, namijenje-

nastavak na sljedećoj strani

Neil Sedaka

noj Connie Francis. Prvi veliki hit Oh! Carol posvećen je navodno Neilovoj školskoj simpatiji Carole Klein, koja je kasnije prezime promijenila u King i ostvarila uspješnu pjevačku karijeru.

Neil i Howard nižu uspjeh za uspjehom, od 1959. do 1962. većina njihovih skladbi na vrhu je Billboardovih ljestvica glazbenih uspješnica. Sedaka je tada, a i kasnijih godina, često nastupao i snimao uz pratnju manjih vokalnih sastava. Godine 1964. došlo je, gotovo preko noći, do naglog pada Neilove popularnosti. U veljači te godine zbio se, naime, legendarni nastup Beatlesa na show Eda Sullivana, nastup koji je označio početak tzv. Beatlemanije (izvorno Beatlemania) i najavio britansku glazbenu invaziju na Ameriku. Sedaka se tada vraća svojoj prvoj ljubavi – glasoviru.

Izvanredan pijanist, zahvaljujući virtuoznim izvedbama Chopinovih skladbi odabran je da 1966. predstavlja Sjedinjene Države na vrlo prestižnom moskovskom Međunarodnom natjecanju Čajkovski. Sovjetska administracija, međutim, koja je u to vrijeme čak i zakonski zabranila izvedbe i emitiranje rock n' rolla i slične "nazadne" američke glazbe, čula je za Sedakina postignuća u toj domeni, pa je diskvalificiran i prije svog nastupa.

Početak sedamdesetih Sedaka postaje opet sve popularniji, sklada za pjevačka imena kao što su Andy Williams, Perry Como, Shirley Bassey i Elton John, a njegovi nastupi tijekom turneja Velikom Britanijom, Italijom i Australijom privlače mnoštva ljubitelja. Sedaka pjeva i snima i na talijanskom, španjolskom, njemačkom i hebrejskom.

Godine 1982. Sedaka objavljuje autobiografiju "Laughter in the Rain: My Own Story". Laughter in the Rain naslov je jedne njegove pjesme. Godinu dana kasnije primljen je u Songwriters' Hall of Fame. I u posljednjem desetljeću vrlo je aktivan, piše, pjeva, a ne zaobilaze ga ni priznanja. Godine 2004. primio je nagradu za životno djelo, nazvanu po čuvenom piscu tekstova, The Sammy Cahn Lifetime Achievement Award, a 2007. njemu u čast priređen je koncert u njujorskom Lincoln Centru pod naslovom "Neil Sedaka 50 godina hitova", kojim je obilježena 50. obljetnica Sedakinih ostvarenja u popularnoj glazbi. Kao gošće nastupile su Natalie Cole i Connie Francis.

Tri Sedakine pjesme koje sam za tu večer odabrao potječu iz njegova najuspješnijeg razdoblja, s početka šezdesetih godina prošlog stoljeća. To su Little Devil, zatim pjesma uz koju su tisuće i tisuće djevojaka slavile svoj šesnaesti rođendan - Happy Birthday, Sweet Sixteen, te njegov po mnogima najpopularniji hit Breaking Up Is Hard to Do.

Frank Loesser – autor remek-djela „Dečki i cure“

Frank Loesser (Frank Henry Loesser, New York City, 1910. - 1969.) potječe iz obitelji glazbenika i glazbenih pedagoga – otac učitelj glasovira, majka profesionalni glasovirski pratilac, stariji polubrat Arthur ugledni kon-

Frank Loesser

certni pijanist. Veliki poklonici klasične glazbe, Franke su podučavali u duhu europske, osobito njemačke glazbene tradicije. Na njihovu veliku žalost, Frank je odabrao svoj vlastiti put u svijet glazbene umjetnosti, i to onaj popularne glazbe. Nije bio poklonik tradicionalnih oblika obrazovanja, nije završio ni srednju školu. Ipak se uspio upisati na City College of New York, ali i to je neslavno završilo nakon samo jedne godine. Navodno je prolazne ocjene dobio samo iz engleskog i tjelesnog odgoja. Frank se, međutim, nije dao smesti. Svestrano talentirana osoba, početkom tridesetih godina prošlog stoljeća crtao je stripove i političke karikature za jedne lokalne novine, a u jednom je njujorškom noćnom lokalu pjevao za besplatnu večeru. Tih je godina počeo pisati i tekstove za popularnu glazbu i to, među inima, za poznata skladateljska imena kao što su Hoagy Carmichael i Jule Styne. Tada je odlučio da se i sâm okuša u skladanju.

Kao nadareni tekstopisac, on je, kao i Irving Berlin i Cole Porter, pisao tekstove i za većinu svojih skladbi. Neko vrijeme boravi u Hollywoodu i ondje počinje pisati filmsku glazbu. Šarmantan i duhovit, bio je i veliki patriot, Drugi svjetski rat proveo je u američkom ratnom zrakoplovstvu. Kao vlastiti odgovor na japanski napad na Pearl Harbour skladao je glazbu i napisao riječi za pjesmu Praise the Lord and Pass the Ammunition, Slavi Gospodina i dodavaj municiju. Pjesma je na juriš osvojila američku publiku. Osim za film Loesser je pisao glazbu i za kazališnu pozornicu. Skladao je pet mjuzikla i dobitnik je nekoliko nagrada Tony, koje se dodjeljuju za iznimna brodvejska kazališna ostvarenja. Za mjuzikl How to Succeed in Business Without Really Trying podijelio je s libretistima Pulitzerovu nagradu za dramu.

Najpoznatiji Loesserov mjuzikl, njegovo pravo remek-djelo, svakako je Guys and Dolls, Dečki i cure, iz 1950. godine. Loesser je autor glazbe i stihova, a libretisti su Jo Swerling i Abe Burrows. To je priča o pitoresknim likovima iz njujorškog podzemlja tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća, kockarima, sitnim lupežima i njihovim prijateljicama. Mjuzikl je zabilježio 1.200 uzastopnih izvedbi na Broadwayu, a kritičari smatraju Guys and Dolls jednim od najboljih brodvejskih mjuzikla ikad skladanih. Godine 1955. snimljena je i filmska verzija mjuzikla, a igrali su Marlon Brando, Jean Simmons i Frank Sinatra. Iz tog sam mjuzikla ponudio tri skladbe. Prva je bila I'll Know, a naslov drugog glazbenog broja, A Bushel and a Peck, zahtijevao je malo objašnjenje. Bushel i peck dvije su stare anglosaksonske mjere za žito, bushel je nekih 35 litara, a peck devet. Međutim, te su dvije riječi i sastavni dio jednog ruralnog idioma kojim se odgovara na pitanje: "Koliko me voliš?" A odgovor je: "I love you a bushel and a peck." "Jako, jako te volim." Treći Loesserov hit te večeri bio je Luck Be a Lady Tonight, Srećo, budi večeras damom.

Naslovom se aludira na molbu jednog kockara da mu sreća bude te večeri naklonjena.

Tijekom tri desetljeća Frank Loesser pisao je i glazbu za nekih šezdesetak filmova. Taj se oblik filmske glazbe u Americi naziva music score, odnosno glazba kojom se kao dramaturškim čimbenikom upotpunjuju filmska slika i riječ. Godine 1949., međutim, Loesser je osvojio Oskara za najbolju izvornu pjesmu – Academy Award for Best Original Song - za pjesmu Baby, It's Cold Outside, u filmu Neptun's Daughter. Tu sam pjesmu također uvrstio u program.

Simon & Garfunkel – nezaboravni duo

Paul Simon (Paul Frederick Simon, Newark, New Jersey, 1941.) i Art Garfunkel (Arthur Ira Garfunkel, Queens, New York, 1941.), nezaboravni pjevačko-skladateljski duo, bliski prijatelji od djetinjstva, rasli su zajedno u njujorškom Queensu, pohađajući istu osnovnu i srednju školu. Bili su glavne zvijezde školske predstave Alisa u Zemlji čudesa, a u glazbenim nastupima predstavljali su se kao Tom i Jerry. Početkom šezdesetih godina počinju sve češće profesionalno nastupati kao duo, izvodeći ponajviše Simonove skladbe. Simon i Garfunkel često su isticali kako je vrlo popularni pjevački duo Everly Brothers, Don i Phil Everly, svojim načinom dvoglasnog pjevanja umnogome odredio i njihov stil vokalne

Simon & Garfunkel

nastavak na sljedećoj strani

interpretacije. Smatrali su ih svojim uzorom. Stoga sam odabrao jedan od tadašnjih hitova braće Everly, All I Have To Do Is Dream, kako bih potkrijepio to priznanje dvojice prijatelja.

Šezdesete godine bile su zlatno razdoblje djelovanja Simona i Garfunkela, o čemu svjedoče brojne uspješnice koje su svoju popularnost zadržale do današnjih dana. Poput mnogih mladih Amerikanaca iz razdoblja šezdesetih Paul i Art bili su vrlo svjesni tadašnjih političkih događanja u Sjedinjenim Državama. Na svome prvom albumu jednu od pjesama posvetili su bliskom prijatelju Andrew Goodmanu, aktivistu Pokreta za građanska prava, kojeg su ubili pripadnici Ku Klux Klana u državi Mississippi.

Nažalost, za Simona i Garfunkela se govorilo da su bili puno skladniji u svojim harmonijama nego u međusobnom odnosu. Nakon nekoliko kraćih raskida, konačno su se razišli početkom sedamdesetih, zbog razlika u poimanju glazbe i u umjetničkim interesima. Simon je, naime, bio skloniji glazbenoj karijeri, a Garfunkel glumačkoj. Na zadovoljstvo mnogih, proteklih bi desetljeća s vremena na vrijeme ipak zajedno nastupili. Početkom osamdesetih pjevali su pred pola milijuna slušatelja u njujorškom Central Parku. Zajedno su zapjevali i 1990. kad su primani u Rock and Roll Hall of Fame. Godine 2003. dodijeljena im je nagrada Grammy za iznimne doprinose u glazbenoj umjetnosti i diskografiji. Te su godine nastupali i na dvomjesečnoj turneji, nazvanoj Old Friends, po Sjedinjenim Državama i Kanadi. U veljači 2009. godine pjevali su u prigodi otvaranja renoviranog zdanja poznatog njujorškog kazališta Beacon Theatre.

Djelujući samostalno kao vrlo uspješan skladatelj, pjevač i gitarist, Paul Simon je, za razliku od Arta Garfunkela, na američkoj glazbenoj sceni itekako prisutan i danas. Godine 2007. postao je prvim dobitnikom vrlo prestižne Nagrade Gershwin koju američka Kongresna knjižnica jednom godišnje dodjeljuje za popularnu pjesmu.

Za program te večeri odabrao sam četiri pjesme iz razdoblja šezdesetih. Prva je bila Bleeker Street, pjesma manje poznata u Europi, ali vrlo popularna u Americi. Ulicom Bleeker prošetat ćete posjetite li njujorški Greenwich Village. U toj se ulici danas nalaze mnogi noćni lokali koji nude dobru glazbu, a nekoć je ona bila popularno okupljalište njujorških boema. Slijedio je The Sound of Silence, prvi veliki skladateljski i pjevački uspjeh Simona i Garfunkela, iz veljače 1964., a skladan pod dojmom ubojstva Johna Kennedyja u studenom prethodne godine. Zatim sam ponudio pjesmu Mrs. Robinson, koja je u dopunjenom obliku objavljena 1968. Američka je publika prvu verziju pjesme Mrs. Robinson čula u filmu The Graduate, u nas prevedenom kao Diplomac. Simon i Garfunkel su za Mrs. Robinson pri-

mili nagradu Grammy za gramofonski hit godine. Za kraj priče o Simonu i Garfunkelu odabrao sam Simonovu obradu tradicionalne engleske balade Scarborough Fair, koja se prvi put spominje u 17. stoljeću.

U ovih 12 predavanja u okviru ciklusa Od Gershwina do Dylana, o židovskim glazbenicima u američkom jazzu i popularnoj glazbi, podrobnije sam predstavio 31 umjetnika i umjetnicu. Evo ih abecednim redoslijedom: Harold Arlen, Burt Bacharach, Irving Berlin, Leonard Bernstein, Neil Diamond, Bob Dylan, Cass Elliot, Sammy Fain, Michael Feinstein, Helen Forrest, Art Garfunkel, George Gershwin, Ira Gershwin, Benny Goodman, Marvin Hamlisch, Kitty Kallen, Jerome Kern, Jay Livingston, Frank Loesser, Barry Manilow, Bette Midler, Buddy Rich, Richard Rodgers, Neil Sedaka, Artie Shaw, Dinah Shore, Paul Simon, Barbra Streisand, Jule Styne, Dimitri Tiomkin i Mel Tormé.

Jidiš u mjuziklu

Velika većina ovih glazbenika podrijetlom je iz srednje i istočne Europe, dakle aškenaskih su korijena. U mnogim se američkim obiteljima u kućnom miljeu govorilo, a ponegdje, osobito na Istočnoj obali, još se uvijek govori, jidiš. Stoga sam u predavanju iznio neka zapažanja o jidišu koja su, držim, od interesa i za moj glazbeni ciklus. Prije nekog vremena naišao sam na knjigu iz pera dvojice uglednih američkih lingvista, djelo naoko neobična naslova Do You Speak American? (Robert MacNeil and William Cran: Do You Speak American, Doubleday, New York, 2005). Ova se studija bavi specifičnostima američkog engleskog i njegovim različitim dijalektalnim oblicima diljem Sjedinjenih Država. Jedno je poglavlje posvećeno utjecajima materinskih jezika doseljenika na američki engleski. Među tim su jezicima, primjerice, talijanski, španjolski, francuski, švedski, holandski itd.

S obzirom na brojne njemačke posuđenice inkorporirane u američki engleski, vodeće mjesto u tom poglavlju pripalo je njemačkom jeziku. Zanimljivo je, međutim, da dvojica autora odmah uz bok njemačkom stavljaju i njemu bliski jidiš. Zahvaljujući umjetnicima židovskih korijena, glumcima, scenaristima, libretistima i piscima tekstova za glazbu, jidiš je uvelike pridonio i verbalnoj izražajnosti u američkoj filmskoj i muzičkoj produkciji, osobito u filmskoj komediji i u mjuziklu. Brojni su leksički i sintaktički utjecaji jidiša na američki engleski, ali ja sam, da bih to ilustrirao, spomenuo tek jednu izreku koju sam mnogo puta čuo u Americi, a nedavno i u jednom starom muzičkom filmu emitiranom na televiziji. Ta se izreka odavno rabi kad se želi reći da nekome nešto ne treba, da mu je potpuno nepotrebno, a glasi: "I need it like a hole in the head." To mi treba kao rupa u glavi. To je doslovna prevedenica izreke na jidišu: "Ich darf es vi a loch in kop." ☆

NOVE KNJIGE

PREGRŠT GLAZBENIH ANEGDOTA

PREDSTAVLJANJE NAJNOVIJE KNJIGE BRANKA POLIĆA NA TRIBINI KULTURNOG DRUŠTVA „MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER“, DR. IVAN MIRNIK VRLO JE VJEŠTO ZAČINIO ODABRANIM SNIMKAMA IZVEDBI OPERNIH ZVIJEZDA I DRUGIH VOKALNIH SOLISTA

Kulturno društvo „Miroslav Šalom Freiburger“ započelo je novu sezonu događanja utorkom predstavljanjem najnovije - u posljednjem desetljeću šeste po redu - knjige Branka Polića, novinara, publicista i dugogodišnjeg muzičkog urednika na Trećem programu Hrvatskog radija. „Pregršt glazbenih anegdota“ svojevrstni je nastavak lani predstavljene Polićeve knjige „1000 glazbenih anegdota“. Za razliku od ranije knjige, ispunjene anegdotama o skladateljima, dirigentima i instrumentalistima, najnovija je knjiga zbirka zgoda iz života opernih zvijezda, ali i onih koji „žive za glazbu i od nje“ (intendanti, glazbeni kritičari, scenografi...). Dio je posvećen i, jednostavno rečeno, „fenomenima“ vezanim uz glazbenu umjetnost (audicijama, neprodanim ulaznicama, taštinama, legendama koje se prenose „s koljena na koljeno“). Knjiga obuhvaća ljude i događaje od sredine 18. stoljeća do danas. I ovoga puta izdavač je zagrebački Durieux.

Uz autora, knjigu je na promociji 1. listopada u Židovskoj općini Zagreb predstavio arheolog dr. Ivan Mirnik, vrsni poznavatelj i strasni ljubitelj glazbene umjetnosti, a i Polićev dugogodišnji prijatelj. Zgode i nezgode s opernih pozornica i oko njih Mirnik je, predstavljajući knjigu, začinio snimkama izvedbi opernih zvijezda i drugih vokalnih solista koji se spominju u knjizi. Tako smo, među ostalim, čuli vrijedne snimke Marie Callas, Emme Calve, Maria Šimencica i Nellie Melba.

„Knjigu ne morate čitati kao roman. Zabilježene su šaljive zgode koje su ostale iz davnih dana, emitirane u rubrici ‘Note i anegdote’ na Radiju“ – rekao je Polić prilikom predstavljanja. I doista, knjiga od 330 stranica može se čitati „s raznih strana“ - i od početka, i s kraja, i po sredini i s bilo koje stranice... I svaka zgoda donosi nešto novo i duhovito. To ne znači uvijek i smiješno. Pored komičnih situacija, čitatelj će iz dogodovština svjetskih opernih zvijezda, saznati ponešto i o njihovoj kapricioznosti, taštini i praznovjerju, ali i o upornosti, domišljatosti i skromnosti nekih od njih.

Tako ćemo doznati kako je slavni Jose Carreras u duetu s Montserrat Caballe u „Krabuljnom plesu“, za nastupa u

milanskoj Scali, ostao bez glasa. I ne samo on, nego i partnerica. I dok Carreras to bez okolišanja navodi u svojoj autobiografiji, slovenski tenor Anton Dermota nije sklon otkrivanju svojih gafova. Polić to primjećuje: „Dermotina autobiografija ‘Tisuću i jedna večer’ prepuna je pohvalnih kritika i izjava o vlastitomm vokalnom umijeću. To je u njegovom slučaju doduše opravdano, ali skromno baš i nije“.

Iza nekih pjevača ostalo je zapamćeno ne samo njihovo vokalno umijeće, nego i njihov modni izričaj. Po Alexanderu Giradiju, austrijskom operetnom tenoru, nazvan je okrugli slamnati šešir, tzv. žiradlec. Poznati su bili i Girardi-suncobrani i štapovi za šetnju, Girardi-novčanici i Girardi-cigaršpici. Njegov životni stil imitirali su i udvarači, a njegov glumački izričaj - na pozornici - neki izvođači. Jednom su Giradija upitali je li išao pogledati glumca Adolfa Raucha, a on je odgovorio: „Kako sam ušao, vidio sam i čuo da se već nalazim na pozornici. Prema tome, izašao sam napolje!“.

O slavnoj sopranistici Adelini Patti kružile su mnoge zgrade. Njoj se divio i Hector Berlioz. Kad ga je jednom zamo-

Branko Polić i Ivan Mirnik u dijalogu predstavljaju „Pregršt glazbenih anegdota“

nastavak na sljedećoj strani

lila da joj napiše nešto u spomenar, on se nećkao. Ona je inzistirala na „barem dvije riječi“, za uzvrat obećavši da će Berlioz od nje dobiti poljubac ili će mu njezin kuhar spremi omiljenu paštetu. Berlioz na to brzo uzme spomenar i upiše dvije riječi: „Oporetet pati“. „Što to znači?“, upitala je primadona. „To je kuhinjsko-latinski jezik. Znači nešto kao ‘Donesite paštetu’“, odgovorio je skladatelj. Adelina Patti ostala je upamćena i kao rekorderka u opraštanju s publikom. Ravno 37 puta. U jednim tadašnjim novinama pomalo sarkastičan kroničar zapisao je da je Patti imala „devet neodgodivo posljednjih nastupa“, sedam puta je obavila „trajno povlačenje s pozornice“, a tri puta se „za stalno povlačila u svoj dvorac“.

Anegdota o hrvatskim primadonama i poznatim opernim pjevačima nema mnogo. Samo zgrade Zinke Kunc, Maria Šimenca i Arnošta Grunda. No, čitatelj će naći niz domaćih „štikleca“ u trećem poglavlju knjige „Tematski kurioziteti“ (poput negodovanja na zagrebačkom Muzičkom bijenalu tijekom koncerta Johna Cagea i zgrade sa zbunjenim pijanistom i publikom na Dubrovačkim ljetnim igrama).

Polić prenosi i sjećanja Milana Šenoe, sina pisca Augusta Šenoe, o tadašnjem kazališnom životu, posebno zapažanja o starom gornjogradskom kazalištu na uglu Markovog trga i današnje Ćirilometodske ulice.

Polićeva knjiga pisana je čitko, stilom koji podsjeća na rječnik starih, požutjelih novina kojim su pisane tadašnje društvene kronike i kulturne rubrike. Čitatelj ima dojam da je i sam sudionik toga vremena, da je te zgrade sam čuo u predvorju teatra ili o njima pročitao u dokolici u nekoj kavani. Knjiga će biti zanimljiva prije svega ljubiteljima opere, ali i laicima, onima koje su operne note tek dotaknule u obaveznom školovanju. Polićeva zbirka trebala bi biti i obavezno štivo našim muzičkim urednicima i novinarima koji prate kazalište i operu (ako takvih još ima). Da obogate svoje znanje i na taj način - kroz anekdotu – svojim čitateljima, slušateljima i gledateljima prenesu dijelac tog umjetničkog svijeta, svijeta iz kojeg je iznikla i kojem je posvećena ova knjiga. ☆

Veronika Rešković

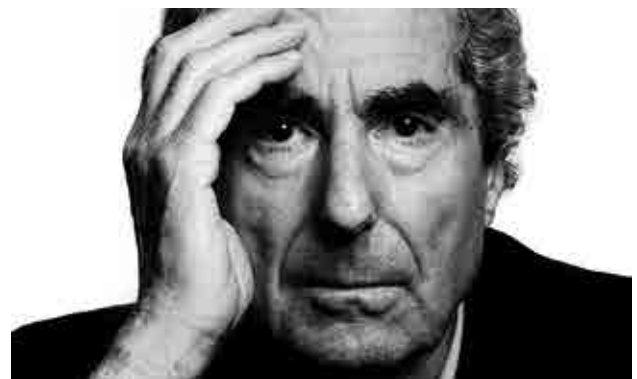
KNJIŽEVNOST

PHILIP ROTH PRESTAJE PISATI?

JEDAN OD NAJVEĆIH AMERIČKIH SUVREMENIH PISACA, KOJI JE SEDAMDESETIH GODINA PROŠLOGA STOLJEĆA ROMANOM „PORTNOYEVA BOLJKA“ STEKAO SVJETSKU SLAVU, OVIH JE DANA, NA PRAGU OSAMDESETE GODINE ŽIVOTA, IZJAVIO DA JE ODLUČIO PRESTATI S PISANJEM

Književnik Philip Roth, jedan od najnagrađivanijih američkih autora iz druge polovice 20. stoljeća, odlučio je da se više neće baviti pisanjem. Svoju je odluku ubacio u javnost polovicom listopada u intervjuu za francuski list „Les Inrocks“, rekavši da je roman „Nemeza“, objavljen 2010. godine, njegova posljednja knjiga. „Da vam iskreno kažem, gotov sam“, rekao je Roth. Veliki književnik u razgovoru je istakao da već tri godine nije napisao ništa jer je, napunivši 79 godina, shvatio da mu ne oostaje više mnogo vremena, pa je odlučio orijentirati se ponovno na čitanje najdražih knjiga, a i vlastitih romana.

„Želio sam ocijeniti jesam li pisanjem samo bez veze potrošio vrijeme“, rekao je Roth. „Zaključio sam da sam bio prilično uspješan. Pri kraju svoga života boksač Joe Louis izjavio je da je na najbolji mogući način iskoristio ono s čime je raspolagao. Upravo to isto mogao bih reći i ja o svojoj ostavštini: ‘S onime što sam imao, napravio sam najbolje što sam mogao’“, kazao je Roth. Život je posvetio pisanju, na uštrb gotovo svega drugoga, no sad je dosta, kazao je. „Više ne osjećam isti fanatizam prema pisanju kakav sam osjećao ranije“, dodao je. Roth je rođen u obitelji američkih Židova iz Newarka u New

Philip Roth

Jerseyu, a svoj književni početak imao je 1959. godine sa zbirkom priča „Zbogom Kolumbo“, no međunarodnu mu je slavu donio njegov roman „Portnoyeva boljka“ iz 1969. Jedan od najvećih živućih američkih romanopisaca, Roth piše izrazito autobiografski, brišući granice između stvarnosti i fikcije, a njegovi su romani provokativna istraživanja židovskog i američkog identiteta. Dobitnik je mnogih nagrada, među kojima, u dva navrata, jedne od najvažnijih američkih književnih nagrada „National Book Award“. ☆

Š.C.

ZVJEZDARNICA FREDIJA KRAMERA

PIERRE DARMON - TENISKI AS
I DŽENTLMEN

Naša Davis cup reprezentacija imala je u svojoj bogatoj povijesti tri zlatna razdoblja, tri velike generacije tenisača. Prvu slavnu generaciju predvodili su kapetani Fedor Malančec i Pejo Lukunić, a od igrača nastupali su Franjo Punčec, Franjo Schaffer, Dragutin Mitić, Josip Palada i Franjo Kukuljević. Bilo je to razdoblje od 1935. do 1946. godine. Drugu je generaciju kao izbornik vodio Radmilo Nikolić, a činili su je Boro Jovanović, Nikola Pilić i Željko Franulović, u razdoblju od 1961. do 1967. godine.

Ta je generacija na pobjedničkom putu zaustavljena u ljeto 1965. godine u Parizu, u susretu Francuske i Jugoslavije, pobjedom francuskih tenisača sa 5:0 na čuvenom stadionu Roland Garrosa u Bulonjskoj šumi. Junak te pobjede domaćina bio je Židov Pierre Darmon.

Za reprezentaciju Jugoslavije igrali su Boro Jovanović i Nikola Pilić, koji su u to doba bili među prvih deset igrača na svjetskoj rang-listi. No, u Parizu su naišli na vrlo raspoloženog Pierrea Darmona, koji je pred svojom publikom, na dupke ispunjenom gledalištu Roland Garrosa, htio pokazati i dokazati da je bolji. I uspio je. Prvog dana dvoboja, nakon ogorčene borbe protiv Nikole Pilića, koja je trajala više od četiri sata, u pet napornih iscrpljujućih setova, Darmon je bio bolji sa 6:4, 6:4, 6:8, 3:6, 7:5. Tako je prvoga dana meča doveo Francuze u vodstvo 2:0, jer je u prvom susretu drugi francuski igrač Pierre Barthes svladao Boru Jovanovića sa 6:3, 7:9, 7:5, 6:1.

Kao komentator Radio Zagreba očekivao sam da će naši tenisači prvoga dana osvojiti jedan bod.

Pierre Darmon, 1960-ih

No, to se nije dogodilo. Francuzi su bili na najboljem putu da se konačno revanširaju za dva velika poraza od Jugoslavije, kada su 1936. i 1946. godine bili poraženi na terenima Roland Garrosa. Francuzi su bili bolji i u igri parova, rezultatom 6:4, 6:2, 6:4, a trećega dana susreta, kada je već sve bilo riješeno, Pierre Darmon je bio bolji od Jovanovića, a Barthes od Pilića.

Francuzi su likovali ne samo zbog velike pobjede, nego i zbog činjenice da su se uspjeli revanširati nakon dva poraza, koje su njihovi prethodnici – idoli i legende - pretrpjeli od

Punčeca, Palade i Mitića. Pobjeda Darmona i Barthesa slavljena je i kao prekid jedne za njih neugodne tradicije. Toj velikoj pobjedi nad do tada nepobjedivim zagrebačkim tenisačima najveći je doprinos dao Pierre Darmon.

Svoje mogućnosti i veliku darovitost Pierre Darmon, rođen 1934. u Tunisu, pokazao je već kao junior: 1950. postao je juniorskim prvakom Francuske. Brzo je napredovao, a od 1957. do 1969. bio je najbolje rangirani francuski tenisač. Deset godina, od 1957. do 1967., nastupao je za francusku Davis cup reprezentaciju u čak 68 mečeva, u kojima je 44 puta bio pobjednik. S velikim je uspjehom godinama nastupao na Grand Slam turnirima u Parizu, dostojno braneći francuske boje. Najveći je uspjeh postigao 1963.godine, kada je tek u finalu Roland Garrosa zaustavljen od Australca Roya Emersona. Bio je tako prvi Francuz koji je nakon 17 godina igrao u finalu Roland Garrosa.

Pierre Darmon bio je rekordnih devet puta prvak Francuske. Dobra je igrao i na travi pa je tako tri puta bio među 16 najboljih igrača u Wimbledonu. U igri parova bio je 1963. - sa svojim osam godina mlađim francuskim partnerom Jeanom Claudeom Barclayom - finalist Wimbledonu. Pierre Darmon je imao zapažene rezultate i pobjede na svim Grand Slam turnirima: tako je 1965.godine igrao u četvrtfinalu Grand Slama u Melbourneu, u Wimbledonu je bio četvrtfinalist pojedinačne konkurencije 1958., 1960., 1962. i 1966.godine, na Grand Slamu u New Yorku 1963. godine eliminiran je tek u četvrtom kolu.

nastavak na sljedećoj strani

Monte Carlo, 1962.: Nakon pobjede u finalu nad Borom Jovanovićem, Pierre Darmon je pobjednički pokal primio iz ruku Grace Kelly i princa Rainierea

Oženio se s meksičkom tenisačicom Risi-Marie Reyes, s kojom je na mnogim turnirima nastupao u mješovitim parovima. Bio je omiljen među svojim teniskim kolegama i poznat po svom džentlmen-skom ponašanju, kako na terenu tako i u privatnom životu.

Zanimljivo je sjećanje našeg teniskog internacionalca Bore Jovanovića, koji je godinama bio u vrhu svjetskog tenisa: „Uvijek se s velikim zadovoljstvom prisjećam onih ‘pradavnih vremena’, sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kada sam igrao na turnirima na kojima je nastupao i Pierre Darmon. Bili smo dobri prijatelji i kad bih u krugu

vrhunskih igrača onoga doba birao najsimpatičnijeg, Pierre bi sigurno bio u samom vrhu. Drag, ugladen, elegantan i na terenu i izvan njega, finih kulturnih manira, besprije-kornog ponašanja, igrač, koji nikada nije krivo pogledao ni glavnog ni linijskog suca, tražeći neku svoju pravdu, kao što to, na žalost, danas prakticiraju mnogi igrači - takav je bio Pierre Darmon. Jednako tako draga bila je i njegova supruga Risi-Marie Reyes, prije udaje najbolja meksička tenisačica. Vječno nasmijana i srdačna. Posebno mi je ostalo u sjećanju finale velikog turnira u Monte Carlu 1962.godine. U četvrtfinalu sam pobijedio Australca Freda Stollea, a u polu-

Sa suprugom Risi-Marie Reyes i Borom Jovanovićem

finalu najboljeg igrača onog doba, Australca Roya Emersona i bio sam siguran da ću pobijediti i u finalu, protiv Pierrea Darmona. Međutim, Pierre je svojim poznatim stilom, polaganim i „umrtvljenim“ udarcima, uspješno usporio moj ritam i iz ruku Grace Kelly i princa Rainierea primio pobjednički pokal“.

Poslije bogate teniske karijere, Pierre Darmon je deset godina, od 1969. do 1978., bio direktor French Opena na Roland Garrosu. Ostao je u tenisu i kao istaknuti dužnosnik u raznim europskim organizacijama, komisijama i forumima.

Godine 1997. Pierre Darmon ulazi u The International Jewish Sports Hall of Fame, u Židovsku kuću slavnih sportaša.

U zaključku priče o velikoj zvijezdi francuskog tenisa želim naglasiti da je Pierre Darmon bio dostojan nasljednik slavnih francuskih teniskih mušketira - Lacoste, Cochea, Brugnona i Borotre, kao i Yvona Petre i Marcela Bernarda. Nakon njih, Pierre Darmon je prvi visoko digao francusku tenisku zastavu, kako odličnim igrama tako i nadasve džentlmen-skim ponašanjem na turnirima.

Ono što naši tenisači iz prve dvije zlatne generacije nisu uspjeli ostvariti, to je uspjelo Davis cup reprezentaciji Hrvatske 2005.godine osvajanjem tog najpopularnijeg trofeja momčadskog natjecanja tenisača. S izbornikom Nikolom Pilićem i igračima Ivom Ljubičićem, Mariom Ančićem, Ivom Karlovićem i Goranom Ivaniševićem. Pierre Darmon je tim povodom zamolio Boru Jovanovića da prenese njegove najbolje želje novim pobjednicima Davis cupa. Pierre Darmon je i ovom gestom demonstrirao svoj stil, zbog kojeg je bio tako omiljen, kako među svojim suigračima i suptarnicima, tenisačima, tako i među ljubiteljima teniskog sporta. ☆

IZRAEL

DEVEDESETI ROĐENDAN SHIMONA PERESA

ROĐENDANSKOM SLAVLJU PRISUSTVOVALI SU, MEĐU OSTALIMA, BILL CLINTON, TONY BLAIR. BARBRA STREISAND, SHARON STONE, ROBERT DE NIRO...

Izraelski predsjednik Shimon Peres ovoga je ljeta proslavio devedeseti rođendan, a među visokim uzvanicima iz cijeloga svijeta bila su mnoga poznata lica: bivši američki predsjednik Bill Clinton, bivši britanski premijer Tony Blair, poznata pjevačica i glumica Barbra Streisand, glumac Robert de Niro, glumica Sharon Stone te mnogi drugi.

Proslavu je otvorio Tony Blair toplim riječima: "Mi imamo našu kraljicu, a vi imate vašeg Shimona". "Shimon Peres je posvetio svoj život izgradnji Izraela i mira. Jaki Izrael stvara uvjete za mir", istakao je u svom govoru izraelski premijer Benjamin Netanyahu. Bill Clinton

je rekao da je Shimon Peres Albert Einstein društvenih znanosti. Prema njegovim riječima, Peres uspijeva spojiti teoriju značenja, filozofije, politike, psihologije, tehnologije i društva. Jednoga dana, rekao je Clinton, Peresova će teorija biti realnost u Izraelu i čitavome svijetu.

Nakon Clintonove čestitke, Barbra Streisand otpjevala je Peresu pjesmu koju "Shimon voli", verziju "Avinu Malkeinu", a zatim je red došao na slavljenika. "Morao sam čekati 90 godina da bih čuo glas Barbre Streisand", rekao je Shimon Peres. "Znam da ste stigli u Jeruzalem iz svih krajeva svijeta i iz svih dijelova Izraela, kako biste odali počast

meni, našem narodu i Državi Izrael. Hvala vam svima", rekao je Peres u svom govoru, ističući da je bio počašćen time što se mogao tako dugo boriti za svoju zemlju i za mir. Izraelski predsjednik govor je počeo na engleskom, a zatim je prešao na hebrejski, te zahvalio svojoj obitelji, prijateljima i svim Izraelcima, ističući da, kao i uvijek, moli za mir i budućnost "koja je pred nama".

Svjetski čelnici koji nisu mogli doći na proslavu, Peresu su čestitali putem video-poruka. Među njima su bili američki predsjednik Barack Obama, njemačka kancelarka Angela Merkel, španjolski kralj Juan Carlos, ruski premijer Vladimir Putin, glavni tajnik UN-a Ban Ki-moon te pjevač U2 Bono Vox, koji je kazao da je Peres "dar za Izrael i za čitavi svijet".

Shimon Peres rođen je kao Szymon Perski 16. kolovoza 1923. godine u tadašnjoj Poljskoj. Godine 1934. s obitelji je emigrirao. Tijekom dugogodišnje političke karijere bio je, između ostaloga, premijer Izraela, i to u dva mandata, zatim ministar vanjskih poslova Izraela, te zamjenik premijera koalicijske vlade pod Arielom Sharonom početkom 2005. godine.

Godine 1994. Peres je dobio Nobelovu nagradu za mir zajedno s Yitzhakom Rabinom i Jaserom Arafatom, za napore u uspostavljanju mira koji su rezultirali potpisivanjem mirovnih sporazuma u Oslu. Shimon Peres je 13. lipnja 2007. godine, u drugom krugu glasanja u izraelskom Knesetu, izabran za izraelskog predsjednika, a dužnost je preuzeo 15. srpnja. ☆

Shimon Peres

SPORT

ŽIDOVSKÉ VEZE JOHANA CRUYFFA

BORAVEĆI NEDAVNO U IZRAELU, LEGENDARNI NIZOZEMSKI NOGOMETAŠ JOHAN CRUYFF OBNOVIO JE SVOJA SJEĆANJA NA TRI ČLANA SVOJE OBITELJI KOJE SU UBILI NACISTI

Johan Cruyff

Jordi Cruyff, sin sportske legende Johana Cruyffa, danas je sportski direktor kluba Maccabi Tel Aviv. Johan Cruyff došao je u Tel Aviv kako bi sa sinom i njegovom ekipom proslavio osvojeno prvo mjesto u izraelskoj nogometnoj ligi za ovu godinu.

Ali, jedan od najvećih svjetskih nogometaša imao je još jedan razlog radi kojega je došao u Izrael: 66-ogodišnji Cruyff ispunio je formular svjedočanstva Jad Vašema. U iskazu koji je potpisao, Cruyff je naveo sve što je znao o tri Židovke, članice njegove obitelji, koje su ubili nacisti.

Ime Johana Cruyffa zlatnim je slovima upisano na stranicama svjetske povijesti nogometa. Vodio je nizozemsku nogometnu reprezentaciju u njezinim najboljim godinama, a vrhunac svoje karijere doživio je u Barceloni, gdje je sedamdesetih godina prošloga stoljeća bio najbolji i najpopularniji igrač kluba, a zatim, potkraj osamdesetih, jedan od najuspješnijih trenera Barcelone u povijesti toga kluba.

Nasuprot glasinama koje su se često pojavljivale, Johan Cruyff nije Židov. Ali, mnogi iz njegove porodice bili su u bračnim vezama sa Židovima, odnosno Židovka-

ma. Židovka je i njegova šogorica, čiji je sin Pascal Pop odselio u Izrael nakon što je početkom devedesetih sudjelovao na Makabijadi. Završio je ješivu u Jeruzalemu, postao rabin i preselio se u naselje Mevo Horon. Svih tih godina održavao je veze sa svojim stricem Johanom i rođakom Jordiém.

Upravo je Pascal Pop bio taj koji je uvjerio Johana Cruyffa kako je došlo vrijeme da se oda počast daljnjim rođacima, Židovima, koji su ubijeni u Holokaustu. “Sestra Johanove majke udala se za Židova Jonasa De Metza. De Metz je imao tri sestre koje su tijekom Holokausta ubili nacisti”, objasnio je Pop. Jad Vašem do sada u svojoj bazi podataka žrtava Holokausta nije imao navedena imena tih triju žena. Cruyff je zamolio Popa da mu donese formular Jad Vašema, a zatim je upisao osobne podatke žrtava: Judith i Regina imale su 44 godine kada su ubijene, a njihova sestra Rozette dvije godine manje.

U Jad Vašemu se nadaju se da će mnogi slijediti primjer poznatog nogometaša i ispuniti formular: cilj je skupiti imena svih žrtava Holokausta kako bi se sačuvala sjećanja na njih. ✨

NOVOGODIŠNJE ČESTITKE

IZNENAĐENJE IZ TEHERANA

OD MNOGIH ČESTITKI S LIJEPIM ŽELJAMA KOJE SU ZA ROŠ HAŠANU UPUĆENE ŽIDOVIMA SA SVIH STRANA SVIJETA, NAJVIŠE IZNENAĐENJA, PA ONDA I KOMENTARA, OSOBITO U IZRAELSKIM MEDIJIMA, IZAZVALA JE ONA KOJU IM JE POSLAO HASAN ROHANI, NOVOIZABRANI PREDSEDNIK IRANA

Izraelci su Novu godinu, Roš hašanu dočekali uz dobre želje i stol prepun blagdanskih poslastica. Dok su im čestitke iz svih mogućih krajeva svijeta stizale posve očekivano, jedna je od njih bila posve neočekivana – bila je to, po prvi puta, čestitka iz Teherana, čestitka novoizabranog iranskog predsjednika Hasana Rohanija, koji je zaželio sreću “svim Židovima, posebno iranskim”. “Dok sunce zalazi ovdje u Teheranu, želim svim Židovima,

ističući da su čestitke dobrodošle, ali da se od “riječi više cijene djela”.

Prema popisu stanovnika iz 2011. godine, u Iranu živi nešto manje od 9.000 Židova, iako se procjenjuje da je stvarni broj znatno veći, tj. da u toj zemlji ima oko 20.000 Židova. Muslimani u Iranu čine većinu od 99,4 posto stanovništva. Židovi i druge vjerske manjine u Iranu godinama su suočeni s diskriminacijom. Judaizam je, međutim, jed-

u Švedskoj, u SAD-u i diljem svijeta, posebice u Izraelu, želim slatku i sretnu novu godinu”. Bijela kuća je objavila i službenu video-čestitku u kojoj američki predsjednik podsjeća na poruku koju je prije pedeset godina svijetu uputio rabin Joachim Prinz ispred Lincolnova spomenika, prije nego što je Martin Luther King održao svoj povijesni govor: “Predstavljajući tisuće Židova, Prinz je kazao okupljenima: ‘Kada je Bog stvorio čovjeka,

IZRAEL IMA 8 MILIJUNA STANOVNIKA

Uoči Roš hašane Središnji izraelski ured za statistiku objavio je godišnji izvještaj prema kojem u Izraelu trenutačno živi nešto više od 8 milijuna stanovnika.

Prema tom izvještaju, oko 6 milijuna su Židovi (75 posto ukupnog stanovništva), dok Arapi čine 20 posto stanovništva. Preostalih 5 posto čine pripadnici raznih etničkih i vjerskih skupina. Prošle je godine u Izraelu

rođeno 163.000 beba. Najčešća imena za djevojčice bila su Noa, Šira, Tamar, Talia i Yael, dok su dječaci najčešće dobivali imena Itai, Daniel, Ori, Yosef i Noam.

U zemlju je protekle židovske godine stiglo 22.988 imigranata, većinom iz zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. Prema istom izvještaju, izraelsko stanovništvo bilježi godišnji rast od 1,8 posto.

Hasan Rohani

a posebice iranskim Židovima, sretnu Roš hašanu”, napisao je Rohani. Riječi i dobre želje novog iranskog predsjednika silno su daleko od riječi njegova prethodnika Mahmuda Ahmadinedžada, koji je tvrdio da je Holokaust laž te da Izrael treba izbrisati s lica zemlje.

Izraelci su čestitku iz Irana dočekali s mješavinom zbunjenosti i opreza,

na od nastarijih religija u Iranu: o iskustvu perzijskih Židova govori se i u biblijskoj Knjizi o Esteri.

S drugoga kraja svijeta, iz Švedske, ispred spomenika žrtvama Holokausta kraj sinagoge u Stockholmu, američki je predsjednik Barack Obama uputio novogodišnju čestitku svim Židovima u svijetu: “Svim našim židovskim prijateljima ovdje

stvorio ga je da bude susjed svima. Susjed nije geografski pojam. To je moralni koncept’. I dok se približavaju veliki praznici, to je prilika ne samo da se proslavi s prijateljima i obitelji već i da se postave neka životna pitanja: Ponašam li se ljubazno prema strancima? Živim li samo za sebe ili i za druge?”. ☆

N.B.

BERLIN

DESET GODINA ŽIDOVSKOG MUZEJA

MUZEJ KOJI POKRIVA DVA MILENIJA ŽIVOTA ŽIDOVA U NJEMAČKOJ, OD NJEGOVA OTVARANJA RAZGLEDALO JE VIŠE OD SEDAM MILIJUNA POSJETITELJA

Na proslavi desete godišnjice Židovskog muzeja u Berlinu, potkraj listopada, njemačkoj kancelarki Angeli Merkel uručena je nagrada Muzeja za razumijevanje i toleranciju. Zahvaljujući se na nagradi, kancelarka Merkel je izrazila zadovoljstvo svoje Vlade radom Muzeja. Uz direktora Muzeja W. Michaela Blumenthala, na svečanosti su bili mnogi ugledni gosti, uključujući i američkog veleposlanika u Njemačkoj Philipa Murphya.

“Židovi su uvijek bili dio Njemačke, i uvijek će biti. Dužnost našeg je naroda da to i pokažemo”, istakla je tom prilikom njemačka kancelarka. Direktor muzeja Blumenthal rekao je da se kancelarka Merkel “uvijek zalagala za razvoj njemačko-židovske zajednice u današnjoj Njemačkoj i pokazala koliko joj je važna integracija svih onih stanovnika koji su imigranti”. Direktor Muzeja W. Michael Blumenthal, nekadašnji profesor na sveučilištu Princeton, rođen je u blizini Berlina. Za vrijeme predsjednikovanja Jimmya Cartera bio je američki ministar financija.

Židovski muzej, koji je od njegova otvorenja 2001. godine do sada razgledalo više od sedam milijuna posjetitelja, dodjeljuje nagradu za razumijevanje i toleranciju osobama koje su se istakle kritičkim analizama antisemitizma i rasizma. Uz Angelu Merkel, nagradu Židovskog muzeja u Ber-

linu do sada su, između ostalih, dobili bivši njemački kancelar Helmut Kohl i izraelsko-argentinski dirigent Daniel Barenboim.

Židovski muzej u Berlinu svoju je 10. obljetnicu obilježio nizom događanja, a jedan od značajnijih bio je koncert u berlinskoj Filharmonijskoj dvorani. Ansambl Staatskapellea pod dirigentskom palicom Daniela Barenboima izveo je Sedmu simfoniju Antona Brucknera. Daniel Barenboim i Staatskapelle Berlin istaknuti su interpreti ove duboko ekspresivne glazbe. Daniel Barenboim odavno je povezan sa Židovskim muzejem u Berlinu. Godine 2006. dobio je nagradu za razumijevanje i toleranciju, a prije deset godina dirigirao je i na koncertu povodom svečanog otvaranja Muzeja.

Židovski muzej u Berlinu pokriva dva milenija povijesti Židova u Njemačkoj. Sastoji se od dviju zgrada, jedna je stara zgrada suda, sagrađena u 18. stoljeću, a druga zgrada posebno je izgrađena za Muzej. Dizajnirao ju je svjetski poznati arhitekt Daniel Liebeskind. Židovski muzej u Berlinu, otvoren za javnost 2001. godine, prva je zgrada izgrađena u Berlinu nakon ujedinjenja Njemačke. Izvanredan dizajn ovog memorijala židovskom životu u Berlinu temeljen je na razmrskanoj Davidovoj zvijezdi. ☆

N.B.

SARDINIJA, POSLIJE POLA TISUĆLJEĆA

ISPRIKA I POZIV ŽIDOVIMA DA SE VRATE

Gradonačelnik talijanskog grada Alghera, koji se nalazi na sjeverozapadu Sardinije, potpisao je nedavno povijesni dokument isprike Židovima koji su bili protjerani s tog otoka kao dio progona iz Španjolske. Grad je čak jedan od svojih trgova, na kojem se nekada nalazila sinagoga, preimenovao u “Trg Židova”. Do preimenovanja trga došlo je na inicijativu dr. Amire Meir, supruge bivšeg izraelskog veleposlanika u Italiji Gideona Meira. Supruzi Meir prisustvovali su ceremoniji zajedno sa sadašnjim izraelskim veleposlanikom u Italiji Naorom Gilonom. “Ovo je povijesni i simbolični čin”, rekao je Gillon.

Emotivna ceremonija, kojoj su prisustvovali stotine ljudi, započela je pjesmom “Avinu Malkeinu”, koju su izveli lokalni muzičari. Gradonačelnik Alghera zatim je održao go-

vor u kojem je rekao kako bi želio ispraviti nepravdu naneseu Židovima u prošlosti, a svoj je govor završio pozivom Židovima da se vrate u Alghero. “Dobro došli kući”, rekao je. Židovi su živjeli na Sardiniji od prvog stoljeća naše ere. Tu su pronađene mnoge katakombe s hebrejskim natpisima. U jednoj katakombi pronađen je i crtež menore.

U 14. i 15. stoljeću u Algheru je postojala židovska zajednica koja je zabranjena 1492. godine, kada su Židovi protjerani iz Španjolske. Sardinija je u 15. stoljeću bila pod španjolskom vlašću. Židovska zajednica u Algheru sagrađila je 1381. godine sinagogu, koja je 1435. godine proširena. Židovi su u to doba uživali ugled u gradu i to je trajalo sve dok je španjolska kruna imala pozitivan stav prema Židovima. ☆

T.R.

AUSTRIJA

OBNOVLJENO ŽIDOVSKO GROBLJE – KULTURNI DRAGULJ BEČA

PRILIKOM OBNOVE DIJELA BEČKOG GROBLJA IZ 16. STOLJEĆA, PRONAĐENO JE DVADESETAK ŽIDOVSKIH NADGROBNIH SPOMENIKA STARIH NEKOLIKO STOTINA GODINA, KOJE SU ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA ŽIDOVI ZAKOPALI, KAKO BI SPRIJEČILI DA IH NACISTI UNIŠTE

Stari židovski nadgrobni spomenici iskopani na malom groblju u Beču smatraju se važnim povijesnim nalazom, a neki povjesničari ističu da bi se ovo otkriće moglo mjeriti s poznatim starim židovskim grobljem u Pragu.

Prilikom obnove groblja iz 16. stoljeća u glavnom gradu Austrije pronađeno je 20 nadgrobničkih spomenika starih nekoliko stotina godina, koje su bečki Židovi zakopali 1943. godine kako bi ih sakrili od nacista, objavila je Židovska zajednica u Beču. Za vrijeme Drugog svjetskog rata nacisti su uništili mnoga stara židovska groblja.

Predstavnici austrijskih Židova rekli su da su nadgrobni spomenici bili pomno zakopani i dodali da bi se pod zemljom moglo nalaziti “i skrivenog blaga”. Za zakopane nadgrobne spomenike nitko nije znao jer oni koji su ih zakopali nisu preživjeli Holokaust. “Njihovo značenje, što se tiče kulturne povijesti, može se mjeriti sa značenjem starog

židovskog groblja u Pragu”, rekao je glasnogovornik Gradske skupštine Beča.

Predsjednik Židovske zajednice Beča Oskar Deutsch zahvalio je Gradu na pomoći u obnovi groblja. Grad Beč i austrijska vlada još su 2004. godine pokrenuli obnovu starog groblja, a ovo je prvi puta da su pronađeni tako stari nadgrobni spomenici. Kada projekt bude završen, a planirani završetak je 2018. godine, ovo bečko groblje bit će jedino židovsko groblje na svijetu koje je obnovom vraćeno u stanje u kojem je bilo prije Drugog svjetskog rata.

Nakon dugotrajne obnove, ovo bi groblje moglo postati kulturni dragulj Beča, baš kao što je to staro židovsko groblje za Prag”, istaknuo je Oskar Deutsch. Židovsko groblje u Pragu koristilo se od početka 15. stoljeća pa sve do 1787. godine i smatra se jednim od najvažnijih povijesnih spomenika u židovskom dijelu Praga. ☆

Š.C.

HOLOKAUST

BARAKE SE VRAĆAJU U AUSCHWITZ

Američki Memorijalni muzej Holokausta u Washingtonu vraća u Državni muzej Auschwitz-Birkenau neke od svojih najvrednijih artefakata: drvene barake u kojima su živjeli logoraši u tom nacističkom logoru smrti. List “The Washington Post” objavio je da se barake vraćaju nakon što je završila dugogodišnja posudba iz muzeja Auschwitz-Birkenau.

Do vraćanja povijesnih baraka dolazi nakog dugogodišnjih pregovora između poljske vlade i uprave Memorijalnog muzeja Holokausta u Washingtonu. Poljska je 2003. godine donijela zakon prema kojem povijesni artefakti ne mogu biti posuđeni u inozemstvo na rok duži od pet godina a da se u međuvremenu ne vrate na pregled u Poljsku.

Nacisti su osnovali svoj najveći i najozloglašeniji logor za istrebljivanje u poljskom gradiću Oswiecimu, kraj Krakowa, koji su Nijemci nazivali Auschwitz. U tom su logoru ubili više od milijun ljudi, većinom Židova, no ubijani su i Romi, pripadnici slavenskih naroda i drugi. Vlakovi puni ljudi iz cijele okupirane Europe stizali su u logor gotovo svakodnevno između 1942. i ljeta 1944. godine.

Logoraši su živjeli u barakama. Drvene barake bez prozora ustvari su bile preuređene stočne štale. U barakama je trebalo biti smješteno po 250 logoraša, no često ih je u njima bilo i tisuću. ☆

Š.C.

SHOWBUSINESS

KONCERT BARBRE STREISAND U TEL AVIVU

ZA VRIJEME KONCERTA AMERIČKA JE GLAZBENA DIVA PRIČALA O SVOME ŽIDOVSTVU, ISTIČUĆI, MEĐU OSTALIM, DA OBOŽAVA ŽIDOVSKU KUHINJU

Velika pjevačica i glumica Barbra Streisand konačno je ovoga ljeta održala i dugo očekivani koncert u Izraelu. Više od 16.000 obožavatelja ove glazbene dive s oduševljenjem je pratilo svaku njezinu riječ i svaku pjesmu.

Izraelski mediji bili su prepuni komplimenata nakon koncerta, ističući da su se "Izraelci morali zaljubiti u Barbru nakon što je ona koncert za-

počela hebrejskim pozdravom: "Šalom Tel Aviv".

Izraelci su svoju gošću dočekali pljeskom, a ona im se odužila divnim koncertom i svojim mislima o židovstvu. Odjevena u dugu crnu haljinu, Barbra Streisand je u prvomu dijelu koncerta svojim obožavateljima pričala i o svojem židovstvu, te je tako – u pravom stilu "židovske majke" – na pozornicu dovela i svog sina Jasona Goulda (46), pa su zajedno otpjevali duet "How Deep is the Ocean". Drugi dio koncerta započela je pričom o svome ocu, a zatim je otpjevala pjesmu "Papa, Can You Hear Me?" iz svoga filma "Yentl".

Za vrijeme koncerta glazbena diva je odgovarala i na mnoga pitanja koja su joj obožavatelji prije koncerta napisali na papirićima. Istakla je da obožava židovsku hranu i da je pileća juha "praktički dio židovske medicine".

Barbra Streisand izvela je i neke od svojih najvećih hitova, poput pjesme iz istomenog filma "The Way We Were" i "People", a koncert je završila pravom poslasticom – izvođenjem izraelske himne "Hatikva" (Nada). Emocionalna izvedba izraelske himne nikoga nije ostavila ravnodušnim; iako su izraelski mediji poslije pisali da je pjevačica krivo izgovorila neke riječi, to, očito, nikoga nije smetalo.

Barbra Streisand rođena je 24. travnja 1942. godine kao Barbara Joan Streisand u Brooklynu, u New Yorku. Pjevačica je, glumica, redateljica i tekstopisac, a za svoj rad dobila je dva Oscara, osam Grammyja, četiri Emmyja, posebne nagrade Tony te nagrade Američkog filmskog instituta. Jedna je od najuspješnijih umjetnica iz svijeta showbusinessa, sa 100 milijuna albuma prodanih u SAD-u i 240 milijuna albuma prodanih širom svijeta. ☆

T.R.

IZRAEL

KORUPCIJA U PORASTU, UGLED VLASTI U OPADANJU

POSVE SLIČNO HRVATIMA, I VEĆINA IZRAELACA DRŽI DA JE KORUMPIRANOST VLASTI U NJIHOVOJ ZEMLJI POSLJEDNIH GODINA PORASLA

Gotovo tri četvrtine Izraelaca vjeruje da su institucije vlasti njihove zemlje korumpirane i da su pod vanjskim pritiskom, navodi se u istraživanju koje je provela nevladina udruga Transparency International. Jedina vlast koja ima lošiju percepciju u javnosti u tom pogledu je Grčka, pokazalo je istraživanje, piše nedavno izraelski list Ha'aretz.

I Hrvati smatraju da je korupcija u njihovoj zemlji u protekle dvije godine narasla, a najkorumpiranijim sektorom hrvatski građani, slično kao i izraelski, smatraju političke stranke, javne službenike i sudstvo. Da na institucije vlasti u cijelosti ili velikim dijelom utječu male grupe koje promiču strani interes, vjeruje 73 posto Izraelaca. U SAD-u, ta brojka iznosi 64 posto, u Meksiku 62 posto, u Finskoj 28

posto, a u Norveškoj tek 5 posto. Šezdeset i tri posto Izraelaca koji su sudjelovali u anketi drži da je razina korupcije u Izraelu porasla u posljednje dvije godine. Trideset i osam posto ispitanih misli da je korupcija ostala na istoj razini.

Nevladina udruga Transparency International anketirala je 1.004 Izraelca, a anketa je provedena od rujna 2012. do ožujka 2013. godine. Izvješće je objavljeno u izraelskom Transparency Internationalu, lokalnom ogranku ove nevladine organizacije. Istraživanjem na globalnoj razini obuhvaćeno je ukupno 114 tisuća ispitanika iz 107 zemalja.

Da su osobni kontakti i 'pretjeran utjecaj' važni za dobivanje javnih usluga, vjeruje veći postotak Izraelaca nego gra-

đana bilo koje druge zapadne države. To misli čak 96 posto izraelskih ispitanika. Pritom njih 89 posto drži da su osobni kontakti 'vrlo važni', a sedam posto da su 'umjereno važni'. Dvanaest posto Izraelaca navodno je podmitilo institucije vlasti u protekloj godini, a devet posto ih je dalo mito da ubrza proces vezan uz stambeno pitanje, piše Haaretz.

Na globalnoj razini, oko 27 posto ispitanika u zemljama koje su sudjelovale u anketi reklo je da su dali mito u proteklih godinu dana. Institucije vlasti koje Izraelci percipiraju kao najkorumpiranije, jesu političke stranke i rabinat. U prosjeku ispitanici su dali političkim strankama ocjenu 4,2 na skali od jedan do pet, s time da je pet najviša razina

korupcije, a vjerske institucije koje sudjeluju u vlasti dobile su ocjenu 4,1. Iza političkih stranaka i rabinata, Izraelci su rangirali javne službenike kao treće, a četvrto mjesto dijele poslovni sektor, mediji, Knesset i policija. Pravosuđe i vojska ocijenjeni su kao 'manje korumpirani'.

Ispitanici su također pokazali nedostatak povjerenja u želju vlasti da suzbija korupciju; 71 posto Izraelaca tvrdi da su vladini naponi u borbi protiv korupcije neučinkoviti, u usporedbi sa 54 posto ispitanika širom svijeta koji imaju takvo mišljenje. Samo 11 posto Izraelaca reklo je da vjeruje da su naponi vlade bili učinkoviti, u usporedbi sa 22 posto u svijetu. ✨

T.R.

PRIČA S TRI KONTINENTA

U POTRAZI ZA ŽIDOVSKOM MAJKOM

PJESNIK MAHFOOZ AHMAD KHAN, KOJI PIŠE NA JEZIKU URDU, TEK JE U SVOJIM ČETRDESETIM GODINAMA SAZNAO DA MU JE MAJKA ŽIDOVKA I DA JE JOŠ ŽIVA, PA JE KRENUO U POTRAGU ZA NJOM

Pjesnik Mahfooz Ahmad Khan, koji piše na jeziku urdu, nije imao nikakvih saznanja o svojim židovskim korijenima, sve dok jednoga dana nije primio pismo od svoje tete iz Londona. Ova je priča poput onih filmskih, priča koja povezuje tri kontinenta – Aziju, Europu i Sjevernu Ameriku - pet država – Indiju, Izrael, Kanadu, Veliku Britaniju i Pakistan - i dvije zajednice koje se danas često međusobno suprotstavljaju – židovsku i muslimansku.

Pjesnik Mahfooz Ahmad Khan, poznat i kao Hafiz-e-Koran (onaj koji je napamet naučio cijeli Kuran), nije znao apsolutno ništa o svojim židovskim korijenima sve dok u svome skromnome domu u Kakoriju nije primio pismo, s datumom od 16. listopada 1995. godine, od svoje tete iz Londona. "Vrlo sam sretna da mi je moj rođak David pronašao tvoju adresu. Ja i Ghazala (mlađa teta) imale smo vrlo težak život kada su nas naši rođaci, 1956. godine, poslali u Izrael. Život je bio težak jer sam ja imala samo 17 godina, a Ghazala 11. Bile smo same u Izraelu, bez roditelja, bez braće, bez rođaka...Netko bi o nama mogao napisati tragičnu priču", pisala je u pismu teta Khatoon.

"Živjela sam u Izraelu od 1956. do 1965. godine. U to je doba to bila vrlo teška zemlja za život...Ghazala se udala 1964....a ja sam se 1965. odselila u Kanadu, gdje sam provela godinu dana, a zatim otišla u London... Pokušala sam pronaći tvoj broj telefona, ali rekli su mi da te nema u telefonskom imeniku", nastavila je teta u svom pismu. Mahfooz Ahmad Khan je rastao u uvjerenju da je njegova majka preminula kada je on bio mali dječak. Drugo pismo koje je primo od svoje tete, potaknulo ga je da krene u potragu za svojom majkom Rehanom, jer je iz tetina

pisma shvatio da je njegova majka još uvijek živa i da živi u susjednom Pakistanu. "Pitaš me o svojoj majci...Ona je dobro. Njezin suprug je preminuo prije pet godina. Imala je kćerku Raanu. Ona je umrla 1980. godine, kada je imala samo 21 godinu. Raana je umrla rađajući svoje četvrto dijete. Tvoja majka živi u Karačiju i ima troje unučadi. Ona je imala vrlo težak i tragičan život. Ne znam kako je sve to preživjela. Ipak, moramo o svemu tome razgovarati....", pisala je Khatoon. Iz pisma je saznao da je njegova majka Rehana rođena u židovskoj obitelji u Mumbaiju, a 1947. udala se za mladog paštuna Maqboola Ahmada Khana. Tri godine kasnije rodila je njihovo drugo dijete – sina Mahfooza Ahmada Khana.

Kada je posao njezina supruga propao, pojavili su se financijski problemi, ali i problemi u braku, a Rehana, koja je željela biti filmska glumica, odlučila se rastati i ući u novi brak s pakistanskim vojnim dužnosnikom. Ona se udala i otišla u Pakistan, a u Indiji je ostavila dva mala sinčića i dvije maloljetne sestre koje su ovisili o njezinom prvom suprugu. Njezine sestre Khatoon i Ghazala su 1956. godine, zahvaljujući programu cionističke organizacije, otišle u Izrael, dok su Hafooz i njegov sin preselili u selo svojih predaka.

Mahfooz se nakon dopisivanja i sastao sa svojim tetama u Mumbaiju, te ih ispitivao u mnogim pojedinostima iz života svoje majke. Međutim, one mu o tome nisu željele pričati, a nisu mu željele dati ni njezinu adresu. Ne gubeći nadu, Mahfooz se uputio u Karači u potrazi za svojom majkom, ali nije ju uspio pronaći. Ljut i razočaran u svoje tete, prekinuo je veze s njima, ali još uvijek pokušava naći svoju židovsku majku... ✨

N.B.

ŽIDOVI U SVIJETU

IMA LI ŽIDOVA NA ALJASCI?

NASUPROT RASPROSTRANJENIM MIŠLJENJIMA, ČAK I MEĐU AMERIČKIM ŽIDOVIMA, DA SE NA ALJASCI VRLO TEŠKO MOŽE NAIĆI NA ŽIDOVA, ONDJE ŽIVI OKO ŠEST TISUĆA ŽIDOVA, OD KOJIH, NA PRIMJER, NJIH 70 POSTO PALI SVIJEĆE NA ŠABAT, A ČAK 90 POSTO SLAVI HANUKU

Aljaska, američka savezna država, koja nije baš poznata po jakoj židovskoj zajednici, pokušava promijeniti tu sliku koju svijet ima o njoj. Prije gotovo deset godina, rabin Yosef Greenberg, njegova supruga Esty i skupina Židova s Aljaskе počeli su planirati izgradnju i osnivanje židovskog centra. Prije šest godina Greenberg i njegova obitelj dogovorili su se s filantropima Morrisom i Deliciom Esformes iz Chicaga o prikupljanju donacija. Trebala su im četiri milijuna dolara za kupnju zgrade za židovski centar i još dva i pol milijuna za obnovu i uređenje zgrade. Šest godina kasnije na Aljasci je otvoren kompleks Židovskog centra Esformes. U njemu je i muzej usredotočen na to kako je Aljaska utjecala na Židove i kako su Židovi utjecali na Aljasku.

Mnogi Židovi, pa i američki, iznenade se kada saznaju da na Aljasci uopće postoji židovska zajednica. Rasprostranjena je predrasuda da Židovi koji se odsele na Aljasku ne drže mnogo do svog židovskog identiteta i da pokušavaju izbjeći kontakte sa židovskim zajednicama. Istina je, međutim, posve drugačija. Židovske zajednice na Aljasci postoje

u Anchorageu, Fairbanksu i Juneauu. Pretpostavlja se da na Aljasci živi oko šest tisuća Židova. Njih 42 posto vezani su uz tri sinagoge - dvije su u Anchorageu, a jedna u Fairbanksu. Prema najnovijim istraživanjima, u Sjedinjenim Državama 32 posto Židova pali svijeće za šabat. Na Aljasci to čini 70 posto Židova, dok njih 90 posto slavi i poštuje Hanuku, za razliku od 63 posto američkih Židova.

Samo šest posto aljaskanskih Židova rođeno je u toj američkoj saveznoj državi, a ostali su se doselili iz raznih dijelova SAD-a. Grad Anchorage ima oko 260.000 stanovnika, dvije sinagoge i oko 5.000 Židova. Oko 600 Židova živi u Fairbanksu, a oko 300 u Juneauu. Prvi Židovi stigli su na Aljasku 1898. godine, kada su se trgovci krznima iz San Francisca naselili u Dawson Cityu. Na samom početku 20. stoljeća, godine 1901., Židovi iz grada Noma osnovali su "dobrovoljno društvo", a tri godine kasnije doseljenik iz Litve Robert Bloom osnovao je Židovsku zajednicu u Fairbanksu. Godine 1920. Židov David Leopold izabran je za gradonačelnika Anchoragea. ☆

T.R.

ARHEOLOGIJA

OTKRIVENA SFINGA – VELIKA ENIGMA ZA ZNASTVENIKE

Arheolozi su nedavno na sjeveru Izraela otkrili fragment egipatske sfinge, što je prvo otkriće te vrste u regiji i velika enigma za znanstvenike. Na fragmentu od granita, prednjim šapama sfinge, nalazi se hijeroglifima ispisano ime faraona Mikerena, koji je živio prije 4500 godina i po kojem je nazvana najmanja piramida u Gizi. "To je jedini monumentalni egipatski kip ikad pronađen na ovim područjima", rekao je Amnon Ben-Tor, profesor arheologije na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu, koji vodi iskapanja na lokalitetu Tell Hazor u Galileji, gdje je fragment pronađen.

Ben-Tor je također istakao da se na fragmentu nalaze simboli Heliopolisa, nekadašnjeg glavnog grada staroegipatske države, koji se nalazio u blizini današnjeg Kaira. Fragment je dug oko 50 centimetara, a cijeli kip bio je dug oko 150 i širok 50 centimetara. Lokalitet Tell Hazor u Galileji proglašen je 2005. godine zaštićenom svjetskom baštinom, te

je najvažnije arheološko nalazište u Izraelu, a proteže se na više od 80 hektara. Iskapanja su na tom lokalitetu započela još davne 1950. godine. Hazor je u drugom tisućljeću prije nove ere imao 20.000 stanovnika i bio jedan od najvećih gradova na tom području. Uništen je u 13. stoljeću prije naše ere, a Izraelci su ga obnovili u 11. stoljeću prije naše ere i živjeli u njemu do 732. prije naše ere kada su ga ponovno uništili Asirci.

Ben-Tor ne vjeruje da je sfinga bila Mikerenov poklon, jer Hazor u to doba nije imao veze s Egiptom, nego je vjerojatno riječ o poklonu nekog kasnijeg egipatskog monarha. "Moguće je da je sfinga stigla u Hazor nakon početka Novog egipatskog kraljevstva 1500 godina prije naše ere tijekom kojeg je Egipat vladao Kanaanom i održavao bliske veze s lokalnim vladarima, koje je ostavio na prijestolju", objasnio je. ☆

N.B.

BELGIJA

MOŽE LI SE DJETETU DATI IME JERUZALEM?

IZRAELSKI PAR KOJI ŽIVI U BRUXELLESU POKUŠAO JE SVOJE DIJETE NAZVATI JERUZALEMOM, ALI IM JE MJERODAVNI SLUŽBENIK REKAO DA TOG IMENA NEMA NA LISTI KOJU JE DRŽAVA BELGIJA ODOBRILO

Gradski ured glavnog grada Belgije odbio je registrirati novorođenčce izraelskog para koji je želio da se njihovo dijete zove "Jeruzalem", tvrdeći da to nije ime koje se može dati djetetu. Službenik u uredu ustanovio je da se to ime ne nalazi na popisu imena koja se mogu dodijeliti djeci rođenoj u Belgiji.

Djetetovi roditelji, Hagar i Alinadav Hyman, već tri godine žive i rade u Belgiji, a svome prvom djetetu odlučili su dati ime Alma Jeruzalem. "Oboje smo odrasli u Jeruzalemu, tamo smo se upoznali i naš grad nam strašno nedostaje, pa smo stoga našem prvom djetetu odlučili dati ime Jeruza-

lem", objašnjavao je otac. Službenik gradskog ureda Bruxellesa predložio je roditeljima da donesu službeno pismo izraelskog veleposlanstva u Belgiji kojim se potvrđuje da je Jeruzalem ime koje se može dati djetetu. U tom će slučaju, rekao je, gradske vlasti izdati rodni list s tim imenom.

Majka je izraelskim medijima kazala da joj je službenik rekao da se na popisu imena koja se u Belgiji mogu dati djetetu nalazi - Betlehem. Također je spomenula da je mušakarac koji je stajao u redu pored nje svom sinu želio dati ime od 25 slova. Nije znala je li službenik prihvatio to ime. ✨

T.R.

JERUZALEM

PRIJE TISUĆU GODINA
BOLNICA – SUTRA EKSKLUZIVNI RESTORAN

Nakon više od deset godina arheoloških istraživanja i iskopavanja, golema tisućljetna građevina iz 11. stoljeća koja se nalazi u Kršćanskoj četvrti Staroga grada Jeruzalema, a koja je nekada služila kao bolnica, uskoro će biti otvorena za javnost kao restoran neobičnog srednjovjekovnog ugođaja i centar za posjetitelje. Građevina se nalazi u dijelu Kršćanske četvrti poznatom kao "Muristan", što je iskrivljena perzijska riječ za bolnicu.

Golema građevina prostire se na oko 46 tisuća četvornih metara, a karakteriziraju je veliki potporni stupovi i stropovi do šest metara visine. Nakon arheoloških istraživanja koja su trajala trinaest godina, dio nekada najveće bolnice na Bliskom istoku uskoro bi trebao biti otvoren za posjetitelje, priopćilo je Izraelsko ministarstvo za starine. U doba Križarskih ratova (između 1095. i 1291. godine) ova bolnica je pružala pomoć stanovništvu Jeruzalema. Imala je, poput modernih bolnica, različite odjele, u kojima su bolesnici smješteni prema prirodi bolesti i stanju u kojem su se nalazili. U hitnim situacijama bolnica je mogla primiti do dvije tisuće pacijenata, a primala je bolesnike raznih vjerskih pripadnosti. Postoje dokazi da su križari osiguravali košer hranu za svoje židovske pacijente.

"O prošlosti te građevine najviše smo doznali iz povijesnih dokumenata, većina kojih je pisana na latinskom jeziku. U njima se spominje sofisticirana bolnica veličine i ustro-

ja nalik modernoj bolnici", stoji u priopćenju arheološkog tima. Bolnicu je sagradio viteški Malteški red s ciljem pružanja medicinske pomoći hodočanicima koji su u Jeruzalem došli umrijeti. Arheolozi ističu da je u uspostavi bolnice i podučavanju medicine križarima ključnu potporu dalo muslimansko arapsko stanovništvo. Arapska kultura oduvijek je visoko cijenila i razvijala medicinsku profesiju i arapski liječnici bili su poznati i cijenjeni diljem svijeta.

Utemeljitelj dinastije Ajubid, Saladin, navodno je živio u blizini i pomogao sačuvati građevinu te dopustio križarskim svećenicima da nastave ondje živjeti. Osim bolničkih odjela, bolnica je imala i dio koji je služio kao sirotište u koje su dovođena napuštena novorođenčad. Majke koje nisu željele djecu dolazile su i predavale svoju djecu. U to doba često se događalo da u slučaju rođenja blizanaca jedno dijete bude predano u sirotište.

Tijekom iskapanja pronađeni su brojni ostaci kostiju konja i deva, kao i metala korištenog za potkivanje, pa se pretpostavlja da je u Srednjem vijeku zgrada služila kao konjušnica, a vjerojatno je oštećena u potresu koji je 1457. godine pogodio Jeruzalem. U doba Osmanskog carstva dio zgrade služio je kao tržnica, što je ostao sve do 2000. godine, kada su počela arheološka iskopavanja. "Dio zgrade bit će uskoro pretvoren u restoran impresivne srednjovjekovne atmosfere", kazao je upravitelj projekta Monser Shwieki. ✨

T.R.

ADRIANA ALTARAS, NJEMAČKA GLUMICA ROĐENA U ZAGREBU, NAPISALA DUHOVITU POVIJEST ŽIDOVSKJE OBITELJI IZ HRVATSKE

„TITOVE NAOČALE“, KNJIGA KOJA JE BILA HIT U NJEMAČKOJ, RAZORNOM SNAGOM GOVORI I O „EUROPSKOJ“ HRVATSKOJ

Piše Denis Derk

Adriana Altaras rođena je u Zagrebu 1960. godine. Njezin otac, Jakov Altaras, liječnik i kasnije ugledni radiolog svjetskog glasa, rođen je 12. listopada 1918. godine u Splitu. Sin je Leona Altarasa i supruge mu Regine. Adrianina majka Thea Fuhrmann rođena je u Zagrebu 1924. godine, a dio obitelji podrijetlom joj je iz Bjelovara. O svojoj, kako sama kaže, napornoj židov-

skoj obitelji koju u burnom 20. stoljeću nije mimoišla nijedna povijesna, ali ni privatna tegoba, Adriana je napisala živopisnu, nevjerojatno duhovitu, ali i potresnu autobiografsku knjigu „Titove naočale“ koja je prije dvije godine bila hit u Njemačkoj i izazvala mnoge pozitivne komentare. Ovih će je dana na hrvatskom jeziku objaviti Mozaik knjiga, a očekuje se i dolazak njemačke spisateljice na zagrebačku promociju, vjerojatno sljedeće godine. Jer je adresar Adriane Altaras, u Njemačkoj poznate kazališne i filmske glumice, ali i operne (i operetne) redateljice, prepun. Trenutačno je Adriana i u velikom poslu snimanja dokumentarnog filma o brojnoj obitelji zbog kojeg je u lipnju i posjetila rodni Zagreb u potrazi za nepoznatim članovima obitelji o kojima piše i u svojem fulminantnom beletrističkom prvijencu. Hrvatski, kako sama kaže, svoj materinski jezik, nije zaboravila, iako je još 1964. prokrijumčarena u automobilu prošla jugoslavensko-talijansku granicu bježeći od Titova režima.

Uloge uvjetovane izgledom

S Adrianom sjedim u kavani na Trgu bana Jelačića. Vrijeme je kišovito i za lipanj prohladno. S nama je i njezin izdavač i urednik Zoran Maljković iz Mozaik knjige. Adriana spremno pozira, ali je vrlo temperamentna i pomalo nemirna pa vrlo lako bježi skromnoj digitalnoj kameri. I u knjizi, ali i u svom dokumentarnom filmu koji se očekuje s velikim zanimanjem, ta se njemačka glumica koja je zbog egzotičnog izgleda u njemačkoj kinematografiji i na kazališnim daskama godinama bila zadužena za uloge emigrantkinja iz jugoistočne Europe i Azije, bavi i imovinom svoje obitelji koja je ostala do danas zarobljena u bespućima hrvatskih paragrafa. Dosta, što se to dogodilo (ili se još događa) s povratom židovske imovine u Hrvatskoj, zemlji koja je nakon što

je Adriana Altaras publicirala „Titove naočale“ postala i punopravna članica Europske unije? Zašto se mnogima oduzeta i konfiscirana imovina vraća, ali zainteresirani Židovi nikako ne mogu dočekati taj trenutak? Zašto je Adriana Altaras tek nakon velikih problema uspjela u obiteljsko vlasništvo vratiti grob djeda Sigismunda sa židovskog dijela zagrebačkog Miogoja, o čemu vrlo oštro i beskompromisno piše u svojoj knjizi? A taj je Adrianin djed Sigismund bio i vlasnik kavane Korzo, koja i danas strpljivo skuplja prašinu čvrsto zatvorenih vrata, iako se nalazi na jednom od najatraktivnijih dijelova zagrebačkog središta. No, da ne bi bilo nesporazuma, tu je kavanu djed Sigismund na vrijeme prodao i ona ne ulazi u neraščišćene račune obitelji Altaras i hrvatske države. Bio je djed Sigismund zagrebački veletrgovac staklom i porculanom, vlasnik tvrtke čija je obitelj živjela u blagostanju sve do Drugog svjetskog rata. A onda kreće onaj burni pogrom koji nije zaobišao ni živote Adrianinih najbližih. I dok je otac Jakov postao Titov partizan i proslavio se spašavanjem četrdesetero židovske dječice koju je uz pomoć jednog talijanskog vojnika i propusnica uspio izvući iz Splita do sigurnijeg utočišta u Italiji, majka Thea završila je u logorima, prvo u logoru Campo Porto re u Kraljevici, a onda u koncentracijskom logoru Kampor na otoku Rabu. Spas za majku Theu, koja je u Zagrebu nosila židovsku zvijezdu od svibnja 1941. do veljače 1942. godine, skrivajući se kod prijatelja i poznanika, bio je američki logor u Santa Maria al Bagno u Italiji. Majka se nakon rata vraća u tadašnju Jugoslaviju, postaje ponosna članica Antifašističke omladine i Komunističke partije, završava studij arhitekture, ali onda navrat-nanos bježi iz Titove Jugoslavije te se godinama žilavo bori s njemačkom strogom birokracijom za reguliranje svoga građanskog i radnog statusa u Njemačkoj.

Adrianin otac Jakov, liječnik, bio je ludo hrabar čovjek koji je iz zapaljene splitske sinagoge spasio Toru. Jakov se u lipnju 1943. godine čak usudio mirno ući u koncentracijski logor na Rabu nakon što je sam sebi izdao potvrdu da je ovlašten provjeriti higijenske uvjete u logoru. U logor je ušao i usput ga fotografirao, a onda iz njega izašao uz dozvolu talijanskih okupacijskih vlasti iako je čuvarima rekao da je Židov!? Taj se Adrianin junak iz djetinstva hvalio i da je u ratu popravio naočale druga Tita, iako je to bila priča za malu djecu. Ali priča koja je dugo funkcionirala...

U sukob s Titovim režimom dr. Altaras, koji je imao petero braće (Buki, Mento, Albert, Miko i Silvio) dolazi nakon što počinje istraživati smrt svoga brata Silvija, također partizana. Kad je doznao da mu je brat Silvije stradao pod sumnjivim okolnostima i to posljednjih dana Drugog svjetskog rata, u nekim čudnim partizanskim sukobima, dr. Jakov, ugledni zagrebački liječnik i tada već predavač na Medicinskom fakultetu, čovjek koji je otkrio novu dijagnostičku metodu za rano otkri-

vanje raka crijeva i dalje ludo hrabar, diže tužbu i pokreće istragu. I onda, u duhu komunističkog režima od tužitelja i istražitelja postaje žrtva i mora hitno pobjeći iz Zagreba, ali i Jugoslavije, kako bi izbjegao montirani proces s unaprijed poznatim epilogom. U Zagrebu mu ostaju supruga i kći, ali i druga kći, Rosa, iz prvog braka.

U „Titovim naočalama“ Adriana se na originalan, iznimno otvoren i direktan način obračunava i sa sobom, ali i s cijelom svojom obitelji. Piše i o židovskim, ponekad i zamornim vjerskim običajima, ali i lamentira o očevu i majčinom životu koji su bili prepuni tajni. Tako nakon očeve smrti u bolnici u njemačkom Giesenu, Adriana spremajući njegove stvari otkriva brojne trgovice njegovih ljubavnica. Istražujući taj skriveni dio očeva života, otkriva i da vjerojatno ima i polubrata u Zagrebu. S majkom, koja umire poslije oca, o tome ne razgovara, ali u svojoj knjizi ne prešućuje te obiteljske, dobro skrivene tajne pri čemu otvoreno kritizira i svoju rodbinu i njihove karaktere, zbog čega je prihvatila savjet odvjetnika, pa je neke dijelove izvornog rukopisa ipak izmijenila, ublažila ili čak izostavila iz prvog, njemačkog izdanja. Doduše, i u ovoj verziji koju će čitati hrvatski čitatelji ima podosta obiteljskih, privatnih, ali i pikanterija druge vrste (napose, na uvijek interesantnu temu židovstva) koji zorno svjedoče o borbenom Adrianinu životnom stavu.

Postupak za vilu Fuhrmann

I dok su danas iza Adriane Altaras brojni njemački filmovi (za film „Paradiso – sedam dana i sedam žena“ dobila je Srebrnog medvjeda na festivalu u Berlinu 2000. godine), a uspješno je adaptirala i postavila „Vaginine monologe“ Eve Ensler, svoj glumački debi imala je već u trećoj godini života u partizanskom filmu „Doživljaji Nikolettine Bursaća“ redatelja Branka Bauera, snimljenom prema scenariju Branka Ćopića. U tom je filmu snimljenom 1964. godine u dalmatinskim brdima glumila malu Židovku Ernu. Na snimanju je nosila debele vunene čarape koje su je greble, morala je piti kozje mlijeko i, naravno, plakati kada je trebalo. Iako je film snimila, na premijeri održanoj na Titov rođendan, daleko na Dan mladosti 1965. godine, nije se pojavila jer je već tada bila u bijegu...

To je tek dio paradoksa koji i danas prate Adrianin život. Život glumice, književnice, redateljice koja sve češće režira operete, majke dvojice sinova, ali i Židovke koja se udala za Nijemca, a ima židovske prijatelje i židovsku obitelj raseljenu diljem svijeta. I da. Naslijedila je i restitucijski postupak protiv hrvatske Vlade koji se izgleda tiče i čuvene Okrugle vile Fuhrmann s Gornjeg Prekrižja u kojoj je odrasla njezina majka Thea, arhitektica. A da je Adriani i ta vila obiteljska svetinja, ne treba posebno dokazivati. ✨

Jutarnji list

18. listopada 2013.

ZAGREB JE DUŽAN ŽIDOVSKOJ OPĆINI SAGRADITI SINAGOGU KOJU JE SRUŠIO 1942.

STVAR JE ZAGREPČANA ŠTO NAŠ GRAD, BAREM PASIVNO, USTRAJNO PERPETUIRA USTAŠKI ANTISEMITIZAM

Piše Inoslav Bešker

Stvar je Zagrepčana što Zagreb uporno perpetuira ustaški antisemitizam, pasivno, dok Židovskoj općini ne nadoknadi vrijednost srušene Sinagoge.

Zagrebačka Sinagoga, privatno vlasništvo Židovske općine izgrađeno na privatnu zemljištu, srušena je odlukom zagrebačkog gradonačelnika Ivana Wernera 1942.

Otkako je svijeta i vijeka, onaj tko drugome nešto njegovo sruši, razbije, razori, i tako nanese štetu – dužan je tu štetu nadoknaditi. Štetu je tu nanio Grad Zagreb, taj je Grad dužan tu štetu i nadoknaditi.

Umjesto toga, Grad je vježbao cinizam. Werner je „objasnio“ da je Sinagoga srušena „jer hram nije bio u skladu s općom sredidbenom osnovom za uređenje grada Zagreba“.

Tadašnja Jevrejska općina je 1986. pokušala, stidljivo, govoriti da bi na tome svom terenu izgradila zgradu za društveno-kulturne sadržaje, gdje bi se nastavio rad na očuvanju židovskih kulturnih i društvenih vrednota, pa bi se u tom sklopu sagradila i mala sinagoga umjesto nekadašnje reprezentativne.

Grad Zagreb je to 1989. odbio jer se to nije, kažu, uklapalo u urbanistički plan, kako ga je vidjela sekretarica Marina Matulović-Dropulić, ako se dobro sjećam. Od Wernera do tadašnje sekretarice (i kasnije gradonačelnice!) promijenila se terminologija, sredidbeni je postao urbanistički, ali obrazloženje je bilo isto.

Čitali smo i ovdje da bi neka nova Sinagoga bila prevelika za broj Židova koji je preostao. Argument je besraman, ako u Hrvatskoj još postoji osjećaj srama, jer je broj Židova u Zagrebu smanjen prvo ustaškim holokaustom, a zatim pljačkom i proganjanjem koje je provela FNRJ, tjerajući većinu preostalih Židova iz Hrvatske u aliju, u Izrael.

Sinagogu je Zagreb srušio, Sinagogu je Zagreb morao obnoviti, ali Sinagogu Zagreb nije htio obnoviti 71 godinu. Ponekad je obećavao, ponekad odbijao, učinio nije. Što je rješenje, sada? Pa nadoknaditi štetu, kao što je nadoknađena Katoličkoj crkvi, za ono što joj nije vraćeno.

Dakle, Grad Zagreb mora isplatiti vrijednost Sinagoge (u današnjem novcu, dakle: koliko bi danas zapala njezina izgradnja, sa svim dokumentima). Grad Zagreb bi vjerojatno morao platiti i neku naknadu za sve ove godine (zasad 71), zato što su Židovi bili bez svoje Sinagoge, kao što je Hrvatska godinama isplaćivala Katoličkoj crkvi naknadu za imutak koji Crkva u prethodnom režimu nije mogla koristiti. Ta naknada vjerojatno ne bi trebala biti veća od redovite bankovne kamate na ukupnu vrijednost srušene Sinagoge, s kamatama na kamate, i tako do potpune isplate.

Naravno, Grad bi u tom slučaju imao moralno pravo oduzeti g. Bienenfeldu novac koji je zaradio koristeći položajnu rentu prostora srušene Sinagoge, također s kamatama. Stvar je Židovske općine što bi s tim novcem. Imala bi moralnu obavezu sagraditi Sinagogu i spomenik svojim žrtvama – a eventualni kulturni centar, čitaonica, izložbena dvorana itd., predmeti su njezinih odluka.

Naša je pak stvar – dakle nas koji smo u Zagrebu rođeni, koji u njemu radimo – što naš Grad ustrajno perpetuira ustaški antisemitizam, barem pasivno, dok Židovskoj općini ne nadoknadi vrijednost Sinagoge i ne omogući joj izgradnju nove, na njenome, po njenoj volji. ✨

Spomen-ploča u Praškoj ulici u Zagrebu, na mjestu gdje je do 1942. bila sinagoga

12. svibnja 2013.

ČITAONICA SLOBODANA ŠNAJDERA – LÉON POLIAKOV: „TRAGOVIMA ZLOČINA“ „ZAŠTO SU POGASILI SVJETLA, MAMA?“

LÉON POLIAKOV ROĐEN JE 1910. U PETROGRADU, U DVADESETIM GODINAMA NJEGOVA DOBROSTOJEČA ŽIDOVSKA OBITELJ EMIGRIRALA JE U FRANCUSKU. ROĐENJEM, ON JE RUSKI ŽIDOV, NAOBRAZBOM POTPUNI ZAPADNJAK, OBAVEZAN FRANCUSKOJ PROSVJETITELJSKOJ TRADICIJI. UMRO JE 1997. UPRAVO OVOME AUTORU ZAHVALJUJEMO PRVE TEORIJSKE RAZRADE NACISTIČKE MRŽNJE USMJERENE NA ŽIDOVE, PRVE POKUŠAJE OBJAŠNJAVANJA „GENOCIDNE STRASTI“ NAŠE STARE EUROPE U KONTEKSTU NJEZINE STARE KULTURE KOJOM SE ONA TAKO PONOSI

Poliakov? Sreo sam se s tim imenom, najčešće u referencama. Gotovo da nema na svijetu važnije knjige o holokaustu, a da se njezin autor ne poziva na Léona Poliakovu. Uistinu, tko god se ozbiljnije zainteresirao za eksterminaciju europskog židovstva koju je gotovo u „konačnom obliku“ proveo nacizam, morao se sresti s tim autorom.

Poliakov je svoje monumentalno djelo – „Povijest antisemitizma“ – u četiri toma zaključio 1977., i to ga je zaključio godinom 1933. Prvi tom izašao je u Parizu daleke 1955., pa se vidi na što je autor utrošio svoje najplodnije razdoblje: u golemo istraživanje pripremnog karaktera, a na tragu pitanja o holokaustu koji je uslijedio nakon 1933., tojest Hitlerova veranja u vlast. Takva je druga najvažnija Poliakovina knjiga – „Arijeviski mit“ – tu je pak objavio 1971.: i ona se bavi povijesnim uzrocima holokausta, što će reći dugom idejnom „artiljerijskom pripremom“ za koju se nikako ne može reći da je bila samo njemačka. Postojale su u Europi tradicije koje su, pothranjujući vlastiti antisemitizam, bile čak i virulentnije od njemačkih.

Tako treći tom „Povijesti antisemitizma“ počinje Voltaireom! Počinje u Francuskoj, a završava Wagnerom, dakle ranim njemačkim, dotad samo intelektualističkim „rješenjima“ židovskog pitanja. Tu su negdje korijeni „modernog“ antisemitizma, oni se

dakle vriježe između dvaju „kulturnih krugova“, francuskog i njemačkog, a njegov je ubilački virus osobito uzgajan u gremijima reakcionarnih klevetnika Francuske revolucije, doduše, u toj revoluciji, po uvidu upravo Poliakovu, francuski Židovi jedva da su sudjelovali.

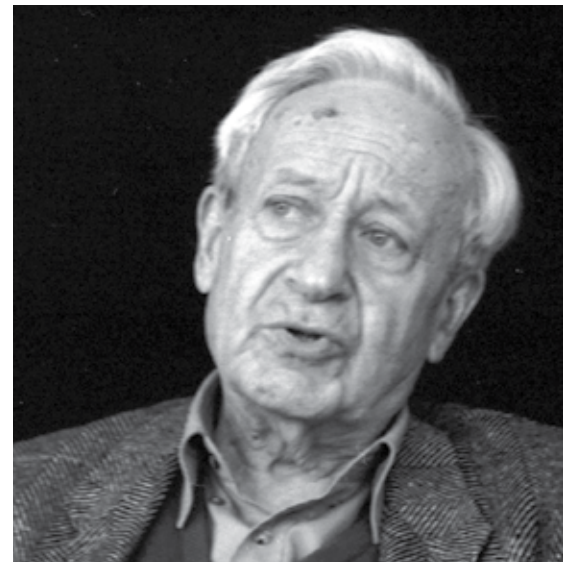
Pitanje svih pitanja

Zašto su baš Židovi tokom europske povijesti imali podmirivati veliku europsku „glad za neprijateljem“, zašto su križarski pohodi u Svetu zemlju gotovo uvijek počinjali tako da svjetina zgrabi za grlo prvog susjeda, u pravilu Židova? Na neki način, upravo je ovo pitanje svih pitanja, to je provodna nit koja povezuje sva Poliakovina djela, svekoliko njegovo djelovanje: Židovi su i za kršćane, kao i za same sebe, „odabrani narod“ u čemu ima neke povijesne perverzije; tojest kršćani su odlučili da im upravo Vječni Žid ima biti „žrtveni jarac“ jer taj jarac truje bunare, krade kršćansku djecu i obeščaćuje hostiju, pa onda izbije kuga.

Dakle, Poliakov...Poliakov, i opet on. Tako sam se i ja, koji sam prilično čitao o holokaustu, često sretao s tim imenom, jedva znajući o kome se radi. Naprimjer, citiran je često u ključnoj Bensoussanovoj knjizi „Europska strast za genocidom“ čiji sam francuski izvornik recenzirao u okviru svoje „Čitaonice“, dakle, na ovom mjestu; a potom

je knjiga izašla u hrvatskom prijevodu (TIMpress, Zagreb, 2010.). U toj pak knjizi govori se o „protuprosvjetiteljskoj Europi“, što je upravo kontekst koji je među prvima istražio Poliakov.

Kad se s naših oltara Anno Domini MMXIII stane grmiti protiv „judeo-boljševičkog komunizma“, čini se to posve u duhu opata Augustina Barruela, koji je u povećerje Velike revolucije ovu strašno oklevetao; tu se, eto, radi o minimalno dvije stotine godina zakašnjenja. Doduše, boljševici 1789. još nisu bili na voznom redu historije, a i Židovi su bili manje krivi od „filozofa“, na koje se rečeni opat okomio, misleći valjda na enciklopediste. Ali svjedno je tko je taj Drugi, denuncijacija je uvi-

Léon Poliakov

nastavak na sljedećoj strani

jek po istom modelu. Jedno su naime klevetnici prosvjetiteljstva, nešto sasvim drugo njegovi kritičari iz lijevog smjera (neki Frankfurteri, naravno Adorno/Habermas u prvom redu); uvijek ostaje razlika između slijepe klevete i racionalne kritike; između mržnje bez očiju i ukazivanja na „dijalektiku prosvjetiteljstva“, tojest na njegovo sporenje sa sobom samim.

Otvaranje tema

Poliakov! Otud sam se, okomivši se poput ptice kopca na knjižarsku policu, obradovao našavši prošle jeseni u Parizu svježe izdanje izbora iz Poliakovljeva opusa; prvo, izašlo je par godina nakon njegove smrti. Poliakov rođen je 1910. u Petrogradu, u dvadesetim godinama njegova dobrostojeća židovska obitelj emigrirala je u Francusku. Rođenjem, on je ruski Židov, naobrazbom potpuni zapadnjak, obavezan francuskoj prosvjetiteljskoj tradiciji. Umro je 1997. Upravo ovome autoru zahvaljujemo prve teorijske razrade nacističke mržnje usmjerene na Židove, prve pokušaje objašnjavanja „genocidne strasti“ naše stare Europe u kontekstu njezine stare kulture kojom se ona tako ponosi. Da, moramo se pomiriti s time da su Erazmo, Bach i Beethoven „enciklopedisti“, Goethe i Heine, Victor Hugo, Zola i Flaubert, Charles Darwin i Karl Marx, jednako tako „europski proizvodi“ kao Dachau, Mauthausen ili Auschwitz.

Iz utrobe „stare Europe“ izašlo je svašta čemu se i ona sama čudila, ali je sve jednako „othranila“. Ova bi se procjena u užem kontekstu „srednje Europe“ mogla još i zaostrijeti; jer je očito da su se upravo u tom užem prostoru najrafiniraniji vidovi visoke kulture „sparili“ s najgorim bestijalnostima. Je li „musliman“ (Muselman, logorski žargon za čovjeka koji se potpuno predao u nametnutoj oskudici) iz Auschwitza zapravo Kantova „stvar po sebi“, koja mu je, kao ideja, zasjala u ne tako dalekom Königsbergu?

Mnogo je toga na području istraživanja holokausta što je Leon Poliakov prvi otvorio kao temu, kao problem. To se ponajprije odnosi na seriju članka odmah nakon rata, bilo u priškom

„Le Mondeu“, bilo u židovskom tisku. Ti su članci potpuno obilježeni užasima prvih uvida u ono što se zbivalo u koncentracionim logorima; oni su posljedice onoga užasa koji se izlijevao u svijest prvih koji su se odvažili pogledati izbliza zatečene, zarobljene dokumente; Poliakova su mnogi pitali kako uopće može sve to izdržati a da ne poludi. Uistinu, ovaj je istraživač bio u prilici biti prvi, a sudjelovao je i u Nürnberškom procesu, bilo kao isljednik, bilo kao dokumentarist. Već se u tim ranim godinama u njemu rodila ideja zasnovati dokumentacijski centar holokausta većeg stila i obujma. Njegov profesionalni trening nije bila psihoanaliza, ali rano je naslutio snagu potiskivanja povijesti, osobito ako bi ona u ovom ili onom trenutku (hladni rat) postala nekorisna. Tu i mi u Hrvatskoj moramo načuliti uši.

Portret krvnika

Dakle, usred jedne Europe koja je zanijemila, koja je holokaust gotovo preputila američkim ili sovjetskim isljednicima, u doba kad je srdita i porušena Njemačka listom odbijala svaki spomen „kolektivne krivice“, upravo je Poliakov postavio pitanje o francuskoj kolaboraciji s Nijemcima, bez koje deportacija francuskih Židova ne bi bila moguća. Poliakov je prvi skicirao „portret krvnika“, u rasponu od pomahnitalog malograđanina koji se kanio obogatiti na račun nesreće židovskog susjeda, do „velikog pisca“. Najglasovitiji primjer za ovo potonje jest slučaj Louisa Ferdinanda Célinea, kojemu je 1950. suđeno u Francuskoj, u kontumaciji, tojest u odsustvu (zbrisao je u Dansku). Kao skoro uvijek u takvim slučajevima, i Célinea htjelo se braniti u ime književnosti (tu odmah valja reći da je dotični ipak bio nesumnjivo bolji pisac od Mile Budaka).

Poliakov je takvima obilno citirao izvore koji su u poratnoj Francuskoj, što se isto tako nadvila nad problem svoje krivnje kao i Njemačka, bili slabo čitani: Céline je, u to ne valja sumnjati, založio sav svoj ugled pisca i intelektualca da bi obodrio francuski antisemitizam, tojest potakao ga na bolju suradnju s

Hitlerom; upravo je on namicao ideje kvislinškom režimu u Vichyju. On nije nikoga ubio, ali jedna kineska poslovice kaže da riječ ubija bolje nego grom ili puška.

Upravo je Poliakov prvi postavio pitanje pape Pija XII., i to u tekstu „Vatikan i židovsko pitanje“ koji je objavljen već 1950. Taj tekst nije tako otvoreno optužujući kao noviji izvori koji su, s protokom vremena, sve rezolutniji. Danas je već notorno reći da je Pio XII. onaj papa koji je odšutio genocid čak i kad je on zapljusnuo vestibule Trga sv. Petra. Doduše, Poliakov je dovoljno istančan i objektivan kritičar da nije zaboravio istaknuti pobunu crkvenih ljudi protiv nacističkog „rasnog materijalizma“, naravno i protiv arijevske mitologije koju su klerici držali provalom novoga poganstva. Hitler je zbog nekih ranih očitovanja Vatikana bijesnio do bijelog usijanjanja, ali kad je najviše trebalo, Vatikan je uvukao noge i – zašutio. Naravno, uvijek je imao utjecajnih advokata. Uvijek se čulo o tome da bi jači angažman Pija XII. samo pogoršao usud Židova; a onda, uvijek je u odgovoru jako zabrenčalo pitanje: A što im se gorega moglo dogoditi? I onda, uvijek ih se našlo koji su kao primjer božjega ukazivali na to da je Hitler ipak obustavio ubijanje mentalnih bolesnika, ili na neki drugi način u doživljaju nacističke „nevrijednog života“ (homoseksualci, komunisti, subotari itd.), čim su crkveni ljudi počeli glasno protestirati. No onda bi se opet čuo odgovor na taj argument: Da, ali njemačke crkve branile su Nijemce, a šutjele o Židovima.

Ovaj se spor osobito razbuktao 1963. godine u kontekstu drame Rolfa Hochhutha „Namjesnik“ (Stellvertreter) koja na najizravniji način, k tomu nakon priličnog rešerša izvora od strane pisca, dokumentira upravo šutnju Pija XII. O holokaustu, naročito nakon što je posredstvom poljskog pokreta otpora ovaj bio do svih detalja obaviješten o tome što se stvarno događa u logorima smrti. U svojoj obrani Hochhutha Poliakov u stvari obnavlja svoju argumentaciju iz 1950. godine. On citira čestitog njemačkog monsinjora Galena iz godine 1941., koji zdvaja nad

nesretnom sudbinom mentalno bolesnih, ali ne kaže ništa o zdravim Židovima. Hochhutova drama, dakako, nije u Hrvatskoj nikad igrana. Da sam smio ostati ravnateljem ZKM-a, to bi se promijenilo. U najmanju ruku, ovo bi iskustvo s jednim značajnim tekstom obogatilo kontekst naših rasprava o kardinalu Stepincu, ukoliko su one uopće dopuštene.

Nauk o rasi i klasi

Nadalje, baš je isti taj Poliakov prvi pitao o tome jesu li saveznici ipak mogli više učiniti na stvari spašavanja Židova. I to je pitao podjednako u kontekstu čestog odbijanja zapadnih zemalja da uopće prime izbjegle Židove, pa sve do propitivanja mogućnosti jačih vojnih angažmana na stvari brzih oslobađanja nsretnika iz logora smrti; makar, na stvari bombardiranja željezničkih pruga.

Poznat je ciničan odgovor Churchilla na tu temu – da postoje važniji vojni ciljevi! Poznato je također da je pokret otpora u samom Auschwitzu molio da se izbombardiraju krematoriji, bez obzira što bi tom prilikom stradalo na tisuće logoraša. Zapad, međutim, nije dokraja vjerovao da je stvarnost logora smrti prava stvarnost. Ja drugog objašnjenja nemam. Nema ga ni Poliakov. Osim same „žilavosti“ europskog antisemitizma, koji ima u sebi nešto endemsko, korjenito. On je, naime, ispitao vrlo dugu europsku tradiciju antisemitiz-

ma te se, čim je digao oči s dokumenata koje je bio ovlašten među prvim „doživjeti“ (i nekako ih podnijeti), dao na proučavanje upravo te tradicije. U razvoju njegova opusa, dakle, ide jasna linija od tih dokumenata, iskorištenih u ranom, temeljnom spisu objavljenom pod naslovom „Brevijar mržnje, III: Reich i Židovi“ (Bréviaire de la haine, Le IIIe Reich et les Juifs, Paris 1951.), do sve dubljih antropoloških studiranja povijesti europske antiprosvijetelske „nesvijesti“, osobito u njezinu postojanom izmišljanju novih mitova: takav je mit i nauk o rasi. Prema njemu, manjevrijedni Semiti su prvo, ugroza Arijevcima, a onda se „teorija“ o rasi prebacuje na sve one koji su se, povijesnim usudom, našli u „Lebensraum“ (životnom prostoru) germansko-nordijske rase, pa su rasno manjevrijedni onda i Slaveni.

U staljinskim proganjanjima Židova nauk o rasi odmijenio je nauk o klasi; u ovim ili onim okolnostima Židovi su i tu morali odigrati ulogu „unutarnjeg neprijatelja“, odnosno „žrtvenog jarca“, da bi bili „ugrađeni“ u rane uspjehe izgradnje socijalizma. No Staljin je Židove progonio kao „političke“ neprijatelje, a ne rasno manjevrijedne, zato su mu bili potrebni veliki sudski procesi gdje su njegovi krvnici glumili pravedne suce; hitlerizam nije poznavao ničeg sličnog staljinskim procesima. Nekih je procesa doduše bilo, ali njemačkom otporu, naravno metodom prijekog suda. Nacisti ubijali su svoje oponente krvničkom sjekirom na panju (nije metafora) jer su tako činili njihovi pragermanski pretci; plinom ubijali su rasno manjevrijedne – Židove, Rome ili sovjetske ratne zarobljenike.

Neželjeni geniji

Poliakov je naravno držao da su saveznici mogli, pa otud i morali učiniti mnogo više na stvari spašavanja Židova u krajnjoj nevolji. To je posve na liniji važne Hochhutove drame. S tim u vezi Poliakov citira, i to je sad zaista otrovno, jedno mjesto iz Goebbelsova dnevnika: „Kako će izgledati rješenje židovskog pitanja ako se neznano gdje konstituiraju židovska država? Vidjet

ćemo, o tom potom. Ipak je čudnovato što sve one zemlje u kojima se uzbudilo javno mnijenje u korist Židova uvijek iznova odbijaju primiti ih. U tim se zemljama digla povika da su Židovi pioniri civilizacije, genijalci filozofije i umjetnosti, no čim se radi o tome da ih prime u svoju sredinu, zatvaraju se granice: ‘Ne, ne, mi ih ne želimo!’. Radi se ovdje, čini mi se, o jedinstvenom primjeru u svjetskoj povijesti, da netko ne želi primiti genije.“ (Tako piše Hitlerov ministar propagande Goebbels godine 1943.).

Naravno da je u nizu polemičke obrane svojih stavova, Poliakov morao uzeti stranu u čuvenom njemačkom „sporu historičara“ iz kasnih šezdesetih; sporu koji je isprva izgledao kao akademska stvar, nešto kao intelektualni dvoboj pod strogom paskom sekundanata, ali je onda zahvaćao sve to više sudionika koji su uzimali ovu ili onu stranu, ostavši neriješenim do danas. Šteta je što disput, otvoren polemikom Noeleta i Habermasa, nije kod nas poznatiji; lakše bi nam bilo s našim vlastitim, često prilično mahnitim revizionizmom povijesti Drugoga rata, ustaštva, partizanstva.

Kako rekoh, nabavio sam Poliakovu knjigu prošle jeseni u Parizu. Tom sam prilikom potegao do pariškog Memorijala holokausta pogledati izložbu pod naslovom „Djeca i holokaust“. Imao sam prilike čuti i jedno predavanje. Poljski povjesničar holokausta iznio je jedno svjedočanstvo koje očito potječe od nekoga iz „Himmelkommande“, kako su hitlerovci zvali posebne odrede Židova koji su morali pomagati oko plinskih komora i krematorija, eda bi u nekom vrlo kratkom roku i sami bili pobijeni. Evo tog svjedočanstva: Jedno je židovsko dijete od svojih 5 godina, u „svlačionici“ ispred „tuševa“ u Auschwitzu svoju majku pitalo sljedeće: „A zašto su opet pogasili svjetla, kad sam ja bio dobar?“. Naježen, izašao sam s predavanja u parišku noć.

Milijun i pol židovske djece mlađe od 15 godina ubijeno je u holokaustu. Treba li reći da je taj pariški Memorijal zasnovao upravo Léon Poliakov? ☆

Jutarnji list

20. listopada 2013.

EKSKLUZIVNO: NEVJEROJATNA ŽIVOTNA PRIČA OSCARA NEMONA

POBJEGAO JE IZ OSIJEKA I POSTAO OMILJENI KIPAR BRITANSKE KRALJICE. UMRO JE PORTRETIRAJUĆI PRINCEZU DIJANU

U VELIKOJ BRITANIJI JE BIO CIJENJEN I SLAVAN, ALI U DOMOVINI ZA NJEGA ZNAJU TEK RIJETKI LJUBITELJI UMJETNOSTI

Piše Romina Petritz

Bio je jedini koji je natjerao Winstona Churchilla da napravi ono što mu se kaže. Kraljica Elizabeta obožavala je njegova djela. Sigmund Freud mu je često pozirao. Posljednji model bila mu je Lady Di.

Riječ je o kiparu Oscaru Nemonu, Osječaninu koji je neposredno uoči Drugog svjetskog rata otišao u Veliku Britaniju i postao omiljeni kipar kraljeva, kraljica i premijera. U Hrvatskoj, iz koje potječe, za njega se gotovo i ne zna. Njegova kći Lady Aurelia Young, supruga britanskog konzervativnog političara Sir Georgea Younga, nedavno je boravila u Zagrebu i specijalno za Jutarnji otkrila detalje iz života svoga oca, Židova rođenog u Osijeku, čija je obitelj stradala u holokaustu.

Nemon je još kao 17-godišnjak 20-ih godina prošlog stoljeća zauvijek napustio domovinu i otišao u svijet. Prvo u Beč, pa u Bruxelles, da bi se neposredno uoči izbijanja Drugoga svjetskog rata skrasio u Londonu. U velikoj Britaniji pronašao je svoj novi dom, stvorio obitelj i sklopio važna prijateljstva.

Blago u Humcu

„Treći sam put u Zagrebu. Prvi sam put bila tek prije nekoliko godina kada su me pozvali da u Osijeku održim predavanje o svom ocu. Mnogo sam toga otad otkrila i drago mi je što se otad počelo i u Hrvatskoj pisati o njemu. Iako ne znam hrvatski, iz tekstova koje su mi preveli doznala sam imena još mnogo istaknutih ljudi koje je portretirao. U jednom od posljednjih tekstova, na primjer, piše kako je kompozitor Arnold Schoenberg bio taj koji mu je savjetovao da 1925. napusti Beč. Stalno nailazim na nove članke, upoznajem ljude koji mi govore o ocu, otkrivam nova djela za koja nisam znala da uopće postoje. Upravo sam otkrila da u Humcu u BiH postoje neki Nemonovi vrlo rani ra-

dovi. Stalno mi se događaju takve situacije, a ono što mene zanima je priča povezana s njihovim nastankom i daljnjom sudbinom“, kaže Lady Aurelia Young. Pokazuje nam pismo Lesliea Howarda u kojemu Nemona ljubazno pita za portret svoje ljubavnice Violette Cunnington, zatim pismo Clementine Churchill u kojemu mu zahvaljuje na Churchilllovoj skulpturi, fotografiju kraljice Elizabete koja pokazuje kako bi joj Nemon, kada nije bio zadovoljan portretom „zavinuo“ vrat na bisti i na kraju pismo Lady Diane u

Oscar Nemon

kojemu joj ona na tri pune strane izražava sućut u povodu Nemonove smrti 1985. godine. Bista Lady Diane ujedno je posljednje Nemonovo djelo te je ostala nedovršena.

Oscar Nemon rođen je 1906. kao Oscar Neumann, a prezime je promijenio u Nemon kada se preselio u Belgiju.

„Svi su ga zvali Nemon, pa ga i ja tako zovem kada govorim o njemu“, počinje priču o ocu Lady Aurelia Young. Nije joj čudno što je u Hrvatskoj gotovo nepoznat jer je kao jako mlad otišao zauvijek, a kako nije volio komuniste, kaže, nije se nikada niti htio vratiti.

„Meštrović mu je savjetovao da ode u Pariz, no nije ga poslušao, nego je otišao u Beč gdje mu je živio stric. U Beču je, međutim, ostao samo godinu dana te se preselio u Bruxelles kako bi studirao na Akademiji lijepih umjetnosti uz pomoć stipendije koju je dobio od Grada Osijeka.“

Jedno od Nemonovih najranijih djela, medalja s likom pilota Charlesa Lindbergha iz 1927., iz tog je razdoblja, kao i njegov prvi ozbiljan portret – reljef đakovačkog biskupa. Taj je portret, kako je Nemon kasnije zapisao u svojim memoarima, izazvao bijes biskupa koji mu je prigovorio da ga je prikazao kao Turčina. Uslijedile su brojne druge narudžbe, a godinu dana kasnije pozvan je u Dresden da izradi reljef opernog pjevača Tina Pattiere. U Dresdenu je portretirao i kompozitora Richarda Straussa, ali je to djelo danas izgubljeno. U tom briselskom razdoblju, unatoč siromaštvu i krizi 30-ih godina prošlog stoljeća, Nemon je imao atelje u blizini Kraljevske palače, i to zahvaljujući potpori bogate nasljednice Simonne Rikkers. Družio se s umjetnicima i piscima svoje generacije, među kojima je bio i René Magritte, a Marcel Lecomte bio mu je jedan od najboljih prijatelja. U Bruxellesu je dobio i svoju prvu kraljevsku narudžbu – portret kralja Alberta I.

Prijateljstvo s Freudom

„To je na kraju bilo kontroverzno djelo. Belgijska kraljica je prosvjedovala da je napravio njezina voljenog supruga otvorenih usta. Nemon je zbog tog prigovora morao iznova napraviti kraljevu skulpturu čvrsto zatvorenih usta“, priča Lady Young s dozom humora.

Kada mu je bilo 25 godina, Nemon se vratio u Beč napraviti portret slavnog oca psihoanalize Sigmunda Freuda. Kako ga Freud nije poznao, nije pristao da mu pozira, već mu je dopustio da ga samo vidi na trenutak. Nemon se u svojim memoarima prisjetio tog susreta i napisao kako mu je bilo dopušteno da uđe u Freudovu poznatu sobu u njegovoj ljetnoj rezidenciji izvan Beča. Freud je stajao iza svoga radnog stola kada je ušao i obratio mu se riječima: „Dr. Federn mi je rekao da me želite vidjeti. Evo, vidjeli ste me“. Nemon je priznao da nije ništa znao o razgovoru između Federna i Freuda, a kako je bio jako mlad i ponosan, osjećao se uvrijeđenim te mu je drsko odgovorio: „Ne gospodine, nisam vas vidio“. Freudu se to dopalo pa je mnogo

Oscar Nemon pored svog spomenika Sigmundu Freudu

puta pozirao Nemonu i nakon te epizode postali su dobri prijatelji. Jedno od Freudovih poprsja koje je Nemon izradio u drvu može se vidjeti u Freudovu muzeju u Londonu, njegovu nekadašnjem domu.

Među njegovim slavim prijateljima posebno je mjesto imao Winston Churchill kojega je također mnogo puta portretirao. Upoznali su se 50-ih godina kada je Nemon pozvao u posjet u Marrakech francuski psihoanalitičar Rene Laforgue koji mu je rezervirao sobu u istom hotelu u kojem je odsjedao i Churchill.

Nemon je napravio malo poprsje britanskog premijera, a njegova žena Clementine, doznajući za to, napisala mu je pismo. „Vaša skulptura prikazuje mog supruga upravo onako kako ga ja vidim i htjela bih je imati.“ Nemon joj je poklonio poprsje i sprijateljio se s Churchillom. U to je vrijeme i mlada kraljica Elizabeta naručila od Nemona mramornu Churchillovu bistu za dvorac Windsor.

Churchillova preporuka

„Churchill je inzistirao da kraljica odabere upravo Nemonu. Najpoznatija Nemonova skulptura Churchilla nalazi se u Donjem domu parlamenta u Londonu, a članovi Parlamenta imaju običaj dotaknuti Churchillovo stopalo za sreću prije važnih govora. Stopalo se tijekom godina toliko izlizalo da više nije brončane, već zlatne boje. Pretprošle je godine i američki predsjednik Obama dotaknuo stopalo“, kaže Lady Aurelia Young.

Pedesete i šezdesete godine bile su zlatno doba za Nemonu. Tada je portretirao i kraljicu Elizabetu za Christ Church College u Oxfordu. Portretirao je i nekadašnju premijerku Margaret Thatcher 1979. godine. „Postoji i zanimljiva anegdota vezana za tu narudžbu. Moj je suprug George, u to vrijeme mlad političar, sa svojim kolegama pio čaj u Donjem domu parlamenta kada im se u jednom trenutku pridružila Margaret Thatcher. Tijekom razgovora ju je George, znajući da Nemon radi njezin portret, upitao: ‘Što je s vašim poprsjem?’. Svi su se šokirali ne znajući na što on zapravo misli. Nakon toga je neko vrijeme bio u premijerkinjoj nemilosti. Kraljica je, pak, često moje roditelje pozivala na primanja u Buckinghamsku palaču.“

Nemonova ostavština danas je u rukama udovice brata Lady Young. Ona i sestra ne posjeduju gotovo ništa od njegovih djela. „Ono što me veseli jest svako novo otkriće o njemu. Tome sam posvećena. Otkrila sam nedavno na googlu knjigu o Melanie Klein, Freudovoj sljedbenici, u kojoj piše da ju je 1939. u njezinu vrtu portretirao Oscar Nemon. Nisam mogla doći do knjige, pa sam pisala Zakladi Melanie Klein da mi daju informaciju o tome. Odgovorili su da joj se nikako nije svidio taj portret pa ga je uništila. Pokušavam ući u trag njegovim ranim djelima, nastalim prije njegova dolaska u Veliku Britaniju, što je teško jer ih je vrlo malo ostalo u Hrvatskoj.“

Dodaje da Gliptoteka HAZU ima skulpturu Nemonove bake i dva rana rada koja im je on osobno poklonio. Napravio je i medalju s likom Vlahe Bukovca koja se čuva u Bukovčevu muzeju u Cavtatu, a portretirao je i Bukovčeva sina Agu. „U Hrvatskoj postoji i akt Nemonove djevojke Jessie Stonor koji je u posjedu mojih rođaka i prikazan je na izložbi u Židovskoj općini. S Jessie Stonor je 1937. posjetio Hrvatsku i u Samoboru ju je podučavao modeliranju, što su zabilježile i tadašnje novine, a tom je prilikom dao i nekoliko intervjua.“

Posljednji put u Osijeku

Nemon je još jednom prije rata došao u Hrvatsku u posjet majci Eugeniji Neumann i mlađem bratu. Tada ih je posljednji put vidio – 1942. otišli su zajedno s njegovom 80-godišnjom bakom Johannom Adler u Srbiju gdje su odvedeni u logor i ubijeni.

Duboko pogođen tim strašnim gubitkom, tek se 20 godina nakon završetka rata vratio u Osijek kako bi prisustvovao otkrivanju svoje skulpture „Humanity“ (Majka i dijete), posvećene žrtvama fašizma.

Tijekom rata je Nemon u Londonu, gdje je imao atelje, upoznao Patriciju Villiers-Stuart, mladu Engleskinju iz bogate obitelji, majku Lady Aurelije Young.

„Bio je to pravi skandal za njezinu obitelj – ona, bogata nasljednica, upustila se u vezu sa siromašnim izbjeglicom

koji jedva da je znao koju riječ engleskog. Moja je majka na neki način prosvjedovala protiv strogog odgoja svojih roditelja. Njezini su roditelji učinili sve da ih razdvoje, otac je pisao pisma u kojima je tražio da se Nemona protjera iz Engleske, tvrdio je da mu se kći zaljubila u jugoslavenskog Židova i špijuna.

Nemonu je policija zbog toga stalno bila za petama, stalno su ga provjeravali. No, djed nije uspio u svojoj namjeri da ih razdvoji. Međusobno su razgovarali na francuskom i skrasili se u Oxfordu gdje su živjeli u napuštenom vojnom objektu. Unatoč obiteljskom bogatstvu, moja je majka ostala bez novca zbog tog svog životnog izbora, a Nemon nikad nije bio pozvan u dom kod mojih djeda i bake“, priča Lady Young.

Unatoč slavnim poznanstvima i narudžbama, Nemon se, kako otkriva njegova kći, nikada nije obogatio. „Bio je darežljiv, volio je putovati. Skulpture je teško uspijevao napatiti. Bili smo, zapravo, siromašni. Moj suprug kaže ‘siromašni, ali sretni’. Nemon se oduvijek svugdje osjećao kao stranac. U Bruxellesu nije znao francuski i svi su mislili da je Nijemac. Kad je došao u London, nije htio da se i njegova djeca tako osjećaju.“

Bježao zbog ljubavnice

Lady Aurelia Young posjeduje brojna očeva pisma iz kojih uz pomoć prevoditelja svakim danom otkriva zanimljive i nepoznate detalje iz njegova života. „U jednom od posljednjih koje sam dala prevesti Nemon piše da je šteta što je morao napustiti Bruxelles. Mislim, zapravo, da je imao aferu s nečijom ženom i da je zbog toga morao otići.“

Žene su ga obožavale, kao i on njih. Mojoj majci to nije smetalo. Živjela je u vlastitom svijetu, pisala je poeziju. Stanovali smo u Oxfordu, a njegov je atelje bio u Londonu, tako da možemo samo nagađati kako je provodio vrijeme. Bio je umjetnik, a to mnogo govori. Volio je zanimljive žene. Dvije Churchillove kćeri bile su zaljubljene u njega, a posebno je bio povezan sa starijom Dianom koja je počinila samoubojstvo. Bila sam s njim na putu u Bostonu kada se to dogodilo. Sjećam se da je osjećao strašnu grižnju savjesti jer ga je neposredno prije pokušavala kontaktirati.“

Nemon kod kuće nikada nije govorio o ljudima koje je poznao i koje je portretirao, stoga je neke morala sama pitati za njega, pa tako i englesku kraljicu. „Unatoč tomu što kraljicu ne smijete ništa pitati, nisam mogla odoljeti. Pitala sam je jednom prilikom je li pozirala mome ocu. Zakolutila je očima i rekla: ‘Mnogo puta’.“

Puno je toga doznala tek nakon Nemonove smrti, i to najviše posljednjih godina. „Kada sam bila dijete, nisam ga nikad pitala, kasnije sam se udala, odgajajući četvero djece nisam se imala kada baviti njegovim životom i djelom. Tek sada ga zapravo upoznajem.“ ✨

1. listopada 2013.

PO ČEMU SI ŽIDOV? PO ONOME ŠTO ČINIŠ.

Piše Jane Eisner

Mojom obitelji dugo kruži već klasična priča o davnim vremenima kad smo znali posjedati oko stola u domu tete Sare i glasno raspravljati o tome što to znači biti Židov u Americi. Bubbe Esther, prabaka mojeg supruga, potihlo bi tada, sjedeći u kutu, slušala razgovore, sve dok nekom ne bi palo na pamet da se i njoj obrati.

Bubbe, kako bi ti definirala što to znači biti Židov?

Nikad neću zaboraviti njezin odgovor: Židov je - što on kao Židov čini.

Za osobu dubokih vjerskih osjećaja, pripadnicu generacije koja je govorila jidišom, okvirni obrisi značenja „ponašati se i postupati židovski“ bili su jasni i jasno utvrđeni. Za moju generaciju to nije vrijedilo, nije postojala ta jasnoća, kao što ne postoji ni kad je riječ o mojoj djeci. Otkako sam 2008. postala urednicom Forwarda, sve sam bivala uvjerenija da prevelik broj ljudi tvrdi kako politički, u vjerskom i kulturnom smislu, govori u ime američkih Židova a da to nipošto ne može potkrijepiti. Rezultati izvršenih istraživanja u tom su smislu također dvojbeni. Posljednje veliko istraživanje - Nacionalno istraživanje židovskog dijela pučanstva iz 2000. godine - bilo je opterećeno tolikim nedorečenostima i poteškoćama da je istraživanje predviđeno za 2010. otkazano.

Zbog toga sam svojim poznanicima u Pew Research Surveyju predložila da provedu jedno istraživanje na nacionalnom planu, ali ovaj puta na skupini koju nikad dosad nisu istraživali - na američkim Židovima. Ili, kako nas institut Pew definira, na židovskim Amerikancima. Postoji određeni razlog zbog čega se to pokazalo dugotrajnim, složenim i skupim pothvatom: Židovi čine tako mali postotak ukupnog američkog pučanstva, toliko se međusobno razlikuju i razbacani su na tako velikom prostoru da popisivači i istražitelji moraju stupati u vezu s nevjerojatno velikim brojem osoba kako bi uspjeli dobiti i osigurati reprezentativnost uzorka. Još je složenija zadaća odlučiti se kako kategorizirati Židove. Jesmo li mi vjera? Etnička skupina? Ovodobno pleme? Ili sve to skupa? Ljudi u institutu Pew u prvi su nam mah, što je razumljivo, počeli pristupati kao što bi pristupili katolicima, evangeličkim kršćanima ili muslimanima, odnosno, kao skupini određenoj vjerskim uvjerenjima i običajima. No, među nama vrlo je prisutna i snažna i povijest,

odnosno tradicija svjetovnog i kulturalnog judaizma, koja se uopće ne uklapa u tu definiciju, a u ukupnost ove skupine valja ubrojiti i Židove koji se identificiraju s tim tradicijama. Stoga je odlučeno ispitanicima dopustiti da se izjašnjavaju kao Židovi, a potom bez predrasuda ispitivati i propitivati njihove postupke i odnos prema židovstvu.

S velikim stupnjem vjerodostojnosti institut Pew mogao je obaviti to istraživanje ne samo zbog niza već uspješno obavljenih nepristranih, iznimno vrijednih ispitivanja odnosa i stajališta različitih zajednica prema vjeri, već i stoga što - eto, recimo to tako - ta ustanova nije dio židovske zajednice. U tom sklopu institut Pew nije imao nikakvih posebnih interesa ili prikrivenih sklonosti prema nekoj od strana. Bez obzira na dojam što bi se možda stvorio u javnosti ili moguće političke implikacije, rezultati su imali odraziti stvarno stanje. Židovskoj zajednici prepušteno je da se brine ili zamisli nad rezultatima. (I valjalo bi da se zamislimo.) Iskustvo instituta Pew u ispitivanju drugih vjerskih zajednica imalo je još jednu dobru stranu: ispitivači su mogli postavljati slična pitanja i tako, uspoređujući Židove s ostalim Amerikancima, analizu dobivenih podataka dići na kvalitetno još višu razinu. Stoga se stručnjaci iz Instituta i koriste pojmom „židovski Amerikanci.“ Biti Židovom ključna je oznaka, oznaka što prati temeljni identitet biti Amerikancem. Umjesto toga stavite kršćaninom ili muslimanom i vidjet ćete gdje stojimo u tom kontinuumu.

Ali, američki Židovi, pojam što se koristi u našem listu kao i na mnogim drugim mjestima unutar židovske zajednice, ima drugi smisao, odnosno konotaciju. Ne osjećamo se zato manje Amerikancima, ali držimo kako u vremenu i prostoru biti Židovom prevladava ograničenja postavljena državljanstvom, te nas povezuje sa Židovima u Izraelu i diljem svijeta. To je semantička, ali moćna razlika. Hoće li tako ostati i u budućnosti - hoće li američkim Židovima i dalje kao prioritet ostati biti Židovom, odnosno osjećaj židovstva u odnosu na utapanje i stapanje s izraženije amorfijom američkom kulturom - jedno je od ozbiljnih, dubokih pitanja što ih potiče ovo istraživanje, jedno od pitanja s kojim ćemo se, nadam se, svi suočiti predstojećih dana i tjedana. ✨

Preveo s engleskog
Zoran Bošnjak

The New York Times

1. listopada 2013.

MIJENJA SE IDENTITET AMERIČKIH ŽIDOVA

Piše Laurie Goodstein

Prvo veliko istraživanje o američkim Židovima provedeno u proteklih desetak godina pokazuje zamjetan porast osoba koje nisu vjerski nastrojene, kao i osoba koje supružnike nalaze izvan kruga sljedbenika židovske vjere te svoju djecu ne podižu i odgajaju u židovskom duhu i ozračju, posljedica čega je ubrzana asimilaciju u svim strujama judaizma, izuzev među ortodoksnim Židovima.

Stopa mješovitih brakova, inače znakovit putokaz među ovakvim statističkim pokazateljima, narasla je do dosad najvišeg stupnja: 58 posto za ukupnu židovsku zajednicu, odnosno 71 posto za neortodoksne, što je velika promjena u odnosu na stanje od prije 1970. godine kada je tek 17 posto Židova nalazilo supružnika izvan kruga sljedbenika židovske vjere. Dvije trećine Židova nije povezano s nekom određenom sinagogom; jedna četvrtina ne vjeruje u Boga; a jedna je trećina prošle godine u svome domu kitila božićnu jelku.

„Kad je riječ o njihovom poistovjećivanju sa židovstvom, posrijedi je vrlo tmuran prikaz zdravlja američke židovske populacije,“ kaže Jack Wertheimer, profesor povijesti američkih Židova pri Jewish Theological Seminary u New Yorku.

Iz rezultata istraživanja, što ga je u sklopu Projekta o vjeri i javnom životu proveo Pew Research Center, vidljivo je da - unatoč opadanju snage i raširenosti vjerskog identiteta i sudjelovanja u aktivnostima židovske zajednice - američki Židovi govore da se ponose svojim židovstvom i imaju „snažan osjećaj pripadnosti židovskom narodu“.

Dok 69 posto ispitanika kaže da osjeća emocionalnu povezanost s Izraelom, a 40 posto ih vjeruje da je zemlju na kojoj se danas nalazi Izrael „Bog dao židovskom narodu,“ samo njih 17 posto drži da je nastavljanje gradnje židovskih naselja na Zapadnoj obali korisno za sigurnost Izraela.

Židovi čine samo 2,2 posto američkog stanovništva. Taj se postotak nije mijenjao u protekla dva desetljeća. Prema rezultatima istraživanja moglo bi se zaključiti da 5,3 milijuna punoljetnih osoba i oko 1,3 milijuna djece živi i odgaja se barem djelomice u židovskom duhu.

U istraživanju polazilo se od vrlo široke definicije što je Židov i to je izazvalo brojne prije-pore. Istraživači su u tu kategoriju uključili i 22 posto Židova koji su za sebe tvrdili da „nemaju vjere,“ ali se poistovjećuju sa Židovima zbog

Pročelje zgrade Hebrew Union Collegea u New Yorku, u sklopu kojeg djeluje i Židovski vjerski institut

toga što im je jedan od roditelja Židov ili su odgajani u židovskom duhu pa se Židovima osjećaju po kulturi ili etnicitetu.

Međutim, postotak „Židova bez vjerske pripadnosti“ raste sa svakim nadolazećim pokoljenjem i svoj vrhunac dostiže među rođenima u razdoblju od 1980. pa do prvih godina ovog stoljeća. U toj dobnoj skupini 32 posto ispitanika kažu da nemaju vjerskih uvjerenja.

„Sve je vrlo jasno i uočljivo,“ ističe Alan Cooperman, zamjenik ravnatelja vjerskih projekata pri institutu Pew. „Stariji su Židovi Židovi po vjeri. Mlađi Židovi su Židovi bez ikakve religije.“

Pomak prema sekularizmu trend je koji općenito zahvaća stanovništvo Sjedinjenih Država i pritom u svakom pokoljenju raste udio osoba koje kažu da ne gaje vjerske osjećaje i ne osjećaju taj oblik pripadnosti.

No, Židovi bez vjerskih osjećaja pokazuju sklonost da ne odgajaju svoju djecu u židovskom duhu i ozračju pa taj sekularistički trend ostavlja ozbiljne posljedice po, kako to nazivaju židovski prvaci, „židovski kontinuitet“. Od „Židova bez vjere“, s kojima žive i njihova djeca, dvije trećine ni na koji način ne odgaja svoju djecu sukladno židovskoj tradiciji. Nasuprot tome, 93 posto „Židova s vjerom,“ kako sami govore, odgajaju svoju djecu tako da ne zanemaruju svoj židovski identitet.

Reformski judaizam i dalje je najbrojniji američki židovski pokret – njemu pripada 35 posto židovske zajednice u Americi. Konzervativni Židovi čine 18 posto, a skupine poput rekonstrukcionista i sljedbenika Židovskog preporoda zajedno čine šest posto zajednice. Trideset posto Židova ne poistovjećuje se ni sa jednom od postojećih denominacija.

Iznenađenje je izazvao podatak prema kojem 34 posto ispitanika drži da Židov može ostati i onaj tko povjeruje da je Isus bio Mesija.

Kada napuštaju svoje vjerske sredine, odnosno pokrete u kojima su odrastali, Židovi pokazuju sklonost da se približe manje tradicijski nastrojenim strujama unutar zajednice: ortodoksni postaju konzervativni ili reformirani, a konzervativni postaju reformirani; većina reformiranih koji napuštaju redove te struje prelazi u nereligiozne Židove. (U istraživanju je također utvrđeno da preobraćenici čine dva posto ukupnog broja Židova.)

Svaki deseti pripadnik ukupne židovske populacije u Americi potječe iz bivšeg Sovjetskog Saveza ili je potomak takvog doseljenika.

Dok su već pokoljenjima ortodoksni Židovi naveliko napuštali taj dio zajednice, mlađa pokoljenja to više ne čine. Nekoliko stručnjaka to pripisuje činjenici da se ortodoksni rano žene, imaju obitelji s puno djece i svoju djecu šalju u židovske škole.

Steven M. Cohen, sociolog i stručnjak za američko židovstvo u Židovskom vjerskom institutu pri Hebrew Union Collegeu u New Yorku, drži da zaključci što se mogu izvući iz ovog istraživanja najavljuju „oštar pad neortodoksne populacije u drugoj polovici ovog stoljeća, kao i porast udjela ortodoksnih među Židovima.“

Istraživanje također nagovještava i naznačuje „rastuću polarizaciju“ između religioznih i nereligioznih Židova, kaže Laurence Kotler-Berkowitz, viši ravnatelj nadležan za istraživanja i analizu pri udruzi Jewish Federations of North America.

Ta udruga već desetljećima provodi velika istraživanja među američkim Židovima, ali je posljednji takav projekt, izveden 2000. godine, ostao obilježen prijeporima zbog metodologije. Kad su židovske udruge odlučile da se ne pokreće još jedno takvo istraživanje 2010. godine, Jane Eisener, urednica lista The Jewish Daily Forward, obratila se istraživačima iz instituta Pew i nagovorila ih da uskoče.

Izdvojiti 3.475 ispitanika iz skupine od 70.000 osoba zahtijevalo je golem napor vrijedan nekoliko milijuna dolara. Te se ljude od 20. veljače do 13. lipnja preko telefona i mobitela intervjuiralo na engleskom i ruskom jeziku. Moguća statistička pogreška za cjelokupnu zajednicu kretala se između plus i minus tri posto.

Jane Eisner drži da su rezultati „razarajući“. Razlog, kako je kazala u jednom intervjuu: „Mislila sam da mnogo više američkih Židova mari za svoju vjeru.“

„Za sve nas Židove ovo bi moralo poslužiti kao zvono na uzbunu,“ kaže gospođa Eisner, „poziv na buđenje, kako bismo, ako se nastavi ovako snažna asimilacija, počeli razmišljati o tome kakvu ćemo zajednicu moći sačuvati i održati na životu.“ ✧

Preveo s engleskog
Zoran Bošnjak

SVIJET SE MORA SVAKODNEVNO BORITI PROTIV RASIZMA

MRŽNJA NE NESTAJE; IZRAELSKI MINISTAR YAIR LAPID, GOVOREĆI U MAĐARSKOM PARLAMENTU, PRISJEĆAO SE SVOGA OCA, KOJI JE KROZ HOLOKAUST PROŠAO U BUDIMPEŠTANSKOM GETU

Lahav Harkov, Reuters

Svijet se nikada ne smije prestati boriti za pravdu i protiv rasizma, kazao je izraelski ministar financija Yair Lapid u mađarskom parlamentu tijekom posjeta toj zemlji i sudjelovanja na skupu pod naslovom „Židovski način života i antisemitizam u suvremenoj Europi.“ Izraelski ministar financija govorio je pred mađarskim parlamentom o složenosti svojih osjećaja dok boravi u zgradi na kojoj je prije sedamdeset godina stajao natpis „Za Židove i pse nema ulaza“.

Yair Lapid

„Željeli bismo zaboraviti, ali ne možemo,“ kazao je ministar.

Lapid je iznio priču svog pokojnog oca, bivšeg novinara i političara Yosefa Tommyja Lapida, koji se kao trinaestogodišnjak skrivao u podrumu u budimpeštan-

skom getu dok su nacisti i mađarski fašisti odvodili Židove na marševe smrti i ubijene ih bacali u Dunav.

I Yosef Lapid je s majkom otjeran na takav marš, ali usput ih je počeo nadlijetati ruski bojni zrakoplov pa su se Židovi pokušali razbježati. Nijemci su zapucali u zrak, a Yosef se s majkom sakrio u neku usputnu gospodarsku zgradu. Marš se nastavio bez njih, ali njih dvoje nisu znali kamo bi se zaputili pa su se naposljet-

Viktor Orbán

ku vratili u geto, nadajući se da će Rusi u mađarsku prijestolnicu stići prije sljedećeg marša.

Nakon mnogo godina Budimpeštu je Yair Lapid posjetio zajedno s ocem, koji ga je odveo do spomenute gospodarske zgrade u kojoj se sam skrivao sa svojom

Tibor Navracsecs

majkom. „Tu sam se spasio i tu je rođeno moje cionističko uvjerenje; naime, sakrivši se ondje shvatio sam da mora postojati neko mjesto kamo bih trebao otići,“ Yair se prisjeća riječi svog oca.

„Bili smo statistička pogreška. Otac je trebao umrijeti, a ja se nisam trebao ni roditi; ali, unatoč tome, unatoč svim stravičnim perspektivama, obojica smo se našli pred tom zgradom“, rekao je Lapid. Ministar je naglasio da je za deset mjeseci nacističke okupacije te zemlje ubijeno 450.000 mađarskih Židova.

„Ja sam ovdje gost, a gosti ne bi smjeli svoje domaćine dovoditi u neugodne situacije; ali, bilo bi posve suprotno svrsi ovog okupljanja zaniijekati činjenicu da se genocid takvih razmjera nije mogao provesti bez dje-latne pomoći desetaka tisuća Mađara i bez šutnje milijuna drugih građana“, kazao je Lapid. „Postoji mrlja na časti ove kuće. Godinama svi smo nastojali ignorirati tu mrlju, ali povijest nas uči da je ignoriranje pogrešna politika.“

Ministar financija je upozorio: „Antisemitizam u Mađarskoj ponovno je podigao svoju ružnu glavu, a danas znamo da rasizam ne smijemo zanemariti, da ne možemo dopustiti da se širi i raste.“

Mržnja ne nestaje. Mržnja je jedna činjenica života s kojom se moramo boriti svakoga sata, svakoga dana.“

„Nikad, ali baš nikad ne smijemo prestati boriti se protiv rasizma i mržnje, a za pravdu,“ kazao je ministar Lapid.

Lapid je zaključio svoj govor, naglasivši pred članovima mađarskog Parlamenta da svakoga dana kada se „probude moraju kazati: ‘Ovo se više neće ponoviti. Židovi neće umirati na tlu Mađarske samo zato što su Židovi. Odlučni smo u tome da se to više nikada ne dogodi.’“

U međuvremenu, kada je o stradanju Židova riječ, zamjenik mađarskog premijera je 1. listopada u ime Vlade izašao s dosad najodlučnijom izjavom.

„Znajući što je naša odgovornost, ne smijemo dopustiti jačanje i širenje antisemitizma u Mađarskoj,“ rekao je Tibor Navracsecs sudionicima skupa. „Bude li potrebno, pravnim sredstvima ćemo to suzbiti i, koliko god možemo, političkim sredstvima zajamčiti da Mađarska ostane republikom dobrih ljudi.“

U Mađarskoj i dalje živi jedna od najbrojnijih i najstarijih židovskih zajednica u Europi a – unatoč tome što je zajednica desetkovana tijekom Drugog svjetskog rata, odnosno činjenice da je ubijeno 560.000 mađarskih Židova – posljednjih je godina u ovoj zemlji židovska kultura doživjela procvat.

No, Mađarska je istodobno jednako tako doživjela bujanje i rast antisemitizma. Krajnje desničarska stranka Jobbik nekoliko je puta ocrnjivala i ponižavala Židove u govorima svojih zastupnika u Parlamentu, u kojem ima 43 od 386 mjesta.

Sve je više i antisemitskih incidenata. U najnovijem, 17. rujna, komadi sapuna pričvršćivani su na ogradu oko glavne sinagoge u Szegeđu, trećem najvećem mađarskom gradu, podsjećajući tako na mit prema kojem su nacisti od žrtava u koncentracijskim logorima pravili sapun.

Svjetski židovski kongres ove je godine od Mađarske zatražio pojačanje napora u borbi protiv mržnje. Predsjednik vlade Viktor Orban oštro je osudio antisemitizam na spomenutom skupu, a u jednom je intervjuu naglasio da je Jobbik stvarna opasnost za demokraciju.

Navracsecs je pak izjavio da je Vlada provela zakonske izmjene kojima se omogućava podizanje kolektivnih tužbi protiv govora mržnje, te postrojila pravila postupanja u parlamentu nakon što je jedan od zastupnika Jobbika pozvao na objavljivanje popisa Židova među parlamentarnim zastupnicima, kako bi se mogla procijeniti njihova vjernost i odanost mađarskoj državi.

„Svjesni smo da su Mađari bili odgovorni za Holokaust,“ kazao je Navracsecs. „Mađari su počinitelji, a i žrtve. Mađari su pucali, ali i umirali. To je velika odgovornost s kojom se mi, ovdje u središnjoj Europi, moramo suočiti...“

Naučili smo lekciju iz prošlosti. Znamo i svjesni smo što se desilo i nećemo dopustiti da se to ponovi. Ova će se demokracija obraniti od svakoga tko želi raspirati mržnju.“ ✨

Preveo s engleskog
Zoran Bošnjak

ODLAZAK BERTHOLDA BEITZA – SPASIOCA STOTINA ŽIDOVA

Svjetski židovski kongres (WJC) nedavno je odao počast Pravedniku među narodima, njemačkom industrijalcu Bertholdu Beitzu, koji je preminuo u 99. godini života, a predsjednik WJC-a Ronald S. Lauder rekao je da je Beitz bio “zračak nade u teškim vremenima” Drugog svjetskog rata.

Ronald S. Lauder u svom je govoru kazao da je Berthold Beitz bio častan čovjek koji je spasio stotine Židova na prostorima današnje Ukrajine, pa je time “stekao vječnu ljubav i zahvalnost židovskog naroda”.

Uspoređujući njegova spašavanja Židova s onima mnogo poznatijima i medijski eksponiranijima, poput onih Oskara Schindlera i Raoula Wallenberga, Lauder je rekao: “Berthold Beitz je bio heroj u vrijeme kada je biti ljudsko biće bio zločin. Zbog svoje hrabrosti, ljudskosti i dobrote, nikada neće biti zaboravljen”.

Berthold Beitz je 1973. godine dobio priznanje Pravednika među narodima, koje dodjeljuje Memorijalni centar

Holokausta Jad Vašem nežidovima koji su po cijenu vlastita života za vrijeme Drugog svjetskog rata spašavali Židove.

Beitz je kao industrijalac radio za nizozemsku tvrtku Shell u Hamburgu, kada je 1939. godine počeo rat. Zbog njegova iskustva u naftnom poslovanju nije morao služiti vojsci pa je 1941. prebačen u Borislav, u današnjoj Ukrajini, gdje je bio direktor tvrtke Carpatian Oil. U tom ukrajinskome gradu, koji je imao većinsko židovsko stanovništvo, Beitz je prvi puta bio suočen s masovnim ubojstvima i progonima Židova, a vidio je i brutalnu likvidaciju židovskog sirotišta, kada su njemački vojnici kroz prozore izbacivali djecu.

“Od jutra do večeri gledali smo što se događa Židovima u Borislavu. Kada vidite ženu s djetetom u rukama koju ubijaju, a vi sami imate dijete, vaš odgovor mora biti pokušaj spašavanja”, pričao je nakon rata Beitz. ☆

N.B.

ZAHVALA

Dječji vrtić Mirjam Weiller, Dom zaklade Lavoslava Schwarza i Židovska općina Zagreb srdačno zahvaljuju Židovskoj općini Dubrovnik na donacijama koje im je uputila prigodom Roš Hašana 5774. Za-

hvaljujemo svim članovima ŽO Dubrovnik, upravi i predsjednici prof.dr.sc. Sabrini Horović za kontinuiranu velikodušnu potporu našim djelatnostima.

Toda raba

DOBROVOLJNI PRILOZI

ZA SOCIJALNE POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

Mila Ajzenštajn Stojić 200,00 kn
u spomen na dragog supruga dr. Jeronima Stojića

ZA NEDJELJNU ŠKOLU ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

Dr. Jelena Polak Babić 500,00 kn
u spomen na moje drage roditelje Elzu i dr. Artura Polaka i seku Miru Polak Popović

ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA

Židovska općina Dubrovnik 15.000,00 kn

Bianca Gottfried 564,20 kn
u spomen na Josepha Gottfrieda i dr. Dragana Sterna

